R
377-32

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İRAN İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA DİN VE YURTTAŞLIK

GÜLİZ KENDİRCİ
03716019

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2006

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE VE DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

Yer No (DDC) : 377 - 32

Kayıt No : 3432
Geldiği Yer : Sosyal Bilimler Enst.
Tarih : 06.03.07
Fiyat : 8.86
Fatura No :
Ayniyat No : 1-1
Ek :

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İRAN İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA DİN VE YURTTAŞLIK

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Demirbaş No: 79099
VI – 176

GÜLİZ KENDİRCİ

03716019

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....iv

ÖZET.....v

ABSTRACT.....vi

GİRİŞ.....1

1. EĞİTİM YOLUYLA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM.....4

1.1 EĞİTİM OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....6

1.1.1 Eğitim Felsefesi ve Temel Yaklaşımlar.....7

1.2 ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK.....9

1.2.1 Milliyetçilik.....12

1.2.2 Din ve Milliyetçilik.....20

1.3 ULUS DEVLET VE ZORUNLU EĞİTİM.....29

1.3.1 Ulus Devlet-Yurttaş İnşası ve Eğitimi.....33

1.3.2 Din-Milliyetçilik-Eğitim.....39

2. İRAN İSLAM DEVRİMİ VE YENİ BİR TOPLUM TAHAYYÜLÜ.....42

2.1 İSLAM CUMHURİYETİ ÖNCESİ İRAN.....43

2.1.1 Pehlevi Hanedanlığı ve İran Ulus Devletinin İnşası.....43

2.1.2 Devrim, Şiilik ve Velayet-i Fakih Düşüncesi.....53

2.2 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE YENİ İNSAN MODELİ.....61

2.3 İRAN EĞİTİM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....69

2.3.1 Modernleşme Politikaları ve İran'da Zorunlu Eğitim.....70

2.4 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ EĞİTİM SİSTEMİ.....75

3. İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA İRAN İSLAM CUMHURİYETİ, İSLAM TOPLUMU TAHAYYÜLÜ VE YURTTAŞ İNŞASI.....78
3.1 ZAMAN VE MEKAN BOYUTU.....79
3.1.1 İlk İnsanlardan Müslümanlara.....80
3.1.2 İslam Öncesi İran.....82
3.1.3 İran'da İslam Yönetimleri.....83
3.1.4 Sorumsuz ve Zalim Şahlara karşı Bilgili Ulema.....84
3.1.5 İran Ülkesi İran Milletinin Büyük Evi.....86
3.1.6 Harita ve Bayrak.....88
3.2 ULUSA İLİŞKİN İÇSEL VE DIŞSAL UNSURLAR.....91
3.2.1 Zalim Hükümdarlara Karşı Masum Peygamberler.....93
3.2.2 Ders Kitaplarında Şiilik ve Yaşatılan Mitler: Kerbela, Şahadet ..... Kültü ve Kayıp İmam.....95
3.2.3 Seçilmişlik ve Kurtarılmışlık Miti: Allah'ın İranlılara Bahşettiği Nimetler ve Kurtarıcı İmam Humeyni..... 103
3.2.4 Düşman İmajı: İç ve Dış Düşmanlar, İran'ın Komşuları ve İran-Irak Savaşı.....105
3.3 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE YURTTAŞLIK BİLİNCİ.....112
3.3.1 İdeal Müslüman Aile: Erkeğin Yardımcısı Kadın, Baba İmajı ve Otoriterliğin İçselleştirilmesi.....112
3.3.2 Ülke Yönetiminin Minyatür Hali Okul.....118
3.3.3 Bir Sosyalleşme Alanı Olarak Cami.....123
3.3.4 Yerin ve Göğün Hakimi Allah.....124
3.3.5 Ulusun Önderi, Dinin Rehberi, Yarı Mehdi İmam Humeyni:.....128

3.3.6 İslam Cumhuriyeti'nden, İslam Ümmetinden: İran İslam Cumhuriyeti'nde Devletin ve Yurttaşın Görevleri.....132

3.3.7 Allah'ın ve Toplumun Nezdinde Örnek Birey.....136

SONUÇ.....140

KAYNAKÇA.....143

EKLER.....159

ÖZGEÇMİŞ.....176

ÖNSÖZ

İran 1979 yılında yaşanan devrimin ardından yönetim şeklinin anayasal monarşiden İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmesi nedeniyle uzun yıllardır din ve siyaset tartışmalarının merkezinde yer alan, adı devrim ihracı ve kökten dincilikle birlikte anılan bir ülkedir. Oysa İran'ı sadece dini düşüncenin egemenliğinde bir ülke olarak değerlendirmek onun ulus devlet yapısını gözardı etmek demektir. Yeni siyasi rejim, İran'ın ulus devlet yapısını değiştirmeden, bu yapı içinde İslami bir toplum yaratmayı hedeflemiştir. Rejimin tahayyül ettiği İslami toplumun yaratılması için ise öncelikli olarak ders kitaplarının içeriği yenilenmiştir.

Bu çalışmada devrim sonrası yenilenen ders kitapları incelenerek İran'ın bir ulus- devlet olarak; ama anayasasında resmi dini İslam ve mezhebi de Caferi İsnaşeri (On iki İmam Şiiliği) mezhebi olarak belirtilen bir ulus devlet olarak nasıl bir yurttaş tahayyülüne sahip olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma konusu olarak böyle bir konunun seçilmesi ilkokul ders kitaplarını ve diğer Farsça materyalleri okuyabilmek için Farsça öğrenmeyi ve İran'a gitmeyi gerektirdiği için 2004 yazı boyunca Tahran'da kalınmış ve bu tezin yazılmasını mümkün kılan kaynaklar edinilmiştir.

Farsça öğrenirken ve Tahran'da kalınan süre içinde pek çok kişi ve kurumdan yardım alınmıştır. Farsça öğrendiğim süre içinde desteğini ve bilgisini esirgemeyen Eba Duran'a, İran'da kaldığım sürece gerek ilkokul kitaplarının edinilmesinde gerekse İran Eğitim Bakanlığı'nın kaynaklarından faydalanmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Tahran Üniversitesi'nden Sayın Kamuran Taremi'ye ve beni Kamuran Taremi'ye yönlendiren hocam Yrd.Doç.Dr.Sayın Cengiz Çağla'ya, Tahran'da IPIS (Institute for Political and International Studies) kütüphanesinde bulunan doktora tezlerine ulaşmamı sağlayan Sayın Saeed Khatibzadeh'ye, Tahran'da yabancılık çekmememem için büyük bir konukseverlik gösteren oda arkadaşım Maryam Amiri'ye, aldığım kitapları Türkiye'ye getirmeme yardımcı olan Türkiye'nin İran Askeri Ataşesi Sayın Mehmet Göktan'a ve son olarak yazdıklarımı öğretici bir sabırla düzelten tez danışmanım Prof. Dr. Sayın Fulya Atacan'a çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu çalışmada İran İslam Cumhuriyeti ilkokul ders kitapları incelenerek İran İslam Cumhuriyeti'nin yurttaş tahayyülü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analiz çerçevesinde önce eğitim ve toplumsal dönüşüm ilişkisi araştırılmış, eğitimin zaman içinde nasıl ailenin denetiminden devletin denetimine geçtiği incelenmiştir.

Ulus devletleşme sürecinde eğitimin ulus devletin ihtiyaç duyduğu yurttaşın inşa edilmesinde önemli bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak kullanıldığı tespitinin ardından İran İslam Cumhuriyeti'nin toplum tahayyülü analiz edilmiştir. Bu tahayyülü açıklayıcı kılması için kısaca İran'ın 1979 öncesi tarihçesine değinilmiş, İran'ın devrim öncesi ve devrim sonrası milliyetçilik anlayışına, devrim sonrası siyasi örgütlenmesi ve eğitim sistemi yapısına ilişkin bilgiler verilmiştir.

İlkokul ders kitaplarının incelenmesinin ardından İran İslam Cumhuriyeti'nin dini bir ulus devlet olduğu, dini sembolleri ulusallaştırma yoluyla veya ulusal olana dinsel bir içerik kazandırarak İslami bir toplum yaratmayı amaçladığı sonucuna varılmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin tahayyül ettiği yurttaş İranlı, Müslüman ve Şii yurttaştır. Bu yurttaşın en önemli görevi din ve vatan muhafızlığıdır. Aile, cami ve okul üçgeni içinde şekillenen bu yurttaş Allah'a karşı sorumludur çünkü mutlak hakim olan Allah her şeyin yaratıcısıdır. Ailede mutlak hakim olan babasına itaat etmekle yükümlü olan İran İslam Cumhuriyeti'nin gelecekteki yurttaşı, okulda geçtiği yurttaşlık eğitiminin ardından rehbere de koşulsuz bir şekilde itaat etmesini öğrenir.

İmam Humeyni'nin rehberliğinde gerçekleşmiş olan İran İslam Devrimi sonucunda kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin düşmanları ülkenin içinde değil dışındadır. Kitaplarda ortaya koyulan düşman imajı halklardan değil hükümetlerden oluşmaktadır. Rejimi İslam'a dayanmayan yönetimler İran'ın İslami rejimini yıkmak istemektedir. Bu düşmanlara karşı bir İranlı yurttaşın yapması gereken ise canı pahasına dinini ve vatanını korumaktır.

ABSTRACT

The goal of this thesis is to analyze the conception of citizenship in Iran Islamic Republic through an examining of the elementary school textbooks of the country. There are three phases of this analysis.

First, the relation between education and social transformation was investigated. The purpose of this investigation was to find out how education was started to be given under state control. It has been found that after the emergence of the nation state, education became one of the important means of creating an ideal citizen that the nation state has crucially required.

Second, the history of Iran, the principles of Iranian nationalism before and after the revolution have been shortly explained. Then, the necessary information on the current structure of the educational system and current political organization of Iran have been presented in order to clarify the conception of citizenship.

After examining the text books, it has been concluded that Iran Islamic Republic is an Islamic nation state. The policy of this state is to create an Islamic society by means of the nationalization of the religious symbols or by adding a religious content to the national symbols.

The features of the ideal citizen conceived by the political regime of Iran Islamic Republic are being Iranian, Muslim and Shia, concomitantly. The most important duty of this citizen is to protect the religion of the country and the motherland. The Iranian citizen, having socialized in the triangle of the family, the mosque and the school is responsible to God for all his actions because God is the only sovereign. The Iranian citizen, so accustomed to the paternal authority prevalent in the family, is supposed to learn to obey all the commands of the religous guide of the country.

The enemies of Iran Islamic Republic are outside: they are those governments that rule their people with non-Islamic rules. Iran Islamic Republic assumes that these governments attempt to destroy Islamic government of Iran. Under such a threat, the duty of the citizen is to protect his religion and the country for the sake of his life.

GİRİŞ

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrimin sonucunda 1925 yılında Rıza Şah Pehlevi ile başlayıp 1942 yılında Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin tahta geçmesiyle ikinci dönemini yaşayan anayasal monarşi düzeni sona ermiş ve yerini İran İslam Cumhuriyeti almıştır.

Devrimden sonra hayatın her alanını İslamileştirme çabası içinde olan yeni rejimin öncelikli hedefi, iktidarın devrimle el değiştirdiği başka örneklerde olduğu gibi, yeni bir meşruiyet yaratmak ve yeni siyasi rejimin ihtiyaçları doğrultusunda rejime sadık yurttaşlar yetiştirmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda devrimden sonra eğitim sisteminin hedefleri İslami bir toplum yaratılması yönünde değiştirilmiş ve ders kitaplarının içeriği de bu hedeflere uygun bir şekilde yenilenmiştir.

Bu çalışmada devrimden sonra içeriği değiştirilen ders kitaplarının incelenmesi yoluyla İran İslam Cumhuriyeti'nin nasıl bir yurttaş tahayyülü içinde olduğu ve bu tahayyüldeki din ve yurttaşlık ilişkisinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Bir ulus devlete hukuki olarak bağlanmayı ifade eden yurttaşlık, ulus devletleşme ve ulus inşa etme sürecinin ideolojisi olan milliyetçilik ile yakından ilişkilidir. Milliyetçiliğin bireyin sadakatinin dini cemaatinden ulusuna yöneldiği ve dini duyguların aşındığı modern çağda ortaya çıktığını savunan yaklaşımda yurttaşlık laik olarak kurgulanmıştır.

Milliyetçilik ve din arasındaki ilişkinin birinin diğerinin yerine geçmesi şeklinde açıklanamayacağını savunan yaklaşıma göre ise din ve milliyetçilik, dini olan ve milli olan birbiriyle sürekli etkileşim içindedir. Dini alana ait semboller milliyetçilik tarafından kullanıldığı gibi ulusal olanın bütünüyle dini olana dayandırılarak inşa edilmesi de mümkündür.

Bu çalışmada İran İslam Cumhuriyeti'nin ikinci yaklaşımın uyarlanabileceği bir örnek olduğu savunulmakta ve ilkokul ders kitapları incelenerek ulusal olanın nasıl dini olana referans yoluyla inşa edildiği araştırılmaktadır.

İlkokul ders kitaplarının seçilmesinin nedeni siyasal toplumsallaşmanın gerçekleştiği en önemli aşamanın ilköğretim olmasıdır. Çünkü ulus devlet yapısı içinde ilköğretim zorunludur. Yurttaş adayları bu zorunlu eğitim aşamasından geçerek içinde

yaşadıkları ulus devletin siyasi kültürü ile şekillenirler ve rejimin ihtiyaçları doğrultusunda istendik davranışlar edinirler.

İran İslam Cumhuriyeti ilkokul kitaplarında bu istendik davranışların neler olduğunu inceleyen bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplumsal dönüşümün sağlanmasında önemli bir araç olan eğitimin tarihsel süreç içinde nasıl devletin denetiminde yapılmaya başlandığı, ulus devlet ve zorunlu eğitim ilişkisi ile din, milliyetçilik ve eğitim ilişkisi anlatılmıştır. Milliyetçilik ve din ilişkisi anlatılırken milliyetçiliğin ortaya çıkışına ilişkin farklı tezlere yer verilmiş ve dinin ulusal olanla nasıl ilişkilendirildiği açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm bütünüyle İran'ın devrim öncesi tarihçesi, milliyetçilik anlayışı, Şiilik inancına ilişkin bilgiler ve devrim sonrası yeni insan modelinin inşası için izlenen eğitim hedeflerinin açıklanmasına ayrılmıştır. Pehlevi döneminin modern merkezi devlet yaratmayı amaçlayan modernleşme politikalarının laik bir milliyetçilik anlayışıyla sürdürüldüğü İran'da bu modernleşme politikalarından hoşnut olmayan toplumsal kesimler arasında merkezi devlet karşısındaki konumu en güçlü olan ulemadır. İkinci bölümde ulemanın bu konumdan faydalanarak devrim sürecinde nasıl devrimci güçlerin liderliğini üstlendiği ve devrimin nasıl İslami bir renge büründüğü anlatılmakta ve İran İslam Cumhuriyeti'nin güncel siyasi örgütlenmesine ilişkin bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölüm İran İslam Cumhuriyeti ilkokul ders kitaplarında yansıtılan yurttaş tahayyülünün incelenmesine ayrılmıştır. Bu incelemenin yapılabilmesi için öncelikle beş yıllık ilkokul sürecini kapsayan 31 adet ilkokul kitabı[1] alınmış, alıştırma soruları dahil olmak üzere bu kitapların hepsi okunmuş ve Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada incelenen kitaplar[2] İran Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapan Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu tarafından hazırlanmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti ilkokul ders kitaplarında işlenen temalar üç ana grupta sınıflandırılabilir. Birinci grup ulusa ilişkin zaman ve mekan boyutunu yansıtan temaları, ikinci grup ulusa ilişkin içsel ve dışsal unsurların vurgulandığı temaları,

---

[1] İncelenen kitapların listesi için **bkz.** EK:1, s. 160.

[2] Araştırmada incelenen kitaplar Tahran'da okul kitapları satan bir kitapçıdan 2004 yılında satın alınmıştır.

üçüncü grup yurttaşlık bilinci oluşturmaya ve İranlı Müslüman bireyin inşasına ilişkin temaları içermektedir. Üçüncü bölümde bu temalar etrafında İran'da tahayyül edilen Müslüman, Şii, İranlı yurttaş analiz edilmiştir.

1. EĞİTİM YOLUYLA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Bir yıl sonrasını düşünüyorsan tohum ek
Ağaç dik on yıl sonrası ise tasarladığın
Ama yüzyıl sonrası ise düşündüğün halkı eğit
Bir kez ürün verir ekersen tohum
Bir kez ağaç dikersen on kez ürün verir
Yüz kez olur bu ürün eğitirsen halkı
Balık verirsen bir kez doyurursun halkı
Öğretirsen balık tutmasını hep doyar karnı[3]

M.Ö. 1000 Kaun Tzu, Kuan Tzu Çin ozanı

Eğitim, en genel anlamıyla doğuştan öğrenme yeteneğine sahip insanın kişiliğinin gelişmesini, yetişkin yaşamında yer alabilmek için gerekli bilgi, beceri ve istendik davranışları elde etmesini sağlayan süreçtir.[4] Daha ayrıntılı bir biçimde ise

"eski değerlere genç insanların alıştırıldığı bir süreç, kültürel mirasın dönüştürülmesi, mesleki yetiştirme, özgür bir sanat, zihinsel gelişim, kişilik geliştirme, bireyleri teknolojik becerilerle donatma ve toplumsal-siyasal sistemi sürdürme etkinliği"[5]

olarak tanımlanabilir. İnsan bu süreç içinde kendinden önceki nesillerin aktardıklarını öğrenirken bu bilgiye kendi yapıp ettiklerinden edindiği deneyimleri de katarak öğrendiklerini toplumun ortak kültürüne aktarır.[6] Toplumsal deneyimlerin bu şekilde bilinçli olarak aktarılmasının aracı olan eğitim, bireyi doğayı denetleyecek ve üretim yapabilecek şekilde yetiştirirken toplumsal hayatı da biçimlendirir ve düzenler.[7] Eğitimin bu toplumsal yanına vurgu yaparak onu genç kuşakların toplumsallaştırılması olarak tanımlayan Durkheim'a göre ilk doğuşu biyolojik olarak gerçekleşen bireyin ikinci doğuşu sosyal bir varlık olarak topluma katılmasıdır. Bu da eğitim yoluyla olmaktadır.[8] Çünkü her toplum kendini yeniden üretmenin ve deneyimlerini, bilmeye değer buldukları şeyleri gençlerine öğretmenin bir yolunu aramaktadır ve eğitim insanı

---

[3] Hasan Ali Koçer, **Eğitim Tarihi (İlkçağ)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980, s.28.
[4] Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, 11. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1997, s.3.
[5] Feyyat Gökçe, **"Eğitim Sistemlerinin Amaçları İle Devletin Siyasi, İdeolojik, Ekonomik Güçleri Arasındaki İlişki"**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, s.4.
[6] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991, s.278.
[7] Gökçe, **"Eğitim Sistemlerinin Amaçları..."**, s.2.
[8] Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992, s.22.

dönüştürme kapasitesiyle bu arayışa yanıt veren bir sosyal mühendislik[9] aracı olarak kullanılmaktadır.

İlkçağlardan bu yana bütün toplumların ortak deneyimlerini, inançlarını, değerlerini ve kültürlerini genç kuşaklara aktarmasının yolu olan eğitimin tarihsel süreç içinde içeriği, amaçları ve örgütlenişi değişmekle beraber bireysel ve toplumsal açıdan dönüştürücü rolü devam etmiş, bütün toplumlarda toplumsallaşmayı[10], toplumsal değişimi[11] ve siyasal kültür[12] aktarımını sağlamıştır ve sağlamaktadır.

Bütün toplumlar kendi kültürel değerlerini, o toplumu ayakta tutan ve toplumsal yapının bütünlüğünü sağlayan ilke ve kuralları, gelenekleri, davranış kalıplarını üyelerine benimsetmek veya artık ihtiyaç duyulmayan kuralları değiştirip yerine yenilerini yerleştirerek üzerinde uzlaşma sağlanan yeni değerler oluşturmak için eğitimin hem denetleyici hem de dönüştürücü ve bütünleştirici gücüne ihtiyaç duymaktadırlar.[13] Çünkü birey ancak toplumsallaşma yoluyla yaşadığı toplumun farkına varır, o toplumun sosyal hayatı içinde var olmasını sağlayacak zihinsel ve bedensel becerileri edinir ve o toplumun geçmişi, dünya üzerindeki coğrafi konumu hakkında bilgi sahibi olarak ortak bilinç oluşumundan etkilenir. Bu şekilde toplum eğitim yolu ile bireyi toplumsallaştırarak istenen veya planlanan yönde değiştirirken kendisi de dönüşür.

---

[9] Eğitimin bir sosyal mühendislik aracı olduğu 19. yüzyılda Robert Owen tarafından dile getirilmiştir. "Her topluma o toplumda etkili olanların kontrolündeki uygun araçlarla istenilen karakter verilebilir" diyen Owen, eğitimin bireyleri içinde bulundukları topluma göre şekillendirme gücü olduğunu düşünüyordu. Gramsci'ye göre de eğitim bazı grupları yöneten, bazı grupları da yönetilen durumunda tutan bir çeşit sosyal mühendislikti. David Matheson, Peter Wells, "What is Education?", **An Introduction to the Study of Education**, Ed. David Matheson, Ian Grosvenor, London: David Fulton Publishers, 1999, s.12.

[10] Toplumsallaşma en genel anlamıyla, biyolojik bir varlık olan insanın içine doğduğu toplumun kültürünü bebeklik sürecinden itibaren edinmeye başlaması, yani bireyin içine doğduğu topluma uyarlanması sürecidir.Tezcan, **Eğitim...**,s.34-35. Daha geniş bir şekilde ise "belirli toplumsal kurumların, deneyimi ve bilgisi aracılığıyla insan davranışının biçimlendirilmesi, bireylerin kendi davranışlarına ilişkin olarak başkalarının beklentilerinden haberdar oldukları; bir toplumsal grubun veya toplumun normlarını, törelerini, değerlerini ve inançlarını edindikleri; ve bir toplumsal grubun veya toplumun kültürünün aktarıldığı süreç" olarak tanımlanabilir. İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi,** İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.11.

[11] Tezcan'a göre "Toplumsal değişme, toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesidir." Eğitim ve toplumsal değişme arasındaki ilişki üç şekilde gelişmektedir. Eğitim ya değişme aracı, ya değişmenin koşulu ya da değişimin etkileyicisi olmaktadır. Tezcan, **Eğitim**..., s.187-190.

[12] "Siyasal kültür, bir toplumda siyasal ortamın ne durumda olduğu ya da olması gerektiğini saptayan inançlar sistemini içerir. Siyasal kültür, siyasal olaylar ve bu olaylar karşısında etkilenen insanların davranışları arasında bir köprüdür. ...Yani siyasal kültür, siyaset dünyasında neler olup bittiğine değil, insanların bu olup bitenler karşısında nasıl inançlar beslediklerine karşılık gelir." Mahmut C. Öktem, **"Ders Kitapları ve Siyasal Toplumsallaşma (1940-1960)"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s.2.

[13] İbrahim Ethem Başaran, **Eğitime Giriş**, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1996, s. 70.

1.1 EĞİTİM OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Eğitim, insanların toplum halinde yaşamaya başlamasından beri her çağda ve toplumda farklı amaçlarla var olmuştur. İlkçağ toplumlarında eğitim bugünden farklı olarak resmi bir şekilde okullarda yapılmıyor, aile, klan, kabile, aşiret gibi kurumların yardımıyla gerçekleştiriliyordu. Gençler kendileri için düzenlenen "Geçiş Törenleri"nde çevre koşullarına dayanıklılık, ok atma, ata binme, avlanma gibi beceriler açısından sınanıyorlardı. Bu törenlerde çalınan müzik, yapılan danslar yoluyla ortak bilinç oluşuyor ve gençlerin toplumsallaşması sağlanıyordu.[14] Zaman içinde yerleşik hayata geçilmesi ve yazının bulunması ile birlikte toplumların sosyal ve ekonomik yapıları değişti. Yeni toplum düzeninde oluşan toplumsal kurumlara ve ilişkilere bireyin sadece ailesinden edindiği eğitimle uyum sağlaması zorlaştı. Bu zorluk karşısında eğitimin örgütlü ve sistemli yürütülmesi gerekliliği belirdi. Böylece eğitimin örgütlenişi değişti ve kurumsallaştı. Eğitim artık gündelik hayatın pratik gerekliliklerinin öğretilmesi yanında toplumsal iş bölümünün sonucu olarak ortaya çıkan din adamlarının yetiştirilmesi ve çocuklara dini bilgilerin aşılanmasının aracı da olmaya başladı. Bunun sonucu olarak eğitim, ilkel toplumlardaki kabile veya aşiret başkanlarının, ailenin, din adamlarının, tapınak öğretmenlerinin ve ev öğretmenlerinin yönetiminden devletin yönetimine geçti.[15] Böylece eğitimin zorunlu ve bütün halk kesimlerine açık olmasa bile sosyal bir kontrol aracı olarak devlet tarafından yönetilen ve daha çok okul[16] denilen mekanlarda gerçekleştirilen etkinlikleri ifade eden bir süreç olduğu düşüncesi doğdu.

---

[14] Tezcan, **Eğitim...**, s.5.

[15] Koçer, **Eğitim...**, s. VII.

[16] Akyüz Latin ve Germen dillerindeki okul kavramının Grekçe "schole" sözcüğünden türediğini ve eski çağlarda bu kavramın ahlaki şekillendirmeyi ifade ettiğini aktarmaktadır. Genel bir tanım çerçevesinde ise okulu "belli bir yeri olan, belli bir süre devam eden, öğrenci ve öğretmeni değişen, geniş bir çerçeveye hitabeden, eğitim faaliyetini planlı ve programlı bir şekilde sürdüren, yani öğrenme faaliyetini organize bir ders faaliyeti olarak devam ettiren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluş" olarak tanımlamaktadır. Akyüz, **Eğitim Sosyolojisi...**, s. 247. Akyüz, Durkheim'a dayanarak aktardığı okul tanımında ise okulun sosyal varlık yaratma işlevine vurgu yapmaktadır. Sosyal varlık yaratan okul modeline göre "okul, toplumun genç nesilde yeniden yaratıldığı bir mekandır. Formel eğitimin yani okulun ana fonksiyonu sosyal varlık yaratmaktır. Sosyal varlığın temel özelliği ise, grubun düşünce, his ve alışkanlıklarının oluşturduğu bir sisteme benzemesidir. Sosyal varlık ferdi varlıktan farklıdır. Ferdi varlık, sadece insanın kendisiyle ve ferdi hayatının unsurlarıyla ilgili bütün ruhi durumlarının ürünüdür. Çocuklar okulda kolektif inanç şekillerini ve davranış normlarını öğrenirler ve bunlar sayesinde ait oldukları toplum bünyesine önemli sayılabilecek bir zarar vermeden o toplumda yerlerini alırlar." **A..g.e.**, s. 249-250. Aynı şekilde okulun kolektif bir eğitim yapmaya ayrılmış bir kurum olduğunu Reboul da vurgulamıştır. Olivier Reboul, **Eğitim Felsefesi**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul:İletişim Yayınları, 1991, s.44. Güvenç'e göre de okul ailede başlayan sosyalleşme sürecini sürdüren, okul öncesinde farklı eğitim öğretim yaşantıları geçiren çocukları ortak yaşantılardan geçirerek, çocukların bireysel becerilerini toplumun bugünkü ve gelecekteki insan gücü gereksinmelerini karşılayacak şekilde geliştirerek bireylere küme, toplum ve ulus olma bilincini kazandıran bir kurumdur. Güvenç, **İnsan...**, s. 284.

Eski Yunan'da eğitimin amacı iyi savaşçı ve iyi yurttaş yetiştirmekti. İyi bir yurttaşın şekillendirilmesi için askeri bir hazırlığın gerekli olduğunu düşünen Yunanlılar, ilkokul sonrasında çocukları jimnastik derslerine gönderiyorlardı. Eski Mısırlılar çocuklarını önce ailede eğitiyor, 5 yaşına gelince de okula gönderiyorlardı. Romalılarda eğitimden aile sorumluydu ancak temel ilke yine iyi yurttaş yetiştirilmesiydi.[17]

Ortaçağ Avrupa'sında eğitim dinsel bir nitelik kazanmış ve manastır okulları öne çıkmıştır.[18] Rönesans dönemi hümanist eğitim anlayışı seçkinlerin eğitilmesine yöneliktir. 17. yüzyılda pozitif bilgilerin öğretilmesini içeren planlı bir eğitime geçilmiş, 18. yüzyıl aydınlanmasıyla insanın boş bir levha olarak dünyaya geldiği ve eğitim yoluyla şekillendiği tartışmaları başlamıştır.[19] 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız ve Amerikan Devrimleri eğitimin devletin temel görevi olduğu düşüncesini yerleştirmiş ve böylece zorunlu ve parasız kamusal eğitim bir hak olarak devletlerin anayasalarına girmiştir.[20] Devletin oldukça büyük yatırımlar yapmasını gerektiren böyle bir hizmeti yüklenmesinin sebebi eğitimin dönüştürücü gücünden faydalanarak kendisine bağlı yurttaşlar yetiştirmektir.[21] Eğitimin bir hak olarak toplumsal tabana yayılması görevinin devlet tarafından üstlenilmesi aynı zamanda toplumun idealindeki insan tipinin yetiştirilmesinde devletin belirleyici olmasını sağlamıştır. Böylece 19. yüzyıl Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı toplum yapısının gereklerine uygun bir eğitim sistemi devlet eliyle oluşturulmuştur. Bu nedenle devletin yönetim biçimi ile eğitim sistemi arasında belirgin bir ilişki vardır.

1.1.1 Eğitim Felsefesi ve Temel Yaklaşımlar

Eğitim felsefesi, kimin neden eğitilmesi gerektiği ve eğitimin genel ve özel amaçlarının neler olduğuna ilişkin sorular sorar.[22] Kaplan, insanlığın bugüne kadarki tarihi boyunca şekillenen eğitim felsefesinin despotik, liberal ve eşitlikçi eğitim olarak üç ayrı yaklaşımdan oluştuğunu aktarmaktadır.[23]

---

[17] Tezcan, **Eğitim...**, s.7.
[18] **A.g.e.**,s.8.
[19] **A.g.e.**, s.8-9.
[20] Server Tanilli, **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?**, İstanbul: Amaç Yayınları, 1989, s. 21.
[21] Başaran, **Eğitim...**,s.109.
[22] Edward J.Power, "Persistent Myths in the History of Education", **History of Education Quarterly**, Vol.2, No.3, Sep., 1962, s.140-151, s.142.
[23] Kaplan, **Milli Eğitim...**, s. 16.

Platon ve Hobbes tarafından savunulan despotik eğitimde halkın devlet yöneticilerine itaat edecek şekilde eğitilmesi gerektiği önerilir. Platon'a göre devlet, okul sistemi ve din üzerinde merkezi bir kontrol geliştirmelidir. Hobbes açısından da eğitim, egemenin toplumu yönetmesi için toplum üyelerinin eylemlerine yön veren düşüncelerini yönetmesinin bir aracıdır.[24]

Liberal eğitim felsefesini savunan Locke, Kant, Mill ve Dewey eğitimi daha çok bireyin mükemmelleştirilmesi ve iç dünyasının zenginleştirilmesi açısından ele almıştır. Bunların arasından sadece Dewey, farklı toplumsal çevrelerden, farklı ekonomik koşullardan gelen ve farklı zeka düzeylerine sahip olan çocukların aynı okullarda eğitim görmelerini önererek demokratik bir eğitim sisteminden yana olmuştur.[25]

Eşitlikçi eğitim felsefesini savunan Rousseau, Marks ve Engels de eğitimin bireysel yönüne eşitlik açısından vurgu yapmışlar ve insanların bireysel potansiyellerinin ortaya çıkmasını sağlayan eğitimin, mevcut toplumu "her bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu bir birlik" durumuna dönüştürmenin aracı olarak kullanılmasını önermişlerdir.[26]

Günümüzde her bir ulus-devlet kendi siyasi, toplumsal ve ekonomik koşulları çerçevesinde bu yaklaşımlardan bir veya bir kaçıyla ifade edilebilecek bir eğitim sistemini uygulamaktadır.

---

[24] **A.g.e.**, s. 22-25.
[25] **A.g.e.**, s. 65-66.
[26] **A.g.e.**,s.67.

1.2 ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK

Ulus-devlet, siyasi iktidarın tek bir merkezi otoritede toplandığı, bir siyasi örgütlenme şekli olarak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Avrupa'da şekillenmeye başlamış ve Fransız Devrimi'nin[27] ilkelerinin doğurduğu ulusçuluk akımlarının etkisi ile tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır.

Feodal siyasi düzenden merkezi devlet yapısına bağlı yeni bir siyasi düzene geçişin temsilcisi olan Avrupa merkezli ulus devlet kurgusunun dışında kalan ulus devletler ya yerli halkın soykırımla ortadan kaldırılması ile -Amerika gibi- veya yirminci yüzyılda Asya ve Afrika'da olduğu gibi sömürgeciliğe karşı verilen ulusal bağımsızlık mücadeleleri sonucu kurulmuştur.[28]

Bir siyasi yapılanma modeli olarak ulus-devlet, siyasi iktidarın tek bir merkezde kurumsallaşması ilkesi üzerinde var olur. Feodal, kişiye yönelik sadakat bağlarının yerini kurumlara yönelik sadakatin aldığı ulus-devlet, "erkini ulus adına kullandığını iddia eden ve yarattığı zorlamayı bu gerekçeyle haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal, hem de aygıtsal görünümüdür."[29]

Bir başka tanıma göre "başlıca yürütme, yasama ve yargı işlevlerinin ulusal bir hükümetin elinde merkezileştiği ve ilke olarak bütün yetişkin yurttaşların formel eşitliğine dayalı siyasi katılımına olanak tanıyan siyasi bir sistemdir."[30]

Ulus- devlet, sınırları belli olan ve bu sınırların başkaları tarafından da tanındığı bir toprak parçasını yönetmektedir. Bu toprak parçası üzerinde fiziksel zor kullanma, kültürel standartlaşma ve ekonomik bütünleşme yaratacak araçlara ve bu araçları kullanacak merkezi olarak örgütlenmiş bir siyasi iktidara sahiptir. Bu siyasi iktidar

---

[27] Nur Vergin'in aktardığı şekliyle Charles Tilly'nin Fransız Devrimi ilkelerini milli devlet ve ulus-devlet ayrımının yapılmasında başlangıç noktası olarak kullanması nedeniyle ulus-devletin ortaya çıkış tarihi olarak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısı verilmektedir. Charles Tilly 1648 Westphalia Antlaşması'ndan itibaren Avrupa'da kurulan devletlerin "milli devlet" olarak adlandırılmasını önermiştir. Çünkü hukuksal olarak millet olmakla toplumsal olarak millet olmak arasında fark olduğunu ve milletin ancak Fransız Devrimi ile hukuki bir nitelik kazandığını ileri sürmüştür. Ulus-devletin özgünlüğü egemenliğin bir krala ya da Tanrı'ya değil millete ait oluşudur. Tilly'nin tanımlamasında "milli devlet", birbirine bitişik birçok bölgeyi merkezileşmiş, farklılaşmış ve özerk yapılar vasıtasıyla yöneten" devlettir. Ulus-devlet ise "halkın çok güçlü bir dil, din ve semboller birliği çerçevesinde kimliğini paylaştığı" devlettir. Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Mart 2003, s.203-204, 216. Ulus-devletin ortaya çıkış zamanlamasına ilişkin yapılan bu ayrım dışında bu çalışmada millet ve ulus ile milliyetçilik ve ulusçuluk aynı anlamlarda kullanılacaktır.

[28] Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Ankara: Dost Kitabevi, Aralık 1997, s. 9.

[29] **A.g.e.**, s. 59.

[30] Jean Leca, "Neden Söz Ediyoruz?", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der.Jean Leca, Çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 1998, s.11-19, s.14.

uyulması gereken kuralları belirleyen meşru bir iktidardır. Ulus-devletin egemen olduğu toprak parçası vatan,[31] üzerinde yaşayan nüfus da ulus-devlete yurttaşlık bağıyla bağlı vatandaşlardır. Yaratılan bu ulusal bütünlüğe yani birbirine yasalarla, ortak hak ve sorumluluklarla bağlı ulusal topluluğa dahil olmak için sahip olunması gereken özellikler, bir başka deyişle yurttaş olmanın gerekleri ulus-devlet tarafından hukuki kurallarla belirlenmiştir. Bu şekilde her devlet kurucu anayasalarında kendini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin altını çizerek kimlerin ve nelerin ulusal olana içerildiğini ve kimlerin ve nelerin ulusal olanın dışında bırakıldığını belirtir. Ulus devletin bu şekilde inşası ulusun da inşasını gerektirmektedir.

Ulus inşa etme sürecinde devletin karşılaştığı en önemli sorun farklı toplulukların yerel kimliklerini terk edip ulus topluluğuna katılmaya nasıl ikna edileceğidir.[32] Ulus-devlet yapısı zorunlu askerlik ve kitlesel zorunlu eğitim yoluyla vatandaşlarının her türlü yerel bağlarının üzerinde bir ulusal bağlılığa sahip olmalarını, yani ulus-devlete bağlanmalarını teşvik edip, homojenliklerini sağlamaya uğraşarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışan bir idari örgütlenmeye sahiptir. Çünkü sürekliliği ve meşruiyeti bu homojenliğin sağlanmasına bağlıdır.

Ulus-devlet kurgusunda üzerinde siyasi iktidarın kullanıldığı vatan, bireylerin uğrunda fedakarlıklar yapmayı kabul ettikleri, maddi yükümlülüklere katlandıkları, gerektiğinde savunması için savaştıkları topraktır.[33]

Ulus-devlet yönettiği topraklar üzerindeki bireylere bunları yaptırabilmek için ihtiyacı olan meşru iktidarı bu vatan toprağı üzerinde yaşayan bireyleri ulus olarak kavramlaştırarak sağlar. Ulus, vatandaşlardan kurulu birliği ifade eden ve Fransız Devrimi'nden sonra sınırlı bir coğrafi alan üzerinde var olan ve ortak ve önceden

---

[31] Maurice Duverger ise günümüz toplumsal bütünlerinden olan ulusların her birinin yeryüzünün kesin ve başkaları tarafından tanınan sınırlarla çevrili bir toprak parçası üzerinde yerleştiklerini kabul etmekle birlikte ülke kavramına dikkat çekerek ülkenin sınırlarının kesin olarak belirlenemeyeceğini belirtir. Çünkü sosyologa göre bir insan topluluğu bir insan bütünü olarak değil bir etkileşim sistemi olarak tanımlanır. Ülke de bu etkileşim sisteminin üzerinde gerçekleştiği coğrafi alandır. Bu durumda bir ülkenin sınırları kesin olarak saptanamaz. Yabancı ülkelerde yaşayan Fransızlar, Fransa dışında oldukları halde Fransız ulusunun devamında yer alırlar. Ülke, ulusal ülke, yurt kavramlarını tanımlamayı sürdüren Duverger sınırları belirli ulusal ülke kavramının tarımın gelişmesi sonucu toprağın öneminin artması ve sınırların saptanmasının önem kazanmasıyla doğduğunu belirtmektedir. Yurt ise ulus-devletin ortaya çıkışıyla doğar. Yurt, siyasal amaçlara ulaşmak için insanları seferber etmek üzere üzerine ortak tasarımlar kurulan ataların toprağı ve evlat yurttaşların anasıdır. Duverger'e göre hiçbir ülkenin tarihsel sınırları yoktur. Bu sınırları propaganda yoluyla yöneticiler yaratır. Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Ögeleri**, Çev. Şirin Tekeli, 5.bs., İstanbul: Varlık Yayınları,1998, s.51,65, 69.

[32] David Nugent, "Building the State,Making the Nation: The Basis and Limits of State Centralization in Modern Peru", **American Antropologist**, Vol.96, No.2, Jun.,1994, s.333-369, s.334.

[33] Erözden, **Ulus...**, s. 51.

belirlenmiş, değiştirilemez özellikler taşıyan bireylerden kurulu bir toplumsal grup olarak tasarlanmaya çalışılan bir yapıdır.[34]

Ulusun kavramlaştırılması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta ulus kavramı genel ve kapsayıcıdır.[35] Sosyal sözleşmeye katılan herkesi içine alması nedeniyle evrenselci bir nitelik taşımaktadır. Ancak bu evrenselliği içinde tek bir siyasi birimle özdeşleşemeyeceği çok açık olduğu için ulusun bu kavramlaştırılması soyut düzeyde kalmış, somut olarak ise evrensel bir devletin değil sadece tek bir ulus-devletin ulusu olarak diğer uluslardan farklılığı ön plana çıkarılarak kavramlaştırılmıştır. Böylece kendini ulus-devlet olarak tanımlayan her devlet kendi içinde türdeşliği sağlayacak, başka devletlerle ise farklılıklarını ortaya çıkaracak şekilde bir ulus kavramlaştırmasına gitmiş, egemen olduğu toprak parçası üzerinde yaşayan halkı bir ulus olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Bu tür bir kavramlaştırmanın içeriğini oluşturmak için ulusçuluk ideolojisini kullanmıştır.[36] Ulus inşa etme sürecinde insanlardan istenen yalnızca coğrafi bir alana bağlanmaları değildir. Onlara ayrıca siyasi ve kültürel bir arka plan sunulmaktadır. Bunun için Eric Hobsbawm'ın 'icat edilmiş gelenekler' olarak adlandırdığı yola başvurulmaktadır. Buna örnek olarak 19. yüzyılda pek çok Avrupa devletinin ulusal bayramlar kutlamaya başlaması gösterilebilir.[37]

Başkaları ile arasında sınırlar çizilerek kavramlaştırılan ulusa ait içsel ve dışsal unsurlar vardır. İçsel unsurlar ulusun kendini tanımlarken neleri içine aldığını, dışsal unsurlar da neleri dışarıda bıraktığını belirtir. Böyle düşünüldüğünde ulusun içsel unsurları dil, din, soy, kültür ve tarih birliği; dışsal unsur da düşman imajıdır.[38] Düşman imajı, ulus inşası sürecinde siyasi sınırların çizilmesi yoluyla var olan kimliğe karşı öne çıkarılan 'öteki'dir.[39]

Ulus-devlet, yukarıda sayılan özellikleri ile son derece kapsayıcı bir sosyal kurumdur. Çünkü bir ulus-devlet içinde sosyalleşen, o ulus-devletin ulusçuluk ideolojisi

---

[34] **A.g.e.**, s. 57-58.

[35] Ulusun başlangıçta genel ve kapsamlı oluşu evrensel yurttaşlıkla birlikte düşünülmesi nedeniyledir. Milliyetçiliğin etkisiyle ulus ve yurttaşlık ayrı olarak düşünülmeye başlanmıştır. Catherine Wihtol De Wenden, "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak", Leca, **Uluslar...**, s.39-48, s.40.

[36] Erözden, **Ulus...**, s. 59-60.

[37] Frans Groot, "Papists and Beggars: National Festivals and Nation Building in the Netherlands During the Nineteenth Century", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia**, Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.161-177, s.163.

[38] Erözden, **Ulus...**, s.106.

[39] Aletta J. Norval, "Toplumsal Belirsizlik ve Apartheid'in Krizi", **Siyasal Kimliklerin Oluşumu**, Yay.Haz., Ernesto Laclau, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Aralık 1995, s.149-176. s.156.

tarafından şekillenen, siyasi toplumsallaşma sürecinden geçen bireylerin sosyal yaşamları demokratik, otoriter ya da totaliter bir toplumun üyesi olup olmamalarından büyük oranda etkilenir.[40]

Böylesine kapsayıcı bir yapının bir siyasi örgütlenme modeli olarak ortaya çıkış süreci, Batı Avrupa dışında yayılma ve kabul görme nedenleri üzerine çok çeşitli kuramlar ortaya koyulmuştur. Bu kuramların temel tartışma noktasını "uluslar mı ulus-devleti yoksa ulus-devlet mi ulusları şekillendirdi?" sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda ulus-devlet; onun toplumsal temelini oluşturan ulus ve ulus- devlete bağlılığı yücelterek onun hem siyasi bir yapılanma modeli olarak yayılmasının önünü açan hem de ulus-devlet kurulduktan sonra ulus olma bilincinin sürdürülmesi ve uluslaşmanın sağlanması için bir ideoloji olarak kullanılan ulusçulukla birlikte doğmuştur ve bu ikisi birbirleriyle sürekli etkileşim içindedir.

1.2.1 Milliyetçilik

Ulus, milliyetçilik ve içerdikleri öğeler milliyetçiliğin kökenleri konusunda farklı tezler üreten ilkçi, modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu yaklaşımların yanıt oluşturmaya çalıştıkları temel sorular milletin ne olduğu, milletlerin mi milliyetçiliği, milliyetçiliğin mi milletleri yarattığıdır.[41] İlkçi yaklaşımlar milleti tarih dışı, verili bir olgu olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşıma göre ulus olma bilinci tarihin en eski dönemlerinden beri insanlarda vardır ve ulus-devlet de ulusla örtüşen doğal bir siyasi yapılanmadır. Ulusun ulusçuluk tarafından yaratıldığını ve ulusun da ulus- devletin de modernleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıktığını savunan modernist yaklaşımlarda ise uluslaşma, modernleşme ve sanayileşmeye bağlı bir değişken olarak incelenmekte ve ulusun tarihsel bir olgu olduğu ileri sürülmektedir. Etno- sembolcüler açısından ise modern dünyanın milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır.[42]

---

[40] Doğu Ergil, **Toplum ve İnsan: Toplumbilimin Temelleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1994, s. 180.

[41] Bu sorulara yanıt bulmak veya bu konudaki tezlerin birbirleri karşısındaki haklılıklarını tartışmak bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Çünkü bu çalışma zaten ulus-devlet yapısında örgütlenmiş bir devlet olan İran İslam Cumhuriyeti'nin ilkokul ders kitaplarında bu ulus-devlet olma halinin yansımalarını inceleyerek, din ve yurttaşlık ilişkisinin izini sürmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ulus-devlet kurgusunu daha anlaşılır kılmak için bu tezleri üreten farklı yaklaşımların milliyetçilik tanımlarına yer verilecek, ulus-devletin ortaya çıkışı ve milliyetçiliğe ilişkin temel tezlerin özetlenmesi ile yetinilecektir.

[42] Milliyetçiliğin kökenlerine ilişkin kuramların daha ayrıntılı analizi ve tarihsel dönemlendirmesi için bkz.Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Nisan 1999, s.75-243.

Bu yaklaşımların tanımlarının merkezine koydukları unsurların farklılığı nedeniyle ulus kavramı Alman romantizmine dayanılarak dil, millet, devlet birliği ile veya Fransız Devrimi'nin ilkelerine dayanılarak coğrafi sınırları ön plana çıkaran toprağa bağlı ulus tanımlarıyla açıklanabilir. Ulus tanımları kaynaklandıkları yaklaşımlara bağlı olarak ortak vatan, dil, kültür, din, aynı coğrafi sınırlarda yaşamak gibi unsurları içerirken ortak kader, soy gibi unsurları da içerebilmektedir.

Milliyetçilik, bir tanıma göre,

"dünyanın milletlere bölünmüş olduğunu, her milletin kendi karakteri ve yazgısı olduğunu; bir bireyin ilk bağlılığının kendi milletine bağlı olduğunu; milletin tüm siyasal iktidarın kaynağı olduğunu; özgür olmak ve kendini gerçekleştirmek için bireyin bir milletin üyesi olmak zorunda olduğunu; her milletin özerk olmak suretiyle kendi otantik doğasını ortaya koyması gerektiğini; ve barışçıl ve adil bir dünyanın ancak özerk milletler üzerine inşa edilebileceğini ileri süren bir ideolojidir."[43]

Bu tanıma uygun milliyetçilik olgusu tarihsel olarak ulus-devletleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle milliyetçilik ulus olma bilincinin ideolojisidir. Bu yanıyla uluslaşmanın aracı ve aynı zamanda da ürünüdür. Karl Renner'den aktarıldığı şekilde,

"Yüzyıllar boyunca olgunlaşıp Avrupai gelişmenin belli bir düzeyine ulaştıklarında, dil ve kültür birliği olan insanlar edilgen var oluş dünyasından çıkar, bir halk olarak doğarlar (Passiver Volkheit); tarihsel kaderlerinin kendilerine verdiği gücün farkına varırlar. Bu gücün olabilecek en yüksek aracı olan devleti ele geçirmeyi talep ederler ve kendi siyasi kararlarını alabilmek için uğraşırlar. Siyasi bir düşünce olarak ulusun ve bu yeni bilinçliliğin doğumu Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği 1789 yılıdır."[44]

Modernist yaklaşımı benimseyenlerden biri olan Breuilly'e göre sanayileşme sonucu oluşan modern devlet, siyasi yükümlülüklerin tek kaynağı olarak toplumla ilişkisini toplumu vatandaşlardan oluşan bir topluluk biçiminde tasarlayarak kurmuştur.[45]

Paul Brass'a göre seçkinlerle toplumun geri kalanı arasında iletişimi kolaylaştıran etkenleri içinde barındıran modern dünyada ulusçuluk alt sınıflara seçkinler tarafından kendi rekabet güçlerini arttırmak için dayatılmıştır.[46]

---

[43] Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2002, s. 58.

[44] Touraj Atabaki, "Başkasını Reddederek Kendini Yenilemek: Pan-Türkçülük ve İran Milliyetçiliği",**Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek**, Der. Willem Van Schendel, Erik J. Zürcher, Çev.Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 89-111, s.89.

[45] Özkırımlı, **Milliyetçilik...**, s. 126.

[46] **A.g.e.**, s. 131-132.

Modernist yaklaşımı benimseyen ve millet ve milliyetçiliği tarihsel bir olgu olarak inceleyen Eric Hobsbawm'a göre milletler teknolojinin ve ekonominin belli bir gelişkinlik düzeyine çıkabildiği modern dünyanın ürünüdür. Dolayısıyla millet değişmez ve tarih dışı bir sosyal birim değildir. Milliyetçilik de Gellner'in kullandığı şekliyle "politik birim ile milli birimin uyumluluğunu öngören bir ilke"dir.[47] Hobsbawm açısından milletler ve milliyetçilik bir sosyal mühendislik ürünüdür. "Bazen önceden var olan kültürleri alıp onları milletlere çeviren milliyetçilik, bazen de milletleri icat eder ve genellikle önceden var olan kültürleri tamamen yok eder."[48] Millet ve milli dilin tarihsel süreç içindeki anlamlarının izini süren Hobsbawm, memleket sözcüğünün 1884'ten önce bir devletle ilişkilendirilmediğini belirtmektedir.[49]

Ernest Gellner'e göre ulusçuluk modern dünyanın bir ürünü, insanların kendi yapımlarıdır ve ulusları meydana getiren uluslaşmadır. Gellner, ulusçuluğun kültürel yönüne vurgu yaparak iki insanın aynı kültürü paylaştıkları veya birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıdıkları durumlarda aynı ulusa mensup olabileceklerini belirtmektedir. Burada kültürden anlaşılması gereken "bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi"dir.[50]

Ulusçuluğun sanayi toplumunun kendine özgü yapısal gereksinmeleri ile yakından ilişkili olduğunu belirten Gellner, onu yukarıda Hobsbawm'ın da kendisiyle mutabık olduğu şekilde "temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke" olarak tanımlamaktadır.[51] Aynı zamanda ulusçuluk, bu siyasi birim üzerinde yer alan insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler olarak örgütlenmesidir.[52] Çünkü Gellner'e göre sanayileşme sonucu ortaya çıkan modern dünyada tarım toplumundakinin aksine hareketli, birbirinin yerine geçebilir, okur-yazar bir topluma ihtiyaç vardır. Böyle bir toplum bireylerin devlet destekli merkezi eğitim sisteminden geçmeleri sonucu yaratılır. Bu aynı zamanda ortak bir iletişim dilinin de oluşturulması ve türdeş bir nüfusun yaratılması demektir. Böylece yeni oluşan bu yüksek kültür insanların özdeşleştikleri birimler haline dönüşür ve

---

[47] E.J. Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"**, Çev:Osman Akınhay, 2.bs, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Nisan 1995, s.23-24.
[48] **A.g.e.**, s.24.
[49] **A.g.e.**, s.31.
[50] Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul:İnsan Yayınları, 1992, s.28.
[51] **A.g.e.**, s.19.
[52] **A.g.e.**, s.72.

siyasal yönetimler açısından da sınırlarının çizilmesi ve korunması gereken bir iktidar alanı haline gelir.[53]

Benedict Anderson, ulusu, 'hayal edilmiş bir topluluk' olarak tanımlamaktadır. Millet de milliyetçilik de eş zamanlılık düşüncesi ve kapitalist yayıncılığın ortaya çıkışıyla hayal edilebilmiş özel kültürel yapım türleridir. 18. yüzyıl sonunda yaratılmışlar ve farklı toplumsal coğrafyalara yayılmışlar; ancak her toplumsal coğrafyada benimsenişleri farklı olmuştur. Millet, içinde sınırlılığı ve egemenliği barındıran, kardeşlik dayanışması üzerinde var olan bir cemaattir. Milletin üyelerinin çoğu birbirlerini tanımadıkları halde milletin her bir üyesinin zihninde milletin toplamının hayali bulunduğu için millet, 'hayal edilmiş bir topluluktur'. Anderson bu görüşünü Renan'ın millete ilişkin yaptığı bir tanımla desteklemektedir: "Ancak bir ulusun özü tüm bireylerin ortak pek çok şeye sahip olmaları ve aynı zamanda hepsinin pek çok şeyi unutmuş olmasıdır."[54] Bu hayali cemaat, bütün dünya insanları aynı milletin içinde hayal edilmediği için sınırlıdır. Hayali topluluğun sınırları, başka milletlerin sınırlarının başladığı yerde bitmektedir. Millet, dünyanın kutsallığının aşındığı, gücünü Tanrı'dan alan hanedanların meşruiyetinin sorgulandığı Aydınlanma Çağı'nda doğduğu için hayal edilmiş olduğu kadar da egemendir. Millet, kardeşlik bağına dayanan bir cemaat olarak hayal edildiği için milliyetçilik de, din ve akrabalık gibi olgularla birlikte düşünülmeli, bilinçaltı ve duygulara yönelik oluşu gözden kaçırılmamalıdır.[55]

Milliyetçilik bilinçaltı ve duygulara yöneliktir çünkü insanlar herhangi bir idari birim için değil yalnızca anayurda dönüşmüş olan bir idari birim için canlarını verirler.[56] Dillerde anayurt sevgisinin ifade edildiği kelimeler yuvayı veya akrabalık bağlarını yani insanın doğal olarak bağlı olduğu şeyleri anlatan kelimelerdir. Bu doğallık, aile gibi çıkar gözetmeyen, sevgi ve dayanışmaya bağlı bir birliktelik tarzını çağrıştırmaktadır. Ancak böyle bir birliktelik için fedakarlık yapılabilir. Dolayısıyla ulus, bir aile gibi algılandığında uğrunda ölünebilir olmaktadır.[57]

---

[53] **A.g.e.**, s.104-105.
[54] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 1995, s.20.
[55] **A.g.e.**,s.18-22.
[56] **A.g.e.**,s. 69.
[57] **A.g.e.**,s.161.

İdari birimlerin anlam yaratma ve anayurda dönüşme aracı olarak kullandıkları ideoloji ise milliyetçiliktir.

Milliyetçilik, siyasi ifadesini ulus-devlet'te bulan milletin ezeli bir geçmişten kaynaklandığını savunmaktadır. "Milliyetçiliğin büyüsü rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir."[58]

Rastlantı yazgıya dönüştüğü andan itibaren yani bir coğrafyadaki birey ve toplum, siyaseti ve ekonomiyi biçimlendirecek şekilde bir politik tasarımın merkezine koyulduğu andan itibaren, milliyetçilik o ana kadar gündelik hayatın parçası olan, insanların doğasına yerleşik öğeleri yapay ve gereksiz şekilde de olsa yüceltir.[59]

Milliyetçiliğin ortaya çıkışını kapitalist sisteme geçiş aşamasından başlatan Edward Hallet Carr ise milliyetçiliğin ortaya çıkışına zemin hazırlayan etkenleri üç tarihsel dönem içinde incelemektedir. Birinci dönem kilise birliğinin dağılıp yerini ulusal devlet ve ulusal kiliselerin kurulmasına bıraktığı ve devleti ekonomik birim haline getirmeye çalışan merkantilizm adındaki ulusal politikaların uygulandığı dönemdir. Bu dönemde ulusun çıkarları yöneticilerin çıkarlarıyla özdeşleşmiş bir şekilde düşünülmüştür. Tek ülke ve tek din anlayışı çerçevesinde din adamları ve hükümdarlar ulusu inşa eden mimarlar olarak görülmüştür. Merkantilizm politikaları ile ekonomik içe kapalılık, yerel pazarlar ve kısıtlayıcı düzenlemeler kaldırılarak, devletin kendi toprakları üzerinde ticaret alanında mutlak otorite olarak tanınması sağlanmış, tek bir ulusal ekonominin kurulması yoluyla devletin zenginliğinin ve diğer devletler karşısındaki gücünün artırılması hedeflenmiştir.[60]

Fransız Devrimi'nin ürünü olan ikinci dönemin en önemli özelliği ulusun çıkarlarının yöneticilerin çıkarlarıyla özdeşleşmesi anlayışına karşı Rousseau'nun 'ulus'u halkla özdeşleştiren fikirleri doğrultusunda uluslararası ilişkilerin hükümdarın kişisel çıkarlarıyla değil, ulusun kolektif çıkarlarıyla yönlendirilmesidir. Böylece ulus kişiselleşmiş, ulusun kişiselleşmesi ve karakteri fikri milliyetçiliğe duygusal ve

---

[58] **A.g.e.**,s.25.

[59] Mehmet Bülent Uludağ, **"Avrasya'nın Uluslararası Sisteme Açılmasına Etkisi Yönüyle Sovyetler Birliği ve Sonrası Dönemde Kafkasya'daki Ulusçu-Ayrılıkçı Akımlar"**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, s.22. Fredy Perlman da bu yapaylığa dikkat çekerek "ortak dil, din ve adetlerin yalnızca bir bahane, orduları seferber etmenin aleti" olduğunu söylemektedir. Fredy Perlman, "Milliyetçiliğin Bitmeyen Çekiciliği, **Birikim** , Sayı:128, Aralık 1998, s.103-120, s.109.

[60] Edward Hallet Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, Çev. Osman Akınhay, 3.bs., İstanbul: İletişim Yayınları,1999, s.13-17.

psikolojik bir içerik kazandırmıştır. Bu dönemde milliyetçilik, bireycilik ve demokrasinin doğal bir sonucu olarak görülmüş ve ulusların hakları insan haklarından türetilerek, mülkiyetin de bir insan hakkı olduğu anlayışı çerçevesinde devletin fonksiyonunun bu hakları korumak olduğu düşünülmüş ve mülkiyet ulusun tam üyeliğinin koşulu olmuştur.[61]

Üçüncü dönem ulusun toplumsallaştığı bir dönemi işaret etmektedir. Artık ulusal politikanın amacı sadece düzeni korumak değil, aynı zamanda ulusun bireylerini refaha kavuşturmaktır. Milliyetçiliğin bu şekilde siyasal alandan ekonomik alana kayışı her biri kendi bireylerinin refahıyla ilgilenen ulusal ekonomilerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Böylece milliyetçilik coğrafi olarak genişlemiştir.[62] Milliyetçiliğin bu dönemde zirveye çıkışı ise 1914 I. Dünya Savaşı'nın kitleleri seferber ederek 'topyekun savaş' karakteri kazanmasıyla olmuştur. Aynı durum II. Dünya Savaşı'nda da tekrar etmiştir.

"Savaşın sadece hükümetlerin ve orduların işi olduğu görüşü sessizce terk edildi. Düşmanlıklar sona ermeden önce, asker ve sivil arasındaki genel ayrım çizgisinin silinmesi çok ilerlemişti. Propagandayla, kitlesel terörizmle, ablukayla ve hava bombardımanlarıyla kitlelerin moraline saldırılar, kabul gören bir savaş tekniği olmuştu. Popüler ulusal kinler ilk defa bir politika aracı olarak kasıtlı biçimde alevlendirildi ve bir çok çevre tarafından, yalnız düşman silahlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmak için değil, ayrıca düşman ulusun fertlerini cezalandırmak için de meşru bir savaş aracı sayılmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı'nda, silahlı güçler ile sivil nüfus arasındaki gerçek ya da yararlı bir ayrım, hemen hemen daha en başından itibaren kayboldu. Her iki kesim de, sadece aynı mücadelenin farklı görevleri için farklı "cepheleri"nde seferber edilmiş kadın-erkek insan gücünün farklı biçimlenmeleriydiler."[63]

Dünya üzerinde yaşayan insanların ekonomik, askeri ve siyasi güç, kültürel donanım ve sosyal, siyasi örgütlenmeleri açısından gösterdikleri çeşitliliğe rağmen ulusluk iddiasında bulunmaları çelişkisinden yola çıkan ve etno-sembolcü yaklaşımı benimseyen Anthony Smith, teorik olarak ulusluk iddiasını "eşit uluslararası muamele iddiası"[64] olarak tanımlamaktadır. Çalışmasında ulusun vazgeçilmez öğeleri olarak ortaya konulan kimlik, amaç ve kaderin etnik topluluk kavramı için de geçerli olduğunu belirterek ulusun etnik topluluğun daha büyük bir parçası olup olmadığını tartışmakta,

---

[61] **A.g.e.**, s. 20-23.
[62] **A.g.e.**, 31-40.
[63] **A.g.e.**, s.41.
[64] Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitabevi, Aralık 2002, s. 21.

geçmişin etnik toplulukları ile modern uluslar arasındaki ilişkiyi incelemektedir.[65] Etnik topluluğun temellerini kolektif isim, ortak soy miti,ortak tarih, özel ortak kültür, belli bir toprak parçası ile özdeşleşme, dayanışma duygusu olarak açıklayan Smith, benzer özelliklerin uluslarda da bulunduğunu kaydetmesine rağmen yine de milliyetçiliğin ideolojik olarak tümüyle modern bir olgu olduğunu kabul etmektedir. Smith'e göre milliyetçilik, bugünün dünyasında devlet olmak için meşru zemini yaratan bir ideolojidir.[66]

Smith, ulusçuluğu etnik ve toprağa bağlı ulusçuluk olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir.[67] Toprağa bağlı ulusçuluk anlayışında devletin görevleri, yetkileri ve egemen olduğu bir toprak parçası vardır. Bu toprak parçası vatandaşlar topluluğunu tanımlama hakkına sahiptir. Vatandaşlar ortak haklar, ödevler ve yasalarla birbirlerine bağlıdır. Etnik ulusçuluk ise toprağa bağlı ulusçuluktaki haklar, ödevler ve yasaların yerine gelenek ve görenekleri koyar. Ancak toprağa bağlı ulus da tamamen ortak ulusal kültürün dışında değildir. Vatandaşlar topluluğuna katılabilmenin belgesel şartları (pasaport ve kimlik edinme) yerine getirildiği halde ve teorik olarak vatandaşlık bağının ırka, renge, itikada, yaşa, cinsiyete ve ya dine dayalı istisnalar taşımayıp sadece ortak yasalarla birbirine bağlı olmayı ifade etmesine rağmen, bu bağın altını dolduran kardeşlik, dayanışma duygusu ve katılma iradesi olmaksızın bir ulusun parçası olmak tam anlamıyla mümkün olmayabilir. Gerçek bütünleşmenin sağlanması Renan'ın belirttiği gibi 'her gün yinelenen halk oylaması'na katılmak, toprağa bağlılık, ortak mit, sembol ve hatıraların varlığı ile mümkündür.[68] Bu nedenle milliyetçiliğin en önemli amacı anavatan diyebileceği bir toprağa sahip olmak ve onu muhafaza etmektir. Çünkü siyasal birliğe ve toplumsal bağlılığa sahip bir ulus ancak böyle bir toprak parçası üzerinde inşa edilebilir.[69]

Smith'e göre modern dünyada uluslar hem etnik hem de toprağa bağlı milliyetçiliğin ilkelerine dayanılarak inşa edilmişlerdir. Ulus inşa etme süreci, soy mitlerini, tarihsel anıları ve ortak kültürü yaratmanın yollarının arandığı, kurucu etnik

---

[65] **A.g.e.**, s.22.
[66] **A.g.e.**, s.41.
[67] Smith, etnik topluluktan modern ulusa geçişi Üçlü Batı Devrimi'nin etkisine bağlamaktadır. Üçlü Batı Devrimi, emeğin işbölümü alanındaki devrim, yönetimin kontrol edilmesindeki devrim ve kültürel düzenlemedeki devrimden oluşmaktadır. Ancak Üçlü Batı Devrimi'nin etkisi her yerde aynı anda hissedilmediği için etnik, toprağa bağlı, dinsel, dilsel, seküler olmak üzere çok çeşitli milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. **A.g.e.**,s.178.
[68] **A.g.e.**, s.178-181.
[69] **A.g.e.**, s.211.

toplulukla tarihsel bağlara vurgu yapılarak ulusun kültürünün en yakın komşularınınkinden farklılaştırıldığı bir süreçtir.[70] Ulus inşasında amaç ulusal kimlik yaratmaktır. "Ulusal kimlik, tarih, bölge, dil, etni gibi "primordial" faktörler yani semboller ile politik sınırların bir kombinasyonu bazında geliştirilen bir kolektif kimliktir."[71] Bu süreçte milliyetçiliğin başvurduğu kaynak tarihtir.

"Tarihin 'yeniden keşfi' ya da 'icadı' bilimsel bir meşgaleden öte, bir ulusal onur ve kolektif çaba meselesidir. Tarihte izlerimizi sürerek, 'biz' kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi, ne zaman ortaya çıktığımızı, atalarımızın kim olduğunu, ne zaman büyük ve şanlı olduğumuzu, kahramanlarımızın kim olduğunu, neden gerilediğimizi keşfederiz (ya da 'yeniden keşfederiz')."[72]

Smith'in, bir etnik köken ve soy mitinde bulunabilecek unsurlar olarak belirttiği unsurlar; zamandaki başlangıç miti; yani topluluğun ne zaman doğduğu, mekandaki başlangıç miti; yani topluluğun nerede doğduğu, soy miti; yani kim bizi doğurdu ve nasıl onun soyundan geldik, göç miti; yani nereleri aşıp geldik, kurtuluş miti; yani nasıl özgürleştik, altın çağ miti; yani nasıl büyük ve kahraman olduk, çöküş miti; yani nasıl bozulduk ve fethedildik/sürgün edildik, yeniden doğuş miti; yani eski şanlı günlerimize nasıl dönebiliriz şeklinde sıralanabilir.[73] Bu mitlerin kullanılarak ulus inşa edilmesi süreci belirli bir gelenek içinde yürüyen periyodik olarak tekrarlanan bir faaliyettir.[74]

Partha Chatterjee, milliyetçiliği sömürgeleştirilmiş halklar açısından ele alarak 'sömürgeci iktidar iddiasına meydan okuyan' bir ideoloji olarak tanımlamakta ve milliyetçiliğin, içinde çelişkili unsurlar barındırdığını savunmaktadır. Milliyetçilik, bir yandan geri kalmış bir ulusun kendi kültürünü koruyarak modernleşebileceğini savunurken aynı zamanda sömürgeci iktidarın modernlik varsayımını kabul eden bir söylem üretmektedir.[75]

Yukarıda millet ve milliyetçiliğe ilişkin yapılan bütün tanımların ışığında düşünüldüğünde milliyetçilik, "mitleri ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir anavatanı, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit haklar ve ödevleri paylaşan

---

[70] **A.g.e.**, s.192.
[71] Adnan Gümüş, Müfit Gömleksiz, **Din, Milliyetçilik ve Otoriteryenizm: Lise ve Üniversite Gençliği Üstüne 1945'lerden Günümüze Toplumlararası Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, 1999, s.83.
[72] Smith, **Ulusların...**,s.193.
[73] **A.g.e.**, s.245.
[74] **A.g.e.**, s.263.
[75] Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev.Sami Oğuz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 71.

isimlendirilmiş bir insan topluluğu"[76] olarak milletin bu temel unsurlarından kendine ait olmayanları kendi etki alanının dışında bırakan, kendi milletine ait olanların ise farklılıklarını ortaya çıkaran bir ideolojidir.

Özkırımlı ise farklı dönemlerde ve toplumlarda ortaya çıkan duygu ve davranışların aynı olgunun farklı yansımaları olduğunu belirtmek için milliyetçiliği, "bilincimize bir şekil veren, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi"[77]olarak tanımlamıştır.

1.2.2 Din ve Milliyetçilik

Milliyetçiliğin modernizmin ürünü olduğunu savunan anlayışa göre milliyetçilik; dünyanın kutsallığının aşındığı, egemenliğin gökyüzünden yeryüzüne indiği, dinin gerilediği bir dönemde ortaya çıkmış ve modernizmin yarattığı parçalayıcı, yabancılaştırıcı dünyada toplumların yeni bir cemaatleşme ve bireylerin toplumsal bağlanma ihtiyaçlarına yanıt oluşturarak modern toplumun yeni dini olmuştur.[78] Bu anlayışa göre milliyetçilik modern politika alanına aittir. Bu yüzden de zorunlu olarak laiktir. Milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla bireylerin sadakatleri dini cemaatlerinden ulusa yönelmiştir. Ulus, hangi dinden olursa olsun bütün bireylerin üzerinde türdeş bir siyasi topluluğu, yani birbirine yasal sorumluluklarla ve aynı ulus devlete yurttaşlık bağıyla bağlı bir vatandaşlar topluluğunu işaret etmektedir. Bu düşünceden hareket eden Batı kaynaklı sosyal teoride dinin sadece dünyanın az gelişmiş bölgelerinde siyasi bir öneme sahip olduğu düşünülmekte ve dinin kendini siyasi olarak ifadesi aydınlanma değerlerine karşı tehdit olarak algılanmaktadır.[79] Ancak bu düşüncenin yeterince açıklayıcı olmadığını öne süren çalışmalara göre din ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi birinin diğerinin yerine geçmesi şeklinde veya dinin dünyanın sadece belli bir bölgesinde etkili olduğu düşüncesiyle yeterince açıklamak mümkün değildir. Bu

---

[76]Smith, **Küreselleşme...**, s.59-60.
[77] Özkırımlı, **Milliyetçilik...**, s.12.
[78] Dini sosyal bir fenomen olarak algılayan Durkheim'a göre kutsal şeylere ilişkin olan din, benimseyenleri bir araya getiren, insanlar arasında bir birlik sağlayarak topluluk oluşturma işlevini yerine getiren bir sosyal olgudur. Ancak bu işlevini tamamlamıştır. Dinin yerine dağılmayı önleyici ve dayanışma olgusunu düzenleyici yeni bir kurumun oluşması gereklidir. Manevi olanın manevi olmayan alanlar üzerindeki şekillendirici etkisine dikkat çeken ise Weber'dir. Emel Öztürk Karagöz, **Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.167. Weber, dini inancın politik tercihleri, ekonomiyi yönlendirerek sosyal yaşama biçim verebildiğini, bir dine mensup olan insanların kendi dinlerinin psikolojisiyle yaşamlarını düzenleyebildiklerini belirtmiştir. Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 3.bs., İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, Nisan 1993, s.228.
[79]Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, "Introduction", Veer, Lehmann, **Nation...**, s.3-14, s.3.

çalışmalarda din ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi kavramanın bir yolu olarak dini alana ait seçilmişlik, yeniden doğuş ve kurtarıcı kavramlarının milliyetçilik tarafından nasıl kullanıldığı ve dini içeriklerinden arındırılıp ulusal politika alanına nasıl nakledildikleri incelenerek din ve milliyetçilik bağlantısının çok daha karmaşık bir sürecin ürünü olduğu belirtilmektedir.

Süreç içinde milliyetçilik bazen dinin yerine geçmiş, bazı durumlarda ise dinle el ele vererek milli duyguları beslemenin ve türdeş bir yurttaşlar topluluğu oluşturmanın bir yolu olarak dini kullanmıştır. Büyük dinlerin evrensellik iddiası ve kendisinin sınırlayıcılığı nedeniyle milliyetçiliğin üst kültür oluşturma alanında dine rakip olduğu durumlar ortaya çıkabildiği gibi dinin ulusallaştığı hatta uluslaşmanın sadece bir dine mensup insanlar arasında başka bir dine ya da mezhebe mensup insanlara karşı gerçekleştiği veya modern politika alanında tamamen dinsel milliyetçiliğin etkili olduğu örneklere de rastlanmaktadır.

Anderson'a göre milliyetçilik, milletin egemen olarak hayal edildiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Büyük dünya dinlerinin önerdiği ölümsüzlük ve öteki dünya idealinin yerini milletin ezeli ve ebedi varlığı düşüncesi almış böylece milliyetçilik daha önce dinin yerine getirdiği bir işlevi, insanın ölüm korkusuyla baş etmesine yardımcı olma ve gündelik hayata anlam katma işlevini daha laik bir şekilde yerine getirmeye başlamıştır. Böylece milli duyguları güçlendiren sembollere dinsel bir kutsallık atfedilmiştir. Anderson buna örnek olarak bir ulusu hayal etmeyi sağlayan eş zamanlılık ilkesinin ürünü gazetelerin Hegel tarafından 'modern insan için sabah duası' olarak nitelendirilmesine işaret etmektedir.[80]

Milliyetçiliği, modern endüstri toplumunun yeni laik dini olarak tanımlayan Hayes, ulusal bir simge olan bayrağın dinselleşen milliyetçilik yoluyla kutsallaştırıldığını, bayrağı selamlamanın, göndere çekmenin bir dini ayin anlamı taşıdığını belirtmektedir.[81] Millete ilişkin bu tür ritüeller dinsel tapınma kodlarından etkilenilerek, dini tapınmanın yalnızca içeriği değiştirilerek gerçekleştirilmektedir.[82]

---

[80] Anderson, **Hayali...**, s. 50,51.
[81] Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, s.231.
[82] Süleyman Seyfi Öğün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.88.

Ulusal simgeler kutsallaştırılabildiği gibi dini söylemin ve pratiklerin bazı özellikleri de ulusal amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin, eğer ulus, kendisi için ölünecek bir şeyse din, kendini kurban etmeyi ve ulus için ölenleri anmayı anlaşılır kılacak yolları sunmaktadır. Anderson'a göre savaşta ölenlerin ulusal anıtlarının dikilip, cennete gideceklerinin söylenmesi milliyetçiliğin büyük dinlerle işbirliği yapmasıdır.[83] Bir Hindu dini geleneği olan kendini bedensel zevklerden arındırma, Hindu ruhaniyatçılığının Hint milliyetçiliği tarafından yeniden inşasıyla kendini ulusa hizmet etmeye adamaya dönüşmüştür. Yine aynı şekilde Hint milliyetçiliğine damgasını vuran Gandhi'nin pasif direnişi kökenini Hindu dini geleneğinden almıştır. Hindistan'da İngiliz koloni yönetimine karşı ilk milliyetçi hareketlerin başlama nedeni de dini bir uygulama olan "Sati"nin[84] 1829 yılında koloni yönetimince yasaklanmasıdır. Bu şekilde din Hindistan'da modern ulus inşasında önemli bir yer tutmuştur.[85]

Milliyetçiliğin kökenini ortak bir Yüksek Kültür'ün alt kültürlere dayatılmasında arayan Gellner, bu sisteme ortak olmanın gereklerini bu kültür tarafından belirlenen gerekli yeteneklere ve aynı zamanda bu kültürün imgeleri ile uyumlu kişisel niteliklere sahip olmak olarak belirtmiştir. Milliyetçiliğin tarım toplumunun sanayi toplumuna dönüşümünün gerektirdiği şekilde bireycilik ve sekülerleşme ile birlikte ortaya çıktığını öne sürmesine rağmen sözü geçen kültürel imgeler içinde dinsel kimliğin de belirleyici bir yeri vardır.

"Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl insanı yalnızca endüstrileşmez, bir Alman, bir Rus ya da bir Japon olarak endüstrileşir. Bu yeni topluluktan dışlananlar, sadece gerekli birtakım becerileri kazanamadıklarından ötürü değil, aynı zamanda, bu yetenekleri 'yanlış' bir dilde, kazandıkları için de dışlanırlar. Modern Endüstriyel Yüksek Kültür renksiz değildir, karakterini belirleyen etnik renklere sahiptir. Kültürel norm, üyelerine yükümlülükler getiren beklentileri, zorunlulukları ve reçeteleri birleştirir. Bir İngilizden yalnızca Shakespeare'in dilini konuşması değil, ayrıca beyaz olması beklenir-ki bu doğuştan, kültürel bakımdan ve anadiliyle İngiliz olan, ancak renk pigmentleri yüzünden gerekli sterotipe uymayan insanları zor durumda bırakır. Polonyalılar ve Hırvatlar Katolik, İranlılar Şii olmak, Fransızlar ise Katolik olmasalar bile en azından kesinlikle Müslüman olmamak zorundadırlar."[86]

---

[83] Benedict R. Anderson, "The Goodness of Nations", Veer,Lehmann, **Nation...**, s.197-203, s.202.
[84] Hindu dini geleneğine göre eşi ölen kadının eşiyle birlikte yakılması.
[85] Peter Van Der Veer, "The Moral State: Religion, Nation, and Empire in Victorian Britain and British India, Veer,Lehmann, **Nation...**,s.15-43, s.30-34.
[86] Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.68.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışında din ile milli bilinç bağının bazı örneklerde çok sıkı olabildiğini vurgulayan Hobsbawm, Arap milliyetçiliğinin İslamiyet ile özdeşleşmesi nedeniyle Arap Hristiyan azınlıklar, Kıptiler, Maruniler ve Katoliklerle bağdaştırılmakta zorlanıldığını vurgulamaktadır. Milliyetçiliğin dinle özdeşleşmesi İrlanda hareketinin de karakteristik bir özelliğidir. Ayrıca bazı durumlarda bir halk komşularıyla arasında fark yaratmak için etnik bir dini seçebilir. İran, Safaviler'den bu yana kendini Şii bir ülke olarak konumlandırmıştır.[87] Smith'e göre de ulusları önceleyen etnik toplulukların ortak kültürünün ayırt edici nitelikleri dil ve dindir. Çünkü bir etnik grup için kültürel özgüllük önemlidir ve bu da diğer dillerden farklı bir dile veya kendi başına bir dine sahip olunmasıyla mümkündür.[88]

Hobsbawm'a göre din bir tür kardeşlik bağı, başka koşullar altında ortak yönleri olamayacak insanları bir arada tutmanın ve ortak pratikle topluluk oluşturmanın bir yöntemidir.[89]

"Kabe önünde bir Malay'la karşılaşan bir Berberi'nin kendisine bir anlamda "Neden bu insan benim yapmakta olduğum şeyleri yapıyor, birbirimizle konuşamadığımız halde benim telaffuz ettiğim kelimeleri telaffuz ediyor?" diye sorduğunu düşünebiliriz. Bir kere öğrendikten sonra verilecek cevap tektir: "Çünkü biz, ...Müslümanız."[90]

Müslümanlık ve onunla birlikte diğer dünya dinleri evrensellik iddiaları nedeniyle etnik ve siyasal sınırları aşma eğilimindedirler. Oysa etnik soy ve miraslarının farkında olan topluluklar dini kendi etnik sembol ve bağlarıyla yaşamaya başlamışlardır.[91] Bu nedenle milliyetçilik sınırlayıcıdır. Bu sınırlılık dolayısıyla dini olan, ulus-devlet yapılanması içinde milli olanın desteklenmesi için kullanılmaktadır.

Dini geçmişe ait semboller, olaylar, kahramanlar milli anlamlar yüklenerek yeniden gündeme getirilmektedir. Musa, Yahudiler için 'Peygamberlerin Efendisi' iken Siyonistler için milli kahraman, halkını kölelikten kurtararak vaat edilmiş topraklara götüren liderdir. Müslümanlar için Muhammed Allah'ın son peygamberi iken Arap milliyetçileri için Arap İslam milletinin kurucusudur.[92]

---

[87] Hobsbawm, **1780'den Günümüze...**, s.89-90.
[88] Smith, **Ulusların...**, s.53.
[89] Hobsbawm, **1780'den Günümüze...**, s.89.
[90] Anderson, **Hayali...**, s.70.
[91] Smith, **Ulusların...**, s.62.
[92] Smith, **Küreselleşme...**, s.73.

Dinin belirli bir kültürel toplulukla özdeşleştiği durumlarda- İran, Pakistan, Libya, İrlanda gibi- din ulusallaşmış, dinsel kurumlar ulusal hareket önderleri haline gelmiştir.[93]

Anayasal olarak din ve devlet ayrımının yapılmış olmasına rağmen din, Avrupa devletlerinin ulusal kimliğinin oluşmasında da önemli bir yer tutmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde İngiltere'de okullarda Protestan vatanseverlik öğretilmektedir. Hristiyanlığın uygarlığın ön koşulu olduğu düşüncesinden hareketle İngiltere'nin rolünün Hristiyanlığı dünyaya yaymak olduğu vurgulanmakta ve deniz aşırı ülkelerdeki misyonerlerden ve hayatlarından derslerde milli kahraman gibi bahsedilmektedir. Protestan inancında İngilizler seçilmiş insanlardır ve sahip oldukları zenginlik inançlarının saflığı nedeniyle onlara bir armağandır.[94]

Milliyetçiliğin Avrupa'daki tarihsel kökenlerini analiz eden Anthony W. Marx, Avrupa tipi milliyetçiliğin kitlelerin dinsel çatışmaları, tahammülsüzlükleri ve dinsel dışlamaları üzerinde inşa edildiğini belirtmektedir. Merkezileşmenin başladığı 16. yüzyıl Avrupa'sında devleti inşa edenler kendi otoritelerine destek sağlamak amacıyla ulusal dayanışma yaratmaya çalışmışlardır. Bunun yolu iktidarın yerel yöneticilerin elinden çıkıp merkezin elinde toplanmasıdır. İktidarın bu şekilde el değiştirmesini etkileyecek en önemli araç ise din ve dini fanatik duygulardır. Çünkü modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde insanlar arasında yaygın bir bilinç uyandıran tek kolektif duygu dindir. Kilise, insanların inandığı ve düzenli olarak devam ettiği ve yerel topluluk içinde ve dışında bir iletişim kanalı oluşturan en önemli kurumdur. Böylece din, devletin kurumsal inşa sürecini güçlendirmiş, devlet ve kilisenin birlikte kurdukları okullar, hastaneler gibi kurumlar ahlaki ve sosyal hayatı düzenlemeyi sağlamıştır.[95]

Dini sosyal bağların ulusal birliğin sağlanması için birbirine rakip yöneticiler tarafından kullanılması inancı siyasallaştırmış, dini bölünmeleri ve uzlaşmazlıkları artırmıştır. Bir dini topluluğa karşı savaşan başka bir dini topluluk artık dini bir topluluk

---

[93] **A.g.e.**, s.207.

[94] Hugh McLeod, "Protestanism and British National İdentity, 1815-1945", Veer, Lehmann, **Nation...**,s.44-70, s.52-56.

[95] Anthony W. Marks, **Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism**, New York: Oxford University Press, 2003, s. 36.

olmaktan çok siyasi bir topluluktur. Milliyetçilik böylece modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde dini uzlaşmazlıkların nakledilmesinin aracı olmuştur.[96]

Milliyetçiliğin sırf ulusal simgelere kutsallık atfetmesi nedeniyle bir din olarak nitelendirilmesine karşı çıkan Talal Asad, Arap milliyetçiliği ve İslam üzerine şu saptamalarda bulunmaktadır: Milliyetçilerle İslamcılar arasındaki en belirgin fark milliyetçiler moderniteyi tasvip ederken İslami projenin dünya düzenini dini prensiplere göre düzenlemekten yana olmasıdır. Oysa Arap milliyetçiliğinin asıl itici gücünü mezhepler üstü olma iddiası oluşturmaktadır. Laik Arap milliyetçiliği hukuk ve vatandaşlığı dinden ayırma ve dini özel alanda kuşatma düşüncesini kabul etmektedir. Ancak milliyetçilik için İslam tarihi, Arap ulusunun birliğini ve zaferini yansıtması açısından önem taşımaktadır. Bu söylemde Arap peygamber onun ruhani kahramanıdır. Ancak İslam ümmeti Arap ulusu gibi siyasi birlik beklentisi içinde olan hayal edilmiş bir topluluk değildir. Arap ulusu ifadesi, laik dünyadaki diğer sınırlı ve egemen ulusal topluluklar gibi sınırlı ve egemen bir hayali topluluğu işaret ederken İslam ümmeti bütün insanlığı kapsamaktadır. Dolayısıyla evrenseldir. Egemen değildir çünkü Tanrı'nın otoritesine tabidir.[97]

Milliyetçiliğin dini olarak ifade bulduğu hareketler veya yönetimlerini dine göre şekillendiren ulus devletler bu yüzden içlerinde derin bir çelişki barındırmaktadırlar. Dinsel milliyetçiler kaynağını toplum dışında kutsal bir otoriteye dayandıran dinsel metinlere göre bir toplumsal düzen kurmak istemektedirler ancak bu amacı gerçekleştirmek istedikleri yer kendi içinde yaşadıkları ulus-devlettir.[98]

Din ve milliyetçilik arasındaki bu çelişki bir ulus devlet içinde siyasi düzenin dine dayalı bir şekilde değiştirilmesini talep edebildiği gibi bir dine mensup insanların ulus olarak ifade edilmesine de zemin oluşturmaktadır. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah Müslümanların bir ulus olduğunu belirttiği konuşmasında şöyle diyordu:

"Ulusun toprağı olmalıdır....Ulus havada yaşamaz. O bir toprak parçası üzerinde yaşar, bir toprak parçasını yönetmelidir ve toprak parçasına bağlı bir devleti olmalıdır. En önemli iş budur...Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ....Biz düşüş dönemine geçtik. En kötü günleri gördük. ....Biz

---

[96] **A.g.e.**, s.77.
[97] Talal Asad, "Religion, Nation-State, Secularism", Veer, Lehmann, **Nation...**, s.178-196, s.189-190.
[98] Roger Friedland, "Religious Nationalism and The Problem of Collective Representation", **Annual Review of Sociology**, Sayı:27, 2001, s.125-152, s.138.

Hindulardan bir şey talep etmiyoruz. Çünkü Hindular asla Hindistan'ın tamamını alamadılar. Hindistan'ı alan ve 700 yıl yöneten Müslümanlardı. Hindistan'ı Müslümanlardan alan Britanyalılardı. Bizim talebimiz şu anda Hindistan'ın sahibi olan Britanyalılardan. Hindistan'ın Hinduların olduğunu söylemek saçma bir söylemdir."[99]

Hindistan'daki Müslümanların bir ulus olarak değerlendirilişi Hindistan'ın 1947 yılındaki bölünmesinden önce ve sonraki dönemde Müslümanlara ilişkin oluşan söylemde de görülmektedir. Hindu milliyetçiliği denildiğinde Hindu toplumu ve bu toplumun dini, gelenekleri ve kültürüyle gurur duymak kastediliyordu. Bunun karşısına eş zamanlı olarak çıkan ise Hindistan milliyetçiliği ya da seküler milliyetçilik olarak adlandırılan akımdı. Böylece Hintliler Hindu milliyetçiler ve seküler milliyetçiler olarak ikiye bölündüler. Müslüman milliyetçiliğinde ise bu nitelendirmeler farklıydı. Onlar Müslüman milliyetçiler ve seküler milliyetçiler olarak değil milliyetçi Müslümanlar ve Müslümanlar olarak ikiye bölündüler. Hindistan'ın bölünmesinden sonra ise Müslümanlara azınlık denilmeye başlandı.[100]

Dinsel milliyetçiliklerin ortaya çıkışında dinin devletten kurumsal olarak özerk olup olmaması oldukça etkilidir. Şii ulemanın dini kurumların finansmanını devletten özerk bir şekilde sürdürdüğü İran'da ve hahamlığın devlete tabi olmadığı İsrail'de dinsel milliyetçilik daha kolay gelişmiştir.[101]

Devlet yönetiminin dini esaslara dayandığı İran'da milliyetçilik[102], 1979 İran İslam Devrimi öncesi ve sonrasında dinle ilişkisini iki farklı şekilde kurmuştur. Rıza Şah'ın Pehlevi Hanedanlığı'nı ilan etmesinden 1979 Devrimi'ne kadar olan dönemde laiklik temelli bir milliyetçilikle toprak parçasına bağlı ulus inşa etme politikası izlenirken İslam Devrimi sonrasında din, ulusun belirleyici unsurlarından biri olmuştur.

İran, içinde çeşitli etnik ve dini toplulukları barındırmaktadır. Pehlevi Hanedanlığı'nda Rıza Şah'ın amacı bu çeşitliliğin sebep olduğu otorite dağınıklığına bir son vererek merkezi modern devlet kurmaktı. Merkezi devlet kurma süreci toplumsal

---

[99] Barbara D. Metcalf, "Nationalism, Modernity, and Muslim Identity in India before 1947", Veer,Lehmann, **Nation...**,s.129-143, s.135.

[100] Gyanendra Pandey, "Can a Muslim Be an Indian?", **Comparative Studies in Society and History**, Vol.41, No:4, Oct.,1999, s.608-629, s. 609-611.

[101] Friedland, **A.g.m.**,s.145.

[102] Bu çalışmanın konusu İran milliyetçiliğinin doğasını araştırmak olmadığı için İslam Devrimi öncesine kısaca değinilecektir. Verilen örneklerin amacı İran'da din ve milliyetçilik ilişkisini açıklamak ve ders kitaplarının incelendiği üçüncü bölümü daha anlaşılır kılmaktır.

düzeyde potansiyel iktidar odaklarına hükmetmeyi gerektirdiği için büyük toprak sahipleri ve dağınık haldeki kabileleri merkezi iktidara bağlayacak politikalar izlenmesi, merkezi modern devlet, laik ulus-devlet olarak kurgulandığı için de etnik ve dini farklılıkların aşılması ve ulemanın üzerinde merkezi devlet kontrolünün sağlanması gerekiyordu.

Smith'e göre toprağa bağlı bir ulus inşa etme sürecinde gerekli olan soy mitleri, tarihsel anılar ve ortak kültürün yaratılmasıdır. Bu süreçte kurucu etniyle tarihsel akrabalığa vurgu yapılarak kültürü en yakın komşularınkinden bile ayıran farklılıkların altı çizilmektedir.[103] Rıza Şah döneminde İran'da geçmişle kurulan bağ, ulus-devlet yapısı laik olarak kurgulandığı için İslam öncesine uzandı. Laik kurgu içinde ulema, merkezi devletin oluşumunun önündeki engellerden biriydi. Bu nedenle yukarıdan aşağı devlet eliyle modernleştirme ve laikleştirme süreci başladı. Ulema devlet tarafından yönlendirilen basın aracılığıyla Ali'nin öğretisiyle tamamen uyumlu olan reformlara uymaya davet edildi. Ülkenin İslam öncesi geçmişine ait, Ahameniş ve Sasani İmparatorlukları ile Zerdüştlük dini her fırsatta yüceltildi ve İranlıları yeni bir dini kabul etmeye zorlayanın Araplar olduğu vurgulandı.[104]

İslam Devrimi'nden sonra ise ortak geçmiş yeniden yaratıldı. Bu kez dini esaslara dayalı bir yönetime geçildiği için ulusun bağının kurulduğu geçmiş Şii İslam'ın[105] tarihinde arandı ve kendini feda ve direnişin simgesi olarak Kerbela olayına büyük önem atfedildi.[106]

Açıklanmaya çalışıldığı gibi din ve milliyetçilik, milliyetçiliğin ve milletlerin ortaya çıkışından bu yana birbiriyle etkileşim içindedir. Dinin modern ulus-devlet tarafından laikleştirilebildiği ve bireyin özel alanına indirgenebildiği örneklerin yanında, dinin ulusallaştığı veya dinsel milliyetçililik yoluyla ulusun inşa edildiği örnekler de bulunmaktadır. Ulus inşa süreçlerinde dini olan sıklıkla milli olanın desteklenmesi için kullanılmış veya milli olan tamamen dini olan üzerine inşa edilmiştir. İslam Devrimi'nden sonra İran'da din ulusun belirleyici unsurlarından biri haline gelmiş ve

---

[103] Smith, **Ulusların...**, s.192.
[104] Richard W. Cottam, **Nationalism in Iran**, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1964, s.148.
[105] İran'ın devrim öncesi kısa tarihçesi ve Şii İslam'a ilişkin olarak bkz. II. Bölüm, s.43-53.
[106] Minoo Moallem, "Cultural Nationalism and Islamic Fundamentalism: The Case of Iran", **Antinomies of Modernity,** Ed. Vasant Kaiwar, Sucheta Mazumdar, USA: Duke University Press, 2003, s.196-222, s.211.

dini bir toplumun yaratılması için İslam'ın Şii yorumuna ait simgeler ve mitler ulusallaştırılmıştır.

1.3 ULUS DEVLET VE ZORUNLU EĞİTİM

Avrupa'da kültürel, siyasi ve ekonomik alanda yaşanan "Üçlü Devrim"in sonucunda ulus-devletin bir siyasi örgütlenme şekli olarak ortaya çıkmasıyla eğitim okullarda, düzenli, belirli bir program çerçevesinde ve merkezi bir otoritenin denetiminde yapılmaya başlanmış ve bu eğitim sistemi modeli daha sonra dünyanın başka bölgelerinde yeni kurulan ulus-devletler tarafından da benimsenmiştir.

Zorunlu eğitim, örgün eğitimin(denetimi devlet tarafından üstlenilmiş, okullarda yapılan kitlesel eğitim) bir parçası olarak ilköğretim sürecini kapsamaktadır.

Eğitimin kitleselleşmesinin kökenlerine ilişkin çalışmalarda farklı yaklaşımlar üç farklı neden üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birinci yaklaşıma göre modern ekonomi kendisinin ihtiyaçları doğrultusunda beceri kazanmış bir işgücü talep etmektedir. Modern ekonomik düşünce tarzına göre modern üretimin gereklerine uygun insan sermayesinin üretilmesi eğitim sayesinde mümkündür. Daha toplumsal yaklaşımlara göre yeni sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu insan modelinin yetiştirilmesi için sosyalleştirmenin aile ve akraba gruplarının elinden daha uzmanlaşmış kurumlara geçmesi gerekmektedir. Üçüncü yaklaşıma göre ise eğitimin kitleselleşmesi rasyonel bireyciliğin ve yurttaşlık modelinin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır.[107]

İlk olarak Avrupa'da oluşan ulusal toplum modelinde birey bir toplumsal birim olarak ele alınmış, ulus da bireylerin toplamından oluşan bir siyasi birliktelik olarak görülmüş, böylece ulusal gelişmenin sağlanması için bireysel gelişmenin gerekli olduğu varsayılmıştır. Ulusal gelişme bireysel gelişmeye bağlı olarak düşünüldüğünde bireysel gelişmenin ilk aşaması olan çocukluk dönemi önem kazanmıştır.[108]

Çocukların bu şekilde ulusal çıkarın merkezine konulması onların gelecekte parçası olacakları ulusun iyi, sadık ve üretken yetişkinleri olarak yetiştirilmelerini gerekli kılmıştır. Böylece çocukluk, devletin kurallarını belirlediği sosyalleşme süreçlerinden biri olmuştur. Çocukluk ve yetişkinlik ayrı kategoriler olarak sınıflandırılmış ve gündelik hayat içinde pek çok alanda birbirlerinden ayrılmıştır. Çocuklar için okullar, hapishaneler, kütüphaneler oluşturulmuş, yeni haklar

---

[107] Francisco O. Ramirez, John W. Meyer, "Comparative Education: The Social Construction of the Modern World System", **Annual Review of Sociology**, Vol.6, 1980, s.369-399, s.372.

[108] Francisco O. Ramirez, John Boli, "The Political Construction of Mass Schooling: European Origins and Worldwide Institutionalization", **Sociology of Education**, Vol.60, January 1987, s.2-17, s.10.

belirlenmiştir. İlköğretim düzeyinde zorunlu ve parasız eğitim devlet hizmeti ve eğitilmek de vatandaşın görevi haline gelmiştir.[109]

Michel Foucault, çocukların ve çocukluğun devlet tarafından denetlenen bir sosyalleştirme sürecine tabi olmasını ve çocukların zorunlu eğitimden geçirilmesini 'modern iktidar stratejisi'nin bir parçası olarak açıklamaktadır. Modern iktidar stratejisi, birey olma sürecini düzenlemek için "disiplin" denen modern bir teknik uygulamaktadır. Okul da modern öznenin yeniden tanımlandığı, disipline edici mekanlardan biridir.[110]

Ivan Ilich, modern dünyadaki okul sisteminin tarih boyunca güçlü kiliselerin sürdürdüğü işlevleri yerine getirdiğini belirtmektedir. Illich'e göre okul, bir yandan toplum mitinin kaynağı, bir yandan da bu mit ile gerçeklik arasındaki uyumsuzluğu tekrar üretecek ve gizleyecek olan ritüel mekanıdır.[111]

Okulu, çocukları yetişkinlerden ve toplumdan uzaklaştıran bir 'karantina' olarak tanımlayan Catherine Baker, "Zorunlu Eğitime Hayır" başlıklı kitabında Foucault'un öne sürdüğü 'modern iktidar stratejisi' ile hem fikir olarak okulların ortaya çıkmasıyla birlikte çocukların deliler, yoksullar, fahişeler gibi dört duvar arasına kapatıldıkları bir dönemin başladığını belirtmekte ve "Çocuklarımızı neden kapatıyoruz?" sorusunu "suçluları neden kapatıyorsak, o yüzden" şeklinde yanıtlamaktadır.[112]

Modern endüstriyel kültür, eğitim ve uluslaşma arasındaki ilişkiye dikkat çeken Gellner, "Milliyetçiliğe Bakmak" başlıklı çalışmasında modern endüstriyel dünyayı "yüksek, yazılı veya eğitimle aktarılan kültürün bir azınlığın tekelinde olmadığı bir dünya" olarak tanımlamaktadır.[113] Modern devlet siyasal otoriteyi elinde bulunduran merkezileşmiş bir devlettir ve meşru şiddet tekeline sahip olduğu kadar meşru kültür tekeline de sahiptir.[114] Modern toplumda yalnızca üretim biçimi değil, toplumun kendini

---

[109] John Boli Bennett, John W. Meyer, "The Ideology of Childhood and the State: Rules Distinguishing Children in National Constitutions , 1870-1970", **American Sociology Review**, Vol.43, No.6, Dec. 1978, s.797-812, s.797-799.

[110] Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi: Toplumsal Öznenin Yokoluşu ve "Ben"in Kuruluşu**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Mayıs 1999, s.146.

[111] Ivan D. Illich, **Okulsuz Toplum**, Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Benseno Yayınları, Ekim 2002, s.55.

[112] Catherine Baker, **Zorunlu Eğitime Hayır!**, Çev. Ayşegül Sönmezay, 2.bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Nisan 1995, s.15. Bu çalışmanın konusu ulus-devletin zorunlu eğitimden ulus inşasında nasıl yararlandığını ortaya koymak olduğu için okulun modern toplumdaki işlevleri ve iktidar kavramı ile var olan ilişkisi üzerinde geniş olarak durulmayacaktır.Yukarıdaki sınırlı açıklamaların amacı ulus-devletin ortaya çıktığı modern endüstriyel toplumun geleneksel toplumdan farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğunu vurgulamaktır.

[113] Gellner, **Milliyetçiliğe...**, s.66.

[114] Gellner, **Uluslar...**, s.228.

yeniden üretme biçimi de değişmiştir.[115] Nasıl modern bir ordu yeni askere alınanları orduya özgü temel iş ve becerileri benimsetmek için ortak bir eğitimden geçirirse modern toplum da üyelerine okuryazarlık ve rakam kullanma gibi temel becerilerin kazanılmasını dayatmaktadır.[116]Bu durum eğitimin merkezi bir otorite tarafından yürütülmesi gerekliliğini doğurmuştur. Tek bir merkezden belirlenen, standartlaşmış bir eğitim sistemini yürütme gücüne ise sadece devlet aygıtı sahiptir.

Gellner'e göre merkezi bir otorite tarafından teminat altına alınan eğitim ilkesinin şaşırtıcı olan yanı ihlal edilmeyip riayet ediliyor olmasıdır.[117] Bu riayet edişin devlet ve toplum açısından farklı nedenleri vardır. Modern toplumun eşit haklara sahip bir üyesi olabilmek, iş bulabilmek, vatandaşlık haklarından haberdar olabilmek, modern toplumun dayattığı standartlaşmış yazı ve konuşma dilini öğrenebilmek için yaygın eğitim sisteminden geçmiş olmak gerekmektedir.[118] Devletin, bu kadar maliyetli bir hizmeti parasız olarak vermeyi üstlenmesinin sebebi ise vatandaş topluluğunu türdeş bir kültürle damgalamaya ihtiyaç duymasıdır.[119]

Hobsbawm'a göre modern dünyanın teknik ve ekonomik gelişmelerinin yanı sıra modern hükümetlerin sayıları gittikçe artan yurttaşlarını yönetme ve yönlendirme ihtiyacı genel okuryazarlığı gerekli kılmıştır. Devletler, millete bağlılık aşılamak, herkesi ülkeye ve bayrağa bağlamak üzere kendi halklarıyla iletişim kurmanın bir yolu olarak ilkokullardan yararlanmışlardır.[120]

Siyasi otoritenin merkezileşmesi ile kültürel standartlaşmanın el ele gittiğini belirten Smith'e göre on sekizinci yüzyıldan itibaren vatandaşlığı şekillendirmeye çalışan, eğitici rolü ağır basan bir devlet ortaya çıkmıştır. Çünkü devletin bölünmezliği vatandaşlarının homojenleştirilmesine bağlıdır. Bu ihtiyaç kitlesel temel eğitimi zorunlu hale getirmiştir.[121]

---

[115] **A.g.e.**,s.64.
[116] **A.g.e.**, s.61.
[117] **A.g.e.**, s.62.
[118] **A.g.e.**, s.71.
[119] **A.g.e.**, s.228.
[120] Hobsbawm,**1780'den Günümüze...**, s. 115-117.
[121] Smith, **Ulusların...**, s. 174-177.

Ulus-devlet politik hedeflerine ulaşabilmek için eğitimden faydalanmış ve zorunlu kitlesel eğitim ulus inşa etme çabalarının aracı olmuştur.[122]

Ulus-devletin, kendisi ile birey arasında bir bağ kurma aracı olarak kullandığı zorunlu temel eğitim Avrupa devletlerinin anayasalarına girdiği 18.yüzyıldan itibaren bireylerin topluma uyum sağlayacak şekilde sosyalleştirilmesini, üyeliğin toplumdaki tüm bireylere kazandırılmasını, bireyin ve ulus-devletin ilerlemesine hizmet edecek standart bir ders programının hazırlanmasını amaçlamaktadır.[123]

Eğitimin ulus- devlet denetiminde gerçekleştirilmesini savunan Durkheim'e göre ahlaki yabancılaşmanın ve parçalanmanın önüne geçmenin tek yolu bu şekilde gerçekleştirilen eğitimdir. Okul, çocukların sistematik bir şekilde ülkelerini tanıdıkları ve sevmeyi öğrendikleri yer olarak ulusal değerlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.[124]

'Zorunlu Eğitim Yasası' ilk olarak 1763 yılında Prusya'da, "uyrukların ruhunu korumak" gerekçesiyle çıkarılmıştır. Fransa'da ise yasa, eğitimin denetimini elinde tutmak isteyen laik ve dini otoritelerin uzlaşmazlığı nedeniyle ancak 1791'de çıkarılabilmiştir.[125]

Ulus devletler, temel eğitimi kendi anayasalarında zorunlu hale getirirken uluslararası sözleşmelere de imza atarak zorunlu ve parasız eğitimi devlet hizmeti olarak benimsemişlerdir. 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. maddesi herkesin eğitim hakkını kabul etmekte, eğitimin, ilk ve temel eğitim düzeyinde zorunlu ve parasız olması gerektiğini belirtmektedir.[126]

Birleşmiş Milletlerin, 20 Kasım 1959 tarih ve 1386 karar sayısı ile kabul ettiği Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 7. maddesi ise şöyledir:

" Çocuğun en azından ilköğretim düzeyinde parasız ve zorunlu olması gereken bir eğitime hakkı vardır. Çocuğun genel kültürüne katkıda bulunan ve kendisine, fırsat eşitliği şartları içinde, yeteneklerini,

---

[122] Aoran Benavot, Phyllis Riddle, "The Expansion of Primary Education, 1870-1940: Trends and Issues", **Sociology of Education**, Vol.61, No.3, Jul. 1988, s.191-210, s.191.

[123] John W. Meyer, Francisco O. Ramirez, Yasemin Nuhoğlu Soysal, "World Expansion of Mass Education, 1870-1980", **Sociology of Education**, Vol.65, No.2, Apr. 1992, s.128-149, s.131.

[124] Richard E. Flatman, "Liberal Versus Civic, Republican, Democratic, and Other Vocational Educations: Liberalism and Institutionalized Education", **Political Theory**, Vol.24, No.1, Feb. 1996, s.4-32, s.13.

[125] Yasemin Nuhoğlu Soysal, David Strang, "Construction of the Mass Education Systems in Nineteenth – Century Europe", **Sociology of Education**, Vol.62, No.4, Oct.1989, s.277-288, s. 278.

[126] Hüseyin Öztürk, **Belçika'da ve Türkiye'de Zorunlu Eğitim**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Ekim 2001, s. 3.

kişisel düşünme yetisini, manevi ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirme ve toplumun yararlı bir üyesi olma imkanı sağlayan bir eğitimden faydalanması gerekir."[127]

UNESCO'nun, 14 Aralık 1960'da kabul ettiği ve 22 Mayıs 1962'de yürürlüğe giren; Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Mücadele Sözleşmesinin 4. maddesi şöyledir:

"Bu sözleşmeye taraf olan devletler ayrıca, milli şartlara ve geleneklere uyarlanmış metotlarla, öğretim konusunda fırsat ve davranış eşitliğini geliştirmeyi amaçlayan milli bir politika oluşturmayı, geliştirmeyi ve uygulamayı, özellikle: a)ilköğretimi zorunlu ve parasız kılmayı, kanunlarla konulan öğrenim yükümlülüğünün herkesçe yerine getirilmesini sağlamayı üstlenirler."[128]

Zorunlu temel eğitim bugün dünya üzerindeki bütün ulus-devletler tarafından uygulanmaktadır. Çünkü zorunlu eğitim ortak bir kimlik duygusu yaratarak okullarda modern ulus devletlerin yurttaşlarını yetiştirmektedir. Eğitim sistemi yoluyla hayali topluluğun her bir üyesine ortak düşünceler aşılanmakta, ulus devlet'in okulları bugünkü "biz"i yani yurttaş olanı ve "onları" tanımlamakta, gelecekte nasıl bir "biz" olunacağını göstermektedir.[129]

Günün belli saatlerinde, ulusun belirli yaşlardaki çocukları ülkenin her yerinde aynı müfredat yoluyla eğitilmekte, içeriği devlet tarafından belirlenen aynı ders kitaplarını okuyarak ulusal tarihi öğrenmekte, ulusal simgelerle tanışmakta ve içinde yaşadığı ulus devletin siyasi ideolojisi tarafından şekillendirilmektedir.

1.3.1 Ulus Devlet-Yurttaş İnşası ve Eğitimi

Yurttaşlık, nitelediği insan grubu ve ait olduğu tarihsel döneme göre değişen, içinde pek çok farklı anlam barındıran bir kavramdır. Her şeyden önce ahlaki bir yargıya işaret etmektedir. "İyi" veya "gerçek" yurttaş olarak tanımlanmak kişinin davranışlarının ahlakiliğine ilişkin olumlu bir yargıda bulunulduğunu göstermektedir. İkinci olarak yurttaşlık tanımlayıcı bir kavramdır. Antik Yunan'da site devletine üyelik anlamı taşırken ve site halkının yalnızca ayrıcalıklı bir bölümünün ait olabildiği bir grubu nitelerken ulus-devlet'in ortaya çıkışıyla birlikte Antik dönemdeki sınırlamalarından kurtularak haklar ve ödevler dengesi üzerinde duran, özgür siyasi özneyi tanımlar hale gelmiştir. Böylece yurttaşlık, bir yandan devletin üyelerine

---

[127] **A.g.e.**
[128] **A.g.e.**, s.4.
[129] Tony Waters, Kim LeBlanc, "Refugees and Education: Mass Public Schooling without a Nation – State", **Comparative Education Review**, Vol.49, No.2, May 2005, s.129-147, s.129.

sağladığı bir korumayı, diğer yandan da üyelerinin siyasi katılımı için yarattığı olanakları içinde barındırmaktadır.[130]

Fransızca 'yurttaş' kelimesi on yedinci yüzyıla kadar bir kentte oturan kişiyi tanımlarken on yedinci yüzyıldan sonra siyasal bir cemaate üyelik anlamını kazanmıştır.[131] Bryan Turner'a göre yurttaşlık, bireyin topluma üyeliğini sağlayan yasal, siyasi, ekonomik ve kültürel pratikler bütünüdür.[132] T.H. Marshall yurttaşlığı, "cemaatin tam üyesi olan kişilere bahşedilen bir statü" olarak tanımlamaktadır. Statüye sahip olan herkes, bu statünün bahşettiği haklar ve yükümlülükler açısından eşittir.[133]

Yurttaşlık, egemenliğin kullanılışı ve haklar ve görevlerin tanımlanışı açısından siyaset felsefecileri tarafından mutlakıyetçi, liberal-sözleşmeci ve toplulukçu olmak üzere üç ana model çerçevesinde incelenmektedir.

Mutlakıyetçi modeli savunan Bodin'e göre yurttaş, siyasi sürece aktif katılımcı değil, egemen bir güce itaat eden ve karşılığında onun himayesinden faydalanan edilgen bir varlıktır. Hobbes'a göre yurttaş, 'sosyal sözleşme' yoluyla doğal haklarını egemen bir güce, yani devlete devreden bireydir. Bu sözleşme bireyin devlete sadakati ve devletin bireyi himayesi üzerine kuruludur.[134]

Liberal sözleşmeci modelde birey özgül bir toplulukla değil, bir kategori ya da "etiketle"(yurttaşlık) olan ilişkisi içinde ele alınmaktadır.[135] Liberaller kendi içlerinde eşitlikçiler ve özgürlükçüler olarak ayrılmaktadır. Eşitlikçiler yurttaşlığı refah devleti ile özgürlükçüler ise serbest piyasa ekonomisinin gereklerine göre tanımlamaktadır. Her ikisinin ortak noktası bireyi kendi yaşam planını seçme, yargılama, inceleme ve yeniden gözden geçirme yönünde düşünsel yeteneklere sahip bir benlik olarak algılamalarıdır.[136]

Yurttaşlık üzerine İngiltere'yi inceleyerek hazırladığı "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf" başlıklı çalışmasında Marshall, yurttaşlık haklarının kazanımının üç aşamada

---

[130] Morris Janowitz, "Observations on the Sociology of Citizenship: Obligations and Rights", **Social Forces**, Vol. 59, No.1, Sep.1980, s.1-24, s.2-3.
[131] Jacques Boineau, "Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık", **Dersimiz Yurttaşlık**, Yay.Haz. Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998, s.109.
[132] Bryan Turner, "Contemporary Problems in The Theory of Citizenship", **Citizenship and Social Theory**, Ed. Bryan Turner, 2.bs, London: Sage Publications, 1994, s.1-18, s.2.
[133] Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, Çev.Ayşin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.135.
[134] David Hogan, "The Logic of Protection: Citizenship, Justice and Political Community", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J..Kennedy, London: Falmer Press, 1997, s.27-53, s.30-31.
[135] Füsun Üstel, **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Ankara: Dost Kitabevi, Temmuz 1999, s.61.
[136] Mustafa Gündüz, Ferhan Gündüz, **Yurttaşlık Bilinci**, Ankara: Anı Yayıncılık, Eylül 2002, s.20.

gerçekleştiğini belirtmiştir. Sivil, siyasi ve sosyal olarak ifade edilen bu haklar sırasıyla on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda elde edilmiştir. On sekizinci yüzyılda, ifade özgürlüğü, hukuk sistemi önünde eşitlik gibi sivil haklar kazanılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi hakların belirdiği yüzyıldır ve yirminci yüzyılda eğitim, sağlık hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik hakları elde edilmiştir. Marshall, toplumun bütün üyelerinin kendini yurttaşlık haklarıyla donanmış hissetmelerinin sivil, siyasi ve sosyal haklardan toplumun her bir üyesinin faydalanmasını garanti edecek liberal, demokratik "Refah "Devleti" ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.[137]

Marshall'ın yurttaşlığın gelişimini sadece haklar üzerinden ele alması Yeni Sağ'ın eleştirilerine hedef olmuştur. Bu eleştirilerin temelini Refah Devleti'nin sunduğu hakların ekonomik açıdan verimli olmadığı iddiası ve bu hakların bireyi pasifleştirdiği düşüncesi oluşturmaktadır. Yeni Sağ'ın serbest piyasa ekonomisi temelli düşüncesine göre haklardan çok bireylerin kendi hayatlarını kazanma sorumlulukları üzerinde durulmalıdır.[138]

Toplulukçu model, liberal kuramın "doğru ve yanlış arasında özgürce seçim yapabilen rasyonel birey" tanımı üzerinde yoğunlaşarak bireyden çok topluluğun belirleyici olması gerektiğini ve bireysel haklardan çok ortak yarara öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadır.[139] Toplulukçu modelde yurttaş kamu ruhu taşımaktadır. Üyesi olduğu topluluğa karşı görevleri ve sorumlulukları vardır. Siyasi toplulukla bütünleşen yurttaş, görevleri bağlamında siyasi sürece aktif bir şekilde katılmakta, kendi bireysel ve toplumsal kimliğini topluluğun ortak gelenekleri yoluyla oluşturmaktadır.

Toplulukçu modelin kendini en iyi ifade ettiği yurttaşlık tipi cumhuriyetçi yurttaşlık tipidir. Yurttaşlığı cumhuriyetçi modele göre tanımlayan Rousseau, Hobbes gibi yurttaşlığın 'sosyal sözleşme' ile yaratıldığını belirtmektedir. Ancak ikisi arasında egemenlik ilkesinden kaynaklanan farklar vardır. Hobbes, 'sosyal sözleşme' yoluyla egemenliğin devlete devredildiğini belirtirken Rousseau egemenliğin mutlak,

---

[137] Maurice Roche, "Citizenship, Social Theory, and Social Change", **Theory and Society**, Vol.16, No.3, May 1987, s.363-399, s.369-371.
[138] Will Kymlicka, Wayne Norman, "Return of the Citizen: A Survey of Recent Works on Citizenship Theory", **Ethics**, Vol.104, No.2, Jan., 1994, s. 352-381, s.355.
[139] Gündüz, **Yurttaşlık...**, s.21-22.

bölünemez, devredilemez ve sadece halka ait olduğunu belirtmektedir. Rousseau'ya göre devlet, yurttaşların özgür olarak birleşmesi esasına dayanmaktadır.[140]

1789 Fransız Devrimi ile yerleşen egemenlik kavramında kral, soylular gibi toplumsal katmanların yerine yurttaş geçmiştir. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin birinci maddesi yurttaşlığın içerdiği eşitliğe vurgu yaparak "insanlar hukuken eşit ve özgür doğarlar ve özgür ve eşit olmakta devam ederler, toplumsal farklılıklar ancak ortak faydaya dayalı olabilir" demektedir.[141]

Modern ulus-devletin ortaya çıkışı ile yurttaşlık, bireyi ulus-devlete bağlayan bir ilişki olarak tanımlanmıştır. Değişen egemenlik anlayışı ile birlikte modern devlet, geçmişten farklı olarak tebaasının onayına ve gerek vergi mükellefi olarak gerek acemi askerler olarak onların faaliyetlerine ihtiyaç duymaktaydı. Bu da devletin topraklarında yaşayan herkese aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri dayatmasını gerektiriyordu. Düzenli nüfus sayımları, zorunlu eğitim ve zorunlu askere alma ile devlet topraklarında yaşayan herkesin sicilini tutuyordu. [142] Ulus-devletin varlığını sürdürmesi için tebaasını yurttaşlar topluluğuna çevirmesi ve kendine sadık yurttaşlar yaratması gerekiyordu. Böylece bireylerden oluşan toplum yurttaşlardan oluşan bir siyasi topluluk olarak tasarlandı ve ulus-devlet kurgusunda yurttaşlık, ulus ile özdeşleşerek kuramsal açıdan bir ulusun üyelerinin eşitliğini ifade eder hale geldi.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde dayandığı eşitlik ilkesi nedeniyle bir Aydınlanma projesi olan ve hakların evrenselliğine işaret eden yurttaşlık böylece ulus-devlet kurgusunda sadece siyasal-hukuksal bir kategori olmaktan çıkarak devletin ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturma kaygısının ifadesi oldu. Bu anlamda ulusla özdeşleşen yurttaşlık artık, yabancılarla ulusun üyelerini birbirinden ayırt eden bir bağdı.[143]

---

[140] Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı:Doğuşu,Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi veDönüşümü**, Ankara:Seçkin Yayınları, Mayıs 2004, s.38. Çalışmanın bu bölümünde ulus-devlet yapılanmasının ortaya çıkışı ile birlikte her ulus-devletin ihtiyaç duyduğu yurttaş tipini zorunlu eğitim yoluyla yaratma sürecinin incelenmesi amaçlandığı için yurttaşlık modelleri arasındaki farklılıkların irdelenmesi, küreselleşme ve artan uluslararası göç ile birlikte yeni model arayışları ve yurttaşlık kavramının teorik sorunları bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

[141] **A.g.e.**, s.47.

[142] Hobsbawm, **1780'den Günümüze...**, s.103.

[143] Üstel, **Yurttaşlık ve...**, s.80.

Ulus-devlet yapısı içinde yurttaşlık, bir siyasi topluluğa bağlanma anlamına geldiği gibi aynı zamanda bu bağlanmanın kriterlerini de belirlemektedir.[144] Çünkü yurttaşlık belli kıstaslar doğrultusunda kazanılan ve bazı koşullarda da yitirilebilen bir statüdür.[145] Yurttaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi koşulları her ulus-devletin kendi yurttaşlık tanımının sınırlarının hukuki olarak çizilmesi ile belirlenmektedir.

Yurttaşlık siyasal-hukuki bir kategoriye işaret ettiğinde tek başına yurttaşlar cemaati oluşturmak için yeterli değildir. Onu ulusla özdeşleştirmenin ve her bireyin yurttaşı olduğu ulus-devlet için gerektiğinde harekete geçmesini sağlamanın yolu eğitimden geçmektedir.

Rousseau'ya göre yurttaşlık erdeminin işlenmesi devletin asli görevidir. Bu da ancak insanların çocukluklarından itibaren eğitilmeleri ile mümkündür. Yurttaşların eğitilmesi babaların önyargılarına teslim edilmeyecek kadar önemlidir ve devletin denetimi altında olmalıdır.[146] Okulun görevi çocukları vatanseverliği aşılayacak bir müfredatla yetiştirmektir. Rousseau'ya göre böyle bir müfredat ulus devletin sembollerini, dilini ve edebiyatını içermeli, tarih ve coğrafya gibi dersler sadece ulusal sınırlar içinde kalan bölgeyi kapsamalıdır.[147]

Ulus-devlet ihtiyaç duyduğu yurttaş tipini yaratmak için zorunlu eğitim sistemine başvurmuş ve yurttaş yetiştirme görevi okula verilmiştir.[148] Marshall, eğitimin, bir yurttaşlık hakkı olduğu kadar aynı zamanda da bir yurttaşlık ödevi olduğunu da belirtmektedir. Yurttaşların haklarını ve ödevlerini anlamaları, ulusal siyasi gelenekleri ve güncel siyasi kurumların işleyişini öğrenmeleri için eğitilmeleri gerekmektedir.[149]

Ulus-devletin zorunlu eğitim sisteminde okul, törenler, resimler, marşlar ve bayrak yoluyla siyasal toplumsallaşma ortamı yaratarak bir yandan çocukta ulusal

---

[144] David Jacobson, **Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship**, London: Johns Hopkins University Press,1997,s.7.
[145] Boineau, **a.g.m**, s.114.
[146] Hogan, **a.g.m**., s.40.
[147] Susanne Wiborg, "Political and Cultural Nationalism in Education:The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", **Comparative Education**, May 2000, Volume.36, No.2, s.235-243, s.238.
[148] Dominique Schnapper, "Yurttaşlar Cemaati", Ilgaz, **Dersimiz...**, s.145-156, s.149.
[149] Janowitz, **a.g.m**.., s. 11.

değerlere bağlılık yaratan, bir yandan da toplumdaki egemen güçlerin ideolojisinin benimsetildiği bir mekandır.[150]

Yurttaşlık kuramsal olarak bir ulusun üyelerinin siyasi ve hukuki eşitliğini ifade ederken yurttaşlığın yaşanan boyutunda toplumsal eşitsizlikler devam etmektedir. Dolayısıyla tasavvur edilen yurttaşlığın gerçekleştirilmesi için okul, toplumsal yaşamın gerçek eşitsizliklerinin yok sayılması ile oluşturulmuş kurmaca bir mekandır.[151]

Louis Althusser'e göre okul, "Devletin İdeolojik Aygıtları"ndan biri olarak egemen ideolojiyi üretmekte ve sürdürmektedir. Bireylere egemen sınıfın ideolojik unsurları benimsetilerek mevcut sistemin üretim ilişkileri yeniden üretilmektedir.[152]

Yurttaşlık eğitiminin amacı, yönetim şekli ne olursa olsun her ulus-devlet için kendi siyasi sisteminin meşruiyetini sürdürmek, kendine sadık yurttaşlar yetiştirmek ve yurtseverliği aşılamaktır. Yani 'makbul yurttaş'ın[153] inşasıdır.

Ulus devletin ihtiyaç duyduğu 'yurttaşlar cemaati'nin niteliği değiştikçe yurttaşlık eğitiminin de içeriği değişmektedir.

İngiltere'de yurttaşlık eğitiminin hedefi çocukların sorumluluk almasını, yurttaşlık anlayışlarının gelişmesini, siyasi ve toplumsal süreçlere aktif katılımı, kendi kültürlerini ve geleneklerini tanımanın yanı sıra başka kültürlerin zenginliğinin ve çeşitliliğinin farkında olmayı özendirmek olurken[154] Malezya'da bilgili, yüksek ahlaki değerlere sahip, kendisinin, ailesinin, toplumun ve ulusunun gelişimine katkıda bulunabilecek Malezya vatandaşını yetiştirmek olabilmektedir.[155]

Amerika'da ilkokul eğitiminin hedeflerini anlatan bir makalede ise şöyle denilmektedir:

---

[150]Türker Alkan, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi**, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 1989, s.99.

[151] Schnapper, **a.g.m.**, s.150.

[152]Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 4.bs., İstanbul: İletişim Yayınları, Ekim 1994, s.43. İdeolojinin anlamına ilişkin teorik tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Üçüncü bölümde ders kitaplarında İran'daki mevcut siyasi sistemin öğrencilere benimsetmeye çalıştığı değerler sisteminde nasıl bir yurttaş tasavvur edildiği inceleneceği için burada ideoloji aktarımı konusuna yer verilmiştir.

[153] Füsun Üstel, **"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.20.

[154] Ken Fogelman, "Citizenship Education in England", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J.Kennedy, London: Falmer Press, 1997, s.85-95, s.94.

[155] Haris Md Jadi, "Values and Citizenship Education in Malaysia", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J.Kennedy, London: Falmer Press, 1997,s.96-106, s.96.

"Öncelikli hedef çocuğun kendisinin farkına varmasıdır.Her bir çocuğa kendi potansiyelinin(kişilik, fiziksel sağlık, zihinsel ve ruhsal varoluş) farkına varması için yardım edilmelidir.İkinci hedef insan ilişkilerine uyum gösterme yeteneğinin geliştirilmesidir. Bizimki işbirliğine dayalı bir toplumdur. Başarısı ve gelişimi, her bir bireyin ırk, renk, din veya ekonomik farklılık gözetmeksizin birbirleriyle işbirliği içinde verimli çalışmalarına bağlıdır. Ekonomik verimliliğin gelişmesi eğitimin üçüncü hedefidir. Ülkemizin yerel ve uluslararası sorunların çözümünde liderlik pozisyonunu sürdürmesi için üretimde, kullanımda ve satın almada üst düzey yeteneklerin edinilmesi gereklidir. Kamusal eğitimin son amacı topluma, devlete ve ulusa karşı yurttaşlık sorumluluğunun geliştirilmesidir."[156]

1.3.2 Din-Milliyetçilik-Eğitim

Ulus-devlet örgütlenmesinde modern merkezi devletin denetimindeki eğitim, ulus-devletin kendi siyasal sisteminin özelliklerine uygun yurttaşları yetiştirme aracıdır. İlköğretim düzeyinde eğitimin zorunlu hale gelmesiyle okul, ulusal birliğin sağlanması ve sürdürülmesine yardımcı olacak ortak tasarımların yaratıldığı bir mekan işlevi görmektedir.

Eğitim, siyasi meşruiyetin sürdürülmesi, özellikle rejim değişikliği geçiren toplumlarda gerektiğinde yeni bir meşruiyetin yaratılmasını sağlamaktadır. Her rejim, zorunlu eğitim yoluyla yeni meşruiyet simgelerini benimsetmeye ve karşı geldiği rejimin simgelerini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu yolla her siyasal sistem yeni yetişen kuşaklarının sisteme ilişkin düşünce ve davranışlarını yönlendirmeye çalışır.[157]

Her ulus-devlet kendi siyasi sisteminin sürekliliğini sağlamak için vatandaşlarına sistemin gerektirdiği davranışları kazandırmak ve kendi meşruiyetinin temelini oluşturan siyasi kültürü vatandaşlarına aktarmak zorundadır. Ancak bu yolla mevcut siyasi sisteme sadakat sağlanabilir. Bütün ulus-devlet yapıları içinde okulda gerçekleştirilen zorunlu eğitim bu nedenle uluslaştırmanın yani türdeş bir yurttaş grubu yaratmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Çocuklar yani yurttaş adayları ilkokuldan başlayarak içinde yaşadıkları ülkenin siyasi kültürünü edinmekte böylece oluşturulmaya çalışılan homojen vatandaşlığın bir parçası olmaktadır. Okulun işlevi çocuğu iyi bir vatandaş olarak sosyalleştirmektir. Bu sosyalleştirme sürecinde çocuk önce duyusal sonra da bilişsel olarak ortak bir bilincin parçası yapılmaya çalışılmaktadır. Vergi

---

[156] C. Frederick Pertsch, "The Public School: The Common Denominator", **Journal of Educational Sociology**, Vol.21, No.8, Apr. 1948, s.433-441, s.437.
[157] Alkan, **Siyasal Bilinç...**,s.86.

vermek, askerlik yapmak gibi vatandaşlık sorumlulukları öğretilerek içinde yaşadığı ülkenin siyasi kültürünü edinmesi sağlanmakta yani siyasi toplumsallaşma[158] sürecinden geçmektedir.

Çocuğun içinde yaşadığı ulus-devletin resmi ideolojisi neyse ve bu ulus-devlet milli olana neleri dahil etmişse çocuk zorunlu eğitim sürecinde onları öğrenir. Her ulus-devlet çocuklarının ulusal değerler kapsamında neleri öğrenmesini istiyorsa ders kitaplarında o bilgilere yer verir. Böylece çocuk okula başladığı günden itibaren ülkenin sınırlarını, yönetim şeklini, ulusal kahramanlık hikayelerini, şarkılarını, ulusal bayram, kutlama ve anma günlerini öğrenir. Ders kitaplarında yazılı olan ulusal tarih yoluyla geçmişi ve ataları hakkında bilgi edinir. Haritalar yoluyla kendi ülkesinin coğrafyasından ve kendi ülkesi dışındaki ulus-devletlerden haberdar olur. Ders kitaplarında kendisine aşılanmak istenen milliyetçiliğin içeriğine göre ülkesinin dostları ve düşmanlarından haberdar olur.

Eğitim bu şekilde milliyetçilik yoluyla yüceltilen ulusal değerlerin aktarılmasının aracıdır. Ancak dinin ulusal olanla ilişkilendirildiği durumlarda bu kez dini değerlerin de ulusal değerlerin bir parçası olarak aktarılmasının aracı olur. Böylece çocuk için ilk dinsel bilgiler, dualar ve törenlerle önce ailede başlayan dinsel toplumsallaşma, siyasi toplumsallaşmanın bir parçası olarak okulda devam eder.

Din modern politikanın unsurlarından biri haline geldiği andan itibaren ekonominin nasıl yönetileceği, hangi bilimsel projeler kamusal olarak desteklenecek veya milli eğitim sisteminin amaçları ne olacak türünden tartışmalara kayıtsız kalamaz.[159] Bu durumda dini bir ulus-devlet içinde din modern merkezi devletin denetimindeki eğitim sistemini şekillendiren resmi ideolojinin temelini oluşturur.

Eğitim resmi ideolojinin geleceğin yurttaşlarına aktarılmasının aracı olmasının yanı sıra aynı zamanda bireylerde bu yurttaşlık bilinci ile ilişkili bir şekilde istendik davranışların kazandırılmasının da aracı olmaktadır. Dinin resmi ideolojinin bir parçası

---

[158] Genel olarak kişinin toplumda ya da toplumun alt birimlerinde yürürlükte olan değer yargılarını, davranış kurallarını edinme sürecine toplumsallaşma denirken bireyin siyasi kültür edinme sürecine siyasal toplumsallaşma denmektedir. İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 3.bs., İstanbul: Der Yayınları, 1986, s.47. Bu yanıyla "siyasal toplumsallaşma genel toplumsallaşma olgusunun ayrılmaz parçasıdır; toplumsallaşmanın özel bir biçimidir. Siyasal toplumsallaşma, bireylerin siyasal yönelimlerini, tutumlarını ve davranışlarını edinmelerini sağlayan süreçtir. Siyasal toplumsallaşma süreci yoluyla bireyler, belli bir toplumsal grubun veya topluluğun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını edinirler ve o toplumsal grubun veya topluluğun siyasal yapılarıyla bütünleşirler." Kaplan, **Milli Eğitim...**, s. 14.

[159] Friedland, **Ag.m.**,s.179.

olduğu durumlarda dini açıdan ideal bir toplum yaratılmasının yolu ideal dindar bireyin inşa edilmesini gerektirmektedir. Bu aşamada devreye giren eğitim sürecinde özlemi, içinde olunan bu dindar bireye ilişkin özellikler yüceltilerek geleceğin yetişkinlerinin bu doğrultuda şekillenmesi sağlanmaktadır.

2. İRAN İSLAM DEVRİMİ VE YENİ BİR TOPLUM TAHAYYÜLÜ

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim sonucunda Pehlevi Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü anayasal monarşi düzeni sona ermiş ve İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bütün devrimlerde olduğu gibi iktidarı ele geçiren yeni hükümet, toplumu yeni siyasi rejimin gereklerine uyacak şekilde dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Devrime İslami rengini veren ulemanın yönetimdeki yeri, yeni siyasi rejimin özellikleri ve nasıl bir toplum tahayyülü içinde bulunduğunun incelenmesine geçmeden önce İran'ın devrim öncesi Pehlevi Dönemi'nde din-devlet ilişkilerine, eğitim sisteminin genel özelliklerine ve milliyetçilik anlayışına kısaca değinmek gerekmektedir. Böylece İslam Cumhuriyeti'nin nasıl bir mirasla işe başladığı ve nasıl bir toplum yaratmayı amaçladığı daha iyi anlaşılacaktır.

2.1 İSLAM CUMHURİYETİ ÖNCESİ İRAN

İran uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle yüzyıllarca yabancı müdahalelerine maruz kalmış, çeşitli dillerin ve dinlerin kaynaşma noktası olmuş bir ülkedir. Bugünkü etnik, dilsel ve dinsel heterojenliği bu tarihsel süreci ile yakından ilgilidir.[160]

İran'ın bilinen tarihi 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Bölgede kurulan ilk büyük imparatorluklar Medlerle başlamış, onu Ahameniş İmparatorluğu ve Arap işgallerine kadar hüküm sürmüş olan Sasani İmparatorluğu izlemiştir. Arap işgalleri sonucunda M.S. 624 yılında İran Abbasi egemenliği altına girmiş ve on üçüncü yüzyıla kadar bu etki altında İslamlaşmıştır. 1501 yılında Safavi Hanedanlığı kurulana kadar İran'ın farklı bölgelerinde farklı yönetimler etkili olmuştur. Şiilik Safavi Hanedanlığı döneminde resmi devlet dini olarak kabul edilmiş, Safavileri izleyen Afşar, Zend ve Kaçar hanedanlıklarından sonra 1925 yılında yönetimi ele geçiren Rıza Şah, 1979 İslam Devrimi'ne kadar sürecek olan Pehlevi Hanedanlığı'nı ilan etmiştir.[161]

2.1.1 Pehlevi Hanedanlığı ve İran Ulus Devleti'nin İnşası

Pehlevi Hanedanlığı önce Şah Rıza Pehlevi'nin hükümdarlık ettiği 1925-1941dönemi, ardından oğlu Şah Muhammed Rıza'nın tahta geçtiği 1941-1979 dönemi olmak üzere 54 yıl boyunca İran'ı yönetti. Her iki Şah da birbirini takip eden modernleşme politikaları ile İran'ı merkezi olarak örgütlenmiş bir ulus-devlete dönüştürmeyi ve devlet eliyle sanayileşme yoluyla geleneksel tarım toplumu yapısını değiştirmeyi amaçladı. Modernleşme sürecinde yapılan yatırımlar için gerekli olan mali kaynak önemli ölçüde petrol gelirinden elde edildi.

Rıza Şah'ın hedefi yeniden yapılanmış üniter bir İran'ı yönetmekti. Böyle bir İran için öncelikle yapılması gereken modern, düzenli ordunun kurulmasıydı. Bu ordu gerektiğinde vatandaşları vergi vermeye, merkezi bürokrasinin isteklerine itaat etmeye ve geleneksel yaşam tarzlarını terk ederek Batılı ekonomik ve sosyal yaşam alışkanlıklarını benimsemeye zorlayabilmeliydi.[162] Bu hedef doğrultusunda zorunlu askerlik sistemi başlatıldı ve Rıza Şah iktidarını ordu ve devlet bürokrasisi olmak üzere iki önemli ayak üzerine kurdu.

---

[160] İran'da yaşayan etnik ve dini gruplar için **bkz.** EK: 2, s. 161.
[161] **Iran**, Ed. Herbert H. Vreeland, USA: Human Relations Area Files, 1957, s.12-22.
[162] John W. Limbert, **Iran: At War with History**, USA: Westview Pres, 1987, s.85.

1920'lerin sonundan itibaren elektrik enerjisi elde etmek için santraller kuruldu, yollar yapıldı, telekomünikasyon yatırımları yapıldı, hükümet binaları inşa edildi, tekstil, çimento ve gıda işleme fabrikaları kuruldu. Uluslararası demiryolu projesi başlatıldı. Yeni yapılan yollar sayesinde merkezi devletin çevre üzerindeki denetimi güçlendi.[163] 1900 yılında bütün ülkede 800 milden fazla yol yokken 1923-1938 yılları arasında 14,000 mil yeni yol yapıldı. Pehlevi yönetimi artık silahlı birliklerini Tahran'dan ülkenin en uç eyaletlerine kadar Kaçar Hanedanlığı zamanında olduğundan çok daha hızlı bir şekilde gönderebiliyordu.[164]

Şah sanayileşme yoluyla ekonomik yapıyı değiştirirken bir yandan da geleneksel iktidar odaklarını zayıflatmaya çalıştı. Müsadereler yoluyla büyük toprak sahiplerinin bazılarının topraklarına el koydu, göçebe kabileleri silahsızlandırarak ve yerleşik hale geçmeye zorlayarak merkezi devlet otoritesi altında topladı. Ulemanın ayrıcalıklarını ortadan kaldırarak dini bağışlar, eğitim ve yasal işleri yönetecek laik bakanlıklar kurdu.[165]

Şah'ın, İran'ı merkezi olarak örgütlenmiş bir ulus devlete dönüştürme çabası ve gündeme getirdiği sosyal reformlar İran'ın İslam öncesi geçmişine vurgu yapan, Batı'dan ödünç alınmış laik bir milliyetçilik anlayışı ile sürdürülüyordu. Bu nedenle her iki Pehlevi yönetimi de geleneksel iktidar odaklarından biri olan ulema ve onun yakın ekonomik ve kültürel ilişki içinde bulunduğu çarşı[166] esnafının şiddetli muhalefetiyle

---

[163] **A.g.e.**, s.13.

[164] Said Arjomand, **The Turban For The Crown: The Islamic Revolution In Iran**, Oxford University Pres, 1988, s.67.

[165] Limbert, **Iran...**, s.85-86.

[166] Çarşı ve cami İran'da tarihsel olarak çok önemli bir yere sahiptir. Roy Mottahedeh bu önemi söyle açıklamaktadır. "Çarşı ile cami İran kamu yaşamının akciğerleridir. Cami, türbe ve evler gibi çarşılar da gerek psikolojik, gerekse mimari bakımdan içe bakarlar, çoğu kez de dıştaki sokaklara boş ve hiçbir şey anlatmayan duvarlar sunarlar. Çarşıların da camilerin de ev mahremliğinin karşıtı olan kamusal bir özelliği vardır; ancak içlerine giren insanların ortak alanları olan evler gibi onlar da içe bakarlar. Sokakta karşılaşan iki adam, sadece iki adam olarak karşılaşır; çarşı ise bin yılı aşkın bir süredir, İslam hukukunca, insan yaşamının özel bir alanı olarak tanına gelmiştir ve burada iki adam hukuka göre de örfe göre de "çarşıdaki iki adam" olarak karşılaşır. Bu kimlikleri dolayısıyla – pazardaki o günkü fiyatlara alıp, satmak gibi- belli moral, hatta yasal yükümlülükler paylaşırlar. Gerçekten de fiyat değişiklikleri üstüne bilgi alışverişi çarşının hayatını sürdüren can verici soluğudur; bu fiyatları arz ve talep hakkındaki yeni bilgilere göre ayarlayan süreç, neredeyse tanrısal olduğu izlenimini verecek denli incedir. Muhammet Peygamber'e yakıştırılan bir hadise göre "Fiyatı Tanrı koyar". Ortaçağ Müslüman fakihlerinin çoğu da bu denli etkin çalışan, görünmez bir elin Tanrı'nın eli olması gerektiğine oybirliğine varmışlardır.Güvenilir dostlardan kurulu haber ağından bilgi akarken çarşıda yalnız fiyatlar değil, insanların saygınlıkları da belirlenir ve sürekli ayarlanır. Bütün toplum cami ile çarşının resmi olmayan simsarlığının en sonunda ortak bir "Pazar fiyatı" biçeceği bu bilgi için bir havzadır. Bu anlamda çarşı yalnız ekonomik bir alan değil, insan ruhunun da bir yöresidir. Çarşı, bu özelliğiyle doğrudan doğruya Yunan agorası ile Roma forumundan doğmadır. Yunanlılar ve Romalılar pazarlarına yalnız alıp satmak için değil, kamusal politik yaşamlarını yönlendirmek, hatta kamusal şölenlerini düzenlemek için de giderlerdi. Çarşı çok seyrek olarak forum ve agoranın olduğu anlamda politik yaşamın bekçisi olmuştur; ama çarşı, işlerini yaparken politikacıların kullanmaları gereken değerleri koyan değer biçiciydi. Şimdi de çok kez öyledir. Politik yaşam

karşılaştı. Geleneksel kesimin bu karşı çıkışının kökeninde on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı'nın İran üzerinde artan ekonomik etkisinden duyulan hoşnutsuzluk yatmaktaydı.

İran, Kaçar Hanedanlığı döneminde Avrupa'daki Endüstri Devrimi'nin etkisiyle Batı'dan gelen tüketim maddelerinin pazarı ve Batı'nın artan hammadde ihtiyacını karşılayan ülkelerden birisi haline gelmişti. Batı'dan gelen ucuz tüketim mallarının rahatça İran'a girmesi yerli üreticilerin rekabet şansını gittikçe azaltmış ve çarşı esnafında hoşnutsuzluk yaratmıştı.

İran'ın on dokuzuncu yüzyıldaki milliyetçilik tartışmalarını bu hoşnutsuzluk şekillendirmekteydi. En önemli soru modern olan ile geleneksel olan arasında nasıl bir köprü kurulacağı, bir yandan modernleşirken bir yandan da İran'ın yabancı etkilerden nasıl korunacağı idi.[167] Bu dönemin milliyetçiliği ayırıcı bir etnik kimlik savunusu içermeyen ve siyasi hareketi motive eden bir ideolojiydi.[168] Üstelik daha sonraki yıllarda Pehlevi Hanedanlığı'na karşı protestolarda da görülebileceği gibi hem geleneksel hem de laik kesimi ortak bir eylem etrafında toplayabiliyordu. Kaçar Hanedanı'nın 1890 yılında İran'daki tütün üretimini ve satışını 50 yıllığına İngilizlere imtiyaz olarak vermesi üzerine başlayan Tütün Ayaklanması, geleneksel çarşı esnafı, ulema ile aydınların işbirliği sonucu gerçekleştirilmişti ve dönemin en büyük dini lideri Ayetullah Şirazi tütün içmenin dinen haram olduğunu belirten bir fetva yayınlamıştı. Benzer bir işbirliği 1905- 1911 Anayasa Devrimi'nde[169] de görülmüştü.

---

kızıştığı zaman çarşı değer biçici olarak kalmaz; dolaysız bir politik iç dökme alanına dönüşür. Böyle zamanlarda, klasik Farsça deyimiyle, "herc ü merç" içindedir; bu insanların kızgın bir şekilde gelip gitmeleri, şiddet ve isyana yakın olmaları demektir. Çarşı kaynayıp taşınca kapanır. Ağır kepenkleri inmiş sokaklar dolusu dükkan, ortak kaygılar giderilinceye dek, tüccarların normal yaşamı kesintiye uğratmaya kararlı olduklarına tanıklık eder. Çarşı kamu söylemi ortamıysa, cami de kişisel görüşlerin kamuya açıklanabildiği hemen hemen tek ortamdı. Çarşı, fikirlere binlerce teklifsiz tartışmayla değer biçer, camide ise en az haftada bir kez, resmi namazın bir bölümünü kişisel görüşler oluşturur. Bu geniş cami avlularının gelişigüzel tartışmalara yabancı olduğu anlamına gelmez. Çarşı kapanınca, insanlar çarşının sokak ve caddeleri boşaldıktan sonra söylenti ve bilgi değiş tokuşunun sürdürülebileceği açık bir yer aradıklarından camiler dolardı. Roy Mottahedeh, **Peygamberin Hırkası: İran'da Din ve Politika Bilgi ve Güç**, Çev.Ruşen Sezer, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2003, s.17-19.

[167] Hafez F. Farmayan, "Observations on Sources for the Study of Nineteenth-and Twentieth-Century Iranian History", **International Journal of Middle East Studies**, Volume 5, Issue 1, Jan. 1974, s.32-44, s.33.

[168] Ali M. Ansari, **Modern Iran Since 1921: The Pahlavis and After**, UK: Pearson Education Limited, 2003, s. 32.

[169] Anayasa Devrimi, Kaçar Hanedanı'nın yetkilerinin sınırlandırılması için başlatıldı. "Meşruti Devrim" olarak da adlandırılmaktadır. Anayasada yapılan değişikliklerle İmami Şiiliğin devlet dini olduğu, İslamiyet'e aykırı kanun çıkarılamayacağı, meclise sunulan yasanın beş kişilik bir müçtehidler grubu tarafından kontrol edileceği şeklinde maddeler koyulmuştur. Ayrıntılar için **bkz**. Ervand Abrahamian, "The Causes of the Constitutional Revolution in Iran", **International Journal of Middle East Studies**, Volume 10, Issue 3, Aug.1979, s.381-414.

Elitlerin milliyetçilik anlayışı ile kitlelerin İslami gerçekliğini yansıtan popüler milliyetçiliğin sentezinin yaşandığı on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın ilk yıllarının ardından Pehlevi Dönemi başladı. Bu dönemde modern ulus inşası Şah'ın modernleşme politikalarının bir parçasıydı.

Ulusal kalkınmanın sağlanması ve ulus bilincinin oluşması için eğitimin laikleştirilmesine ve modernleştirilmesine öncelik verildi. Ulemanın yetkisine son verilerek laik devlet kurumları tarafından yürütülen eğitim sisteminde Fransız eğitim programı uygulanmaya başlandı.[170] İlk ve orta öğretimde zorunlu din dersleri kaldırıldı.[171] 1928 yılı itibariyle bütün ortaöğretim ders kitapları ve kitaplarda kullanılan Farsça standart hale getirildi. Yerel diyalektler kaldırıldı ve tarih kitaplarında Ahameniş Dönemi'ne vurgu yapan ifadeler kullanıldı.[172] Pek çok öğrenciye yurtdışında Batı üniversitelerinde eğitim görmeleri için burslar verildi.[173]

Tek dil, tek ülke, tek millet birliğinin sağlanması amacıyla azınlık okullarının eğitim yetkilerine son verildi.1934 yılında Bahai okulları ve 1938 yılında da Ermeni okulları eğitim-öğretim yetkilerini kaybettiler.[174]

Şah'ın milliyetçi uygulamaları eğitim dışındaki alanlarda da devam etti. Arap takviminin yerini İran'ın Güneş Takvimi aldı. Farsça'nın Arapça ve Türkçe kelimelerden ve ifadelerden arındırılması için dil çalışmaları başlatıldı. Vatandaşlar soyadı almaya zorlandı ve ailelerden Arap ve İslam bağlantısı olan isimler yerine çocuklarına saf İran isimleri koymaları istendi.[175] Ülke ismi olarak 'Persia' yerine Aryan ırka vurgu yapan İran kullanılmaya başlandı.[176]

Rıza Şah uluslaşma politikalarını uygularken hem geleneksel, hem milliyetçi hem de modernistti. Bir yandan modern devletin aygıtları olan bürokrasi ve orduyu yönetiyor, bir yandan toprak ediniyor ve geleneksel toprak aristokrasisi ile ortak çıkarlara sahip oluyordu.[177]

---

[170] Limbert, **Iran...**, s.86.
[171] Richard H.Pfaff, "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran, **The Western Political Quarterly,** Vol.16, No.1, Mar.1963, s.79-98, s.88.
[172] Ansari, **Modern Iran...**, s.62.
[173] Limbert, **Iran...**,s.86.
[174] Erwand Abrahamian, **Iran: Between Two Revolutions**, USA: Princeton University Press, 1983, s.163.
[175] Limbert, **Iran...**, s.85-86.
[176] Ansari, **Modern Iran...**, s.82.
[177] **A.g.e.,** s.41.

Laik entelektüeller Rıza Şah'ı ülkeyi birleştirecek ve Zerdüşt geçmişindeki şanlı günlerine döndürecek bir kurtarıcı olarak görürken Şah, gerçekleştirilen reformları ve başarıyı kendisine bağlı görüyor ve milliyetçiliği, "hanedan milliyetçiliği" olarak yeniden tanımlıyordu. Hatta soyadı alma zorunluluğu getirildiğinde kendisi Sasani Dönemi'ndeki dil olan Pehlevi'yi seçti.[178]

Şah'ın, laik milliyetçiliği hanedanlığın amaçlarına uygun olarak İran'ın şanlı İslam öncesi geçmişine uyarlaması ve devlet aygıtının merkezileşmesi ile yerel kimliklerin yerini İran ulusal kimliği aldı. Böylece İran'da milliyetçilik modernleşmenin önünü açarken modernleşme ulusun inşası için kullanıldı.[179]

Şah'ın Batı kaynaklı laik milliyetçilik ile "hanedan milliyetçiliği"nin sentezinden oluşan milliyetçilik anlayışı vatanseverliğin ulusa sadakatin yanında hanedanlığa sadakat anlamına da gelmesini ifade ediyordu. Bu, Şah'ın bizzat kendisinin ilerleme ve bağımsızlık kavramlarını temsil etmesine yol açan bir kişi kültüydü.[180] Bu kişi kültü Pehlevi Dönemi'ne on dokuzuncu yüzyıldan miras kalmıştır. Vatanseverliğin on dokuzuncu yüzyıldaki koşulu da vatana saygı ve şaha bağlılıktır. Vatan, ulusal evdir ve şah, bir aile babası gibi vatansever ulus üyelerinin haklarını korumakla yükümlüdür. Yani ulusun babasıdır.[181]

Afsaneh Najmabadi'ye göre İran modernleşmesinde vatan cinsiyetlendirilmiştir. Ulus erkek kardeşler birlikteliği, vatan ise erkeğin mülkiyetinde ve korumasında olan dişidir. İran milliyetçiliğinin bu cinsiyetçi sembolleri doğrudan namus kavramıyla ilgilidir. Millet dini bir topluluktan ulusal topluluğa dönüşünce namus da dini köklerinden ayrılıp ulusal olarak yeniden tanımlanmıştır.[182]

Rıza Şah kendi döneminde ders kitaplarının yanı sıra pek çok resim, duvar halısı ve kartpostalda 'dişi vatan'ı kurtaran erkek koruyucu olarak resmedilmiştir. Najmabadi'nin aktardığına göre bu resimlerden birinde yaşlı kambur bir kadın(İran)

---

[178] **A.g.e,,** s.32-33, 36.
[179] **A.g.e.,**s.15-18.
[180] **A.g.e.**, s.60.
[181] Mohamad Tavakoli-Targhi, "From Patriotism to Matriotism: A Tropological Study of Iranian Nationalism, 1870-1909", **International Journal of Middle East Studies**, Volume:34, 2002, s.217-238, s.222.
[182] Afsaneh Najmabadi, "The Erotic Vatan (Homeland) as Beloved and Mother: To Love, to Possess and to Protect", **Comparative Studies in Societ and History**, Vol.39, No.3, Jul.1997, s.442-467, s.444.

Rıza Şah'tan geceyi kendisiyle geçirmesini rica etmektedir. Böylece şafak vakti olduğunda yaşlı ve kambur kadın gençleşecektir.[183]

Rıza Şah, 1941 yılında İngiltere ve Rusya'nın isteğiyle oğlu Muhammed Rıza Şah lehine yönetimden çekilince sosyo-ekonomik alandaki modernleşme projeleri Muhammed Rıza Şah tarafından sürdürüldü. Yeni Şah'ın projelerinin yarattığı hoşnutsuzluk bir kez daha laik milliyetçiler, yerli burjuvazi ve ulemayı Şah'a karşı oluşan milliyetçi koalisyonda buluşturdu. İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin gelirinden daha fazla pay almak isteyen yerli burjuvazi, çarşı esnafı ve ulema milliyetçi Musaddık hükümetini desteklediler ve Musaddık 1951 yılında İngiliz-İran Petrol Şirketi'ni[184] millileştirdi ancak hükümeti çok uzun ömürlü olmadı ve 1953 yılında CIA'in[185] desteklediği bir askeri darbe ile devrildi.

Muhammed Rıza Şah, otoritesini sarsan böyle bir olayın bir kere daha gerçekleşmemesi için batılılaşma ve orduyu güçlendirme politikalarını hızlandırdı ve ülke içindeki muhalefeti sindirebilmek amacıyla 1957 yılında bir istihbarat servisi (SAVAK (Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar)) kurdu.[186]

Şah'ın planladığı reformlar 1963 yılında "Ak Devrim"[187] adıyla uygulamaya koyuldu.

Ak Devrim içinde öngörülen asıl olarak bir toprak reformuydu. Bununla beraber seçim kanunlarında değişiklikler yapılarak kadınlara seçme seçilme hakkı verilecek, eğitim kurumları yeniden yapılandırılarak laik eğitim sistemi uygulanacak, ormanlar devletleştirilecek ve toprak reformuna gelir aktarmak için devlete ait fabrikalar özelleştirilecekti. Toprak reformu yoluyla toprak sahiplerinin topraklarının bir bölümü devlet tarafından satın alınıp topraksız köylülere dağıtılacaktı. Şah, büyük toprak sahiplerinin ve ulemanın toplumsal gücünü zayıflatacak olan bu devrimi uygulamaya

---

[183] **A.g.m**, s.466-467.

[184] İngiliz-İran Petrol Şirketi 1901 yılında Britanyalı işadamı William Knox D'Arcy'nin İran Şahı Muzaffereddin ile imzaladığı anlaşma uyarınca İran topraklarında başlattığı petrol arama çalışmalarının olumlu sonuçlanmasıyla 1908 yılında kuruldu. Beş yıl sonra Britanya hükümeti şirketin %51 hissesini satın alarak şirketin ortağı oldu. Stephen Kinzer, **Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri,** Çev. Selim Önal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.68-69.

[185] CIA(Central Intelligence Agency): Amerika Birleşik Devletleri haber alma örgütü.

[186] Nikki Keddie, **Roots Of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran**, USA: Yale University Press, 1981, s. 142-145.

[187] Ak Devrim, Şah Muhammed Rıza'nın 1959 da hazırlattığı ve ulemanın bütün itirazlarına karşın 1963 yılında uygulamaya koyduğu bir reform paketidir. Şahruh Ahavi, **İran'da Din ve Siyaset: Pehlevi Devrinde Ulema Devlet İlişkileri** , Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, Mayıs 1990, s.178.

geçirmekte son derece kararlıydı ancak ulemanın ciddi itirazlarıyla karşılaştı. Ulemanın itirazının iki sebebi vardı. Birincisi ulema kendi vakıflarının mülkiyetinde oldukça geniş topraklar bulundurmaktaydı ve toprak reformu ile topraklarına el koyulması endişesini taşıyordu; fakat ikinci sebep daha önemliydi. Reform paketinde yer alan laik eğitimin ülkenin her yerinde uygulanması ve Okuryazarlar-Ordusu'nun[188] (Sipah-i Daniş) tesis edilmesinin amacı, ulema tarafından, kırsal kesimdeki nüfuzunu kırmaya yönelik bir girişim olarak algılanıyordu. Çünkü İran'ın kırsal kesiminde halkın tek eğitim kaynağı mektepler yani dini ilkokullardı. Böylece ulema eğitim aracılığıyla toplumsal etkinliğini sürdürüyordu. Laik eğitim uygulamaları henüz şehirlerin ve büyük merkezlerin dışında yeterince yaygınlaşmamıştı. Oysa Ak Devrim'de sözü edilen Okuryazarlar-Ordusu özellikle uzak bölgelerdeki, yani tam olarak ulema nüfuzunun hakim olduğu yerlerdeki öğretici açığını kapatmak üzere kurulmuştu.[189]

Ulemanın reform paketine eleştirileri ve protesto gösterileri üzerine Şah ulemayı 'ülkenin ilerlemesinin önündeki engel' olmakla suçladı ve güvenlik güçleri Muharrem ayının 10. gününde Kum'da pek çok öğrencinin İmam Cafer'i[190] anmak için toplandığı bir okulu bastı. Çıkan karışıklıkta öğrencilerin bazıları yaralandı, aralarında ölenler oldu. Humeyni bu baskını kınayarak Yezid'in Kerbela'da İmam Hüseyin'e saldırmasıyla özdeşleştirdi[191] ve Şah'a şöyle seslendi: "Baban gibi gitmeni istemem.

---

[188] Okuryazarlar-Ordusu bir çeşit zorunlu sosyal hizmet şekliydi. Ak Devrim reform paketi ile ülkenin 19 yaşındaki lise mezunu bütün kadın ve erkeklerine iki yıl süreyle ücretli sosyal hizmet zorunluluğu getirildi. Bu hizmet ya zorunlu askerlik yoluyla ya da İran'ın kırsal bölgelerinde öğretmenlik yaparak yerine getirilecekti.

[189] **A.g.e.,** s.178.

[190] Şiilikte 6.İmam.

[191] Kerbela olayının Şiilik tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Peygamber'in torunu Hüseyin, Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının 10. günü Emevi hükümdarı Muaviye'nin oğlu Yezid'in ordusu tarafından bugünkü Irak sınırları içinde bulunan Kerbela'da öldürülmüştür. Bu olay her yıl yas törenleri ile anılır. Muharrem'in 10. günü Aşura (on demektir) günüdür. Bugün Şiiler için yas ve dövünme günüdür. İmam Hüseyin'in öldürülmesi Şii kültüründe inancı için ölüme gitme ve inancı yolunda şehit olma düşüncesini yerleştirmiştir. Kerbela olayı İran'da üç şekilde anılır ve bu yas törenleri ortak hafıza oluşumunun en önemli aracıdır. "Ravza-hani" denilen törende komşular ve akrabalar birinin bahçesinde veya evinin avlusunda toplanırlar. "Ravza-han" adı verilen bir vaiz 16. yüzyılda Hosayn Va'ez Kashefi tarafından yazılmış olan "Ravza-i Şüheda" (Şehitler Bahçesi) başlıklı kitaptan Şiilik tarihine ait acı olayları (İmam Ali'nin ve İmam Hüseyin'in öldürülmesi) en ince ayrıntılarına kadar tasvir eden öyküler anlatır. Dinleyiciler bu sırada anlatılanları kendileri yaşıyormuşçasına ağlayıp inlerler, ağıtlar yakarlar. Bu sırada ev sahibi çay veya kahve servisi yapar. İkinci anma şekli "sinezani" denilen dövünme ve ağıt yakmadır. Daha çok erkeklerden oluşan bir grup insan siyahlar giyerek, göğüslerine ve sırtlarına ritmik bir şekilde zincirle vurarak Muharrem'in ilk on günü boyunca caddelerde ve çarşıda düzenli bir şekilde yürürler. En önde "şehit edilen İmam Hüseyin"'i temsil eden bir tabut veya kefene sarılı bir heykel taşınır.
Üçüncü olarak Kerbela olayı "taziye" denilen bir gösteri ile anılır. Bu gösteride Kerbela'da İmam Hüseyin ve yandaşlarının başına gelenler bir tiyatro oyunu şeklinde canlandırılır. Janet Afary'nin taziye törenleri üzerine yazan Peter Chelkowski'den aktardığına göre bu gösteride geçmiş ve şimdiki zaman buluşur. Öyle ki izleyenler hem gösteri salonundadır hem de Kerbela'da çölde. Janet Afary, "Shi'i Narratives of Karbala and Christian Rites of Penance: Michel Foucault and the Culture of the Iranian Revolution, 1978-1979", **Radical History Review**, Issue 86, Spring 2003, s.7-35, s.12-15.

Sana tavsiyem ulemaya kulak vermendir. Onları dinle. Onlar ülkenin refahını düşünüyor. İsrail'i dinleme. İsrail'e ihtiyacın yok."[192]

Humeyni Kum'da yaptığı bu konuşmada dinleyicilere bu saldırıyı hükümet için İsrail'in planladığını, İsrail'in Kuran'a, İslam'a karşı olduğunu, İran'ın ekonomisini ele geçirmek istediğini, İran'ın ticaretini ve tarımını yok etmeyi amaçladığını söyleyerek dini olanla ulusal olanın savunusunu aynı anda yapıyordu.

Humeyni bu konuşmasından sonra önce Türkiye sonra da Irak'ta uzun süre sürgünde yaşadı. Devrimden önceki son yılı ise Paris'te geçirmek zorunda kaldı.[193]

Humeyni sürgünde olduğu yıllar boyunca Irak'ın Necef kentinde ders verdi ve öğrenci yetiştirdi. İran'daki muhalefeti yönlendirecek ve devrim sürecini şekillendirecek düşünceleri bu dönemde oluştu.

İran, Humeyni'nin sürgünde olduğu dönemi Şah yönetimi ile farklı sosyal kesimler arasında yaşanan gerginlikler ile geçirdi. Şah, Ak Devrim'de ön- görülen sosyo-ekonomik yapıyı modernleştirme uygulamalarına hızla devam ederken siyasi yapıdaki modernleşmeyi ihmal etti. Ak Devrim'le uygulamaya koyulan toprak reformunun başarısız olması sonucu topraksız kalan köylüler kentlere göç etti. Şah döneminin kapalı siyasi rejimi nedeniyle hızlı kentleşme sonucu yeni oluşan toplumsal sınıfların[194] siyasi sisteme eklemlenmesi sağlanamadı. Artan petrol gelirlerinin[195] bölgeler arasında eşit bir şekilde dağıtılamaması, orduya ve silahlanmaya çok büyük bir pay ayrılması[196], bürokraside yaşanan yolsuzluklar ve muhalefetin otoriter bir şekilde

---

[192] Willem M. Flor, "The Revolutionary Character of the Iranian Ulama: Wishful Thinking or Reality?", **International Journal of Middle East Studies**, Volume 12, Issue 4, Dec. 1980, s.501-524, s.514.

[193] Şah'ın Irak hükümetinden Humeyni'yi Irak topraklarından çıkarmasını istemesi üzerine Humeyni Paris'e gitti.

[194] Abrahamian'ın aktardığına göre 1970'lerin ortalarında İran'ın şehirli nüfusu 4 sınıftan oluşuyordu:
-Üst sınıf: Toplamda 1000 kişiden fazla değildi. 63 prens, prenses ve kuzenleriyle birlikte Pehlevi ailesi, aristokrat aileler, girişimci aristokratlar, politikacılar, II. Dünya Savaşı yıllarında zengin olan eski girişimciler ve bir düzine yeni girişimciden oluşuyordu ve büyük bir çoğunluğu Müslümandı.
-Servet sahibi orta sınıf: Yaklaşık 1 milyon aileyi kapsıyordu. Yarım milyonu geleneksel çarşı esnafıydı, bir kısmı çarşı dışında yatırımları olan girişimcilerdi, 90000 din adamı (50 ayetullah, 5000 hüccetül İslam, 10000 teoloji öğrencisi, geri kalanı da alt statüdeki mollalar, medrese öğrencileri). Son iki grubu yakın aile ilişkileri ve mali bağlar birinci gruba bağlıyordu. Din adamları 5600 şehir camisini, pek çok vakfı, Hüseyniye denilen dini toplantı yerlerini ve 6 büyük din okulunu ellerinde tutuyorlardı.
-Ücretli orta sınıf : Beyaz yakalı işçiler, memurlar, öğretmenler ve okul yöneticileri, mühendisler, ve yöneticilerden oluşuyordu.
-İşçi sınıfı. Abrahamian, **Iran...**, s.433-434.

[195] İran'ın 1963 yılında 555 milyon dolar olan petrol gelirleri 1975 yılında 20 milyar dolar ve 1977 yılında ise 38 milyar dolara ulaşmıştı. **A.g.e.**, s.427.

[196] Savunmaya ayrılan toplam bütçe 1963 yılında 293 milyon dolarken 1970-77 yılında sadece Batı'dan alınan silahların değeri 12 milyar dolardır.**A.g.e.**, s.435.

bastırılmaya çalışılması ülke yönetimi ile yönetilenler arasındaki uçurumu büyüttü.[197] Kentlerde yeni oluşan toplumsal sınıfların yanı sıra eski toplumsal gruplar da ekonomik çıkarları ve toplumsal konumları zarar gördüğü için modernleşme stratejisinden rahatsızdı. Bu memnuniyetsizliğin ifade edilebileceği tüm kurumsal kanallar kapanınca, halk giderek devlete yabancılaştı.[198] 1975 yılı itibariyle rejim, bürokrasi, ordu ve sarayın patronaj ilişkileri üzerinde varlığını sürdürüyordu.[199]

Ülkedeki muhalefet 1953 yılında başbakan Musaddık'a karşı düzenlenen darbe ve Şah'ın otoriter politikaları nedeniyle yeraltına inmişti. 1953 yılından sonra Tudeh'in[200], 1963 yılından sonra da Ulusal Cephe'nin[201] ülke içinde yasal yollarla sürdürmeye çalıştıkları muhalefetin etkisiz hale getirilmesi sonucu, bu iki gruptan kopan silahlı mücadele taraftarları Halkın Fedaileri[202] ve Halkın Mücahitleri örgütlerini kurdu.

Şah'ın modernleşme ve Batılılaşma politikalarının karşısında yer alan din adamları ise 1963-1977 yılları arasında üç grupta toplanmaktaydı. Birinci grup ulemanın siyasetin kirli işlerinden uzak durması, ruhani işlere yoğunlaşması ve gelecek kuşak ulemayı yetiştirmesi gerektiğini savunuyordu. İkinci grup rejime karşı olmasına rağmen kadınların oy kullanma hakkı ve toprak reformu ile ilgili Şah'la iletişim kanallarının açık tutulmasından yanaydılar. Bu konularda Şah'la uzlaşmaya varılabileceği umudu taşıyorlardı. Üçüncü grup başını Irak'ta sürgünde olan Humeyni'nin çektiği militan din adamlarından oluşuyordu. Humeyni'ye göre rejimin yolsuzluklarından kurtulmanın tek yolu İslami bir siyasal devrimdi; ancak Humeyni, Irak'tan halka yaptığı konuşmalarda İslam Cumhuriyeti'nden açıkça söz etmiyor daha çok İran'ın bağımsızlığına vurgu yapıyor, Şah'ın rejiminin yolsuzluklarından

---

[197] **A.g.e.**, s.427.

[198] Asef Bayat, **Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset**, Çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.164.

[199] Abrahamian, **Iran...**, s.439.

[200] Tudeh: İran Komünist Partisi. 1941 yılında kuruldu. Sovyetler Birliği'ne yakın bir çizgi izledi. Bürokrasi ve aydınlar arasında destek buldu. 1964, 1965 ve 1966'da kendi içinde üç bölünme yaşadı. Bu bölünmelerden İran Demokratik Kürt Partisi, Marksist-Leninist Tufan Örgütü ve Tudeh'in Devrimci Örgütü ortaya çıktı. **A.g.e.**, s.452-454.

[201] Ulusal Cephe: 1940'ların sonunda kuruldu ve Musaddık başkanlığında iktidara geldi. Laik orta sınıf, milliyetçi din adamları ve ulusal burjuvazi tarafından desteklendi. 1965 yılında ikiye ayrıldı. Gruplardan biri İkinci Ulusal Cephe adını alarak Avrupa'daki İran'lı öğrenciler arasında faaliyet gösterdi. İran'ın laik ve demokratik bir yönetimi olmasını savundu. İkinci grup Üçüncü Ulusal Cephe adıyla Fransa ve Kuzey Amerika'daki İranlı öğrenciler arasında faaliyetlerini yoğunlaştırdı ve Humeyni gibi sürgünde bulunan din adamlarıyla ilişki kurmaya çalıştı. **A.g.e.**, s.460-461.

[202] Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri silahlı mücadelenin tek kurtuluş yolu olduğu konusunda birleşiyorlardı. Halkın Fedaileri Sovyet çizgisinde bir sosyalizm anlayışını, Halkın Mücahitleri de Marksizm ile İslam arasında bir sentez kurmaya çalışan İslami bir söylemi benimsemişti. Suat Parlar, **Ortadoğu: Vaat Edilmiş Topraklar**, İstanbul: Bibliotek Yayınları, Aralık 1997, s.148.

kurtulmanın yolunun İslami adaletten geçtiğini belirtiyordu. Böylece diğer muhalif kesimlerin desteğini almaya çalışıyordu.[203] Humeyni'nin önderlik ettiği bu radikal din adamları grubunun Tudeh ve Ulusal Cephe kökeninden gelen diğer muhalif kesimlerle karşılaştırıldığında kitleler üzerindeki yönlendirici gücü daha fazlaydı. Çünkü bu grup, rejimin muhalefeti sindirme politikalarının etkisinden cami ve çarşı işbirliği ile kendisini koruyabilmişti. Sade bir dil kullanıyorlar, şehirlerdeki alt sınıf sıradan insanların anlayabilecekleri şekilde ülkenin içinde bulunduğu durumun siyasi analizini yapan bildiri ve gazeteler dağıtıyorlardı.[204]

İran'da yeraltına inmiş olan muhalefet için 1975 yılı itibariyle devrime giden yolu açan toplumsal hareketlenme başladı. Uluslararası Af Örgütü'nün İran'ın insan hakları ihlalleri üzerine yazdığı rapor sonucu İran, uluslararası örgütler tarafından insan hakları ihlalleri ve ülke içindeki ağır sansüre son verilmesi yönünde uyarıldı. Jimmy Carter, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olduktan sonra Savunma Bakanlığı'nın İran gibi baskıcı bir ülkeye silah satışının tehlikeli olabileceği uyarısını dikkate alarak Amerika'nın İran'daki sivil hakların korunmasıyla daha fazla ilgileneceği açıklamasını yaptı.[205]

Carter'ın açıklamasından sonra İran'da rejimin uyguladığı sıkı denetimi biraz olsun yumuşatması muhalefete sokağa çıkma şansını verdi ve 1977-1979 arasında ülke kitlesel protestolara sahne oldu. 1977'nin son aylarında pek çok fabrikada ve devlet dairesinde grev ilan edildi. Aralık 1977'de Humeyni'nin oğlunun şaibeli bir şekilde öldürülmesi ve ardından İttilaat gazetesinde Humeyni aleyhine bir makalenin yayınlanması büyük sokak gösterilerine sebep oldu. Gösteriler düzenli bir şekilde devam etti ve 9 Ocak 1978'de Kum'da okullar ve çarşı kapatıldı. Gösterilere katılanlar Humeyni'nin sürgünden dönmesini ve tutuklanan göstericilerin serbest bırakılmasını istiyorlardı. Polisin sivil göstericilerin üzerine ateş etmesi sonucu yaklaşık 200 kişi öldü ve kentte sıkıyönetim ilan edildi. Humeyni Kum'daki olaylar üzerinden rejimi İslam karşıtı olmakla suçladı ve toplu yas törenlerinin başlatılmasını istedi. Böylece her 40 günde bir yinelenen yas törenleri başladı. Şah olayların denetiminden çıkacağı endişesiyle 1978 Eylül ayında Tahran'da sıkıyönetim ilan etti. 8 Eylül'de sıkıyönetim

---

[203] Abrahamian, **Iran...**, s.473-479.
[204] Limbert, **Iran...**, s.109.
[205] Abrahamian, **Iran...**, s.499-500.

ilanını protesto etmek için Tahran'ın Lale Meydanı'nda toplanan sivil göstericilerin üzerine ateş açılması sonucu yüzlerce insan öldü. "Kara Cuma" olarak adlandırılan bu olaydan sonra Humeyni tartışmasız bir şekilde devrimci sürecin lideri olarak benimsendi ve protestolar gittikçe belirginleşen İslami bir renge büründü.[206] 1963'te Şah'ın reformlarına protestolarla başlayan süreç 1979'da devrimle sonuçlandı. Humeyni İran'a döndü ve İran İslam Cumhuriyeti kuruldu.

2.1.2 Devrim, Şiilik ve Velayet-i Fakih Düşüncesi

Şii, kelime olarak taraftar demektir. Şia yani Şiilik ise taraftarlıktır. Şiilik, bir mezhep olarak Peygamber'in ölümünden sonra halifelik hakkının Ali'ye ait olduğunu savunmakta, Ali'nin soyundan gelenleri Ehl-i Beyt[207] olarak kabul etmekte ve İmamın yani devlet başkanının, Ehl-i Beyt'ten olması gerektiğine inanmaktadır. Şiilikte İmam'ın tıpkı peygamber gibi masum yani günahsız olduğuna inanılmaktadır. Şiilik tarihsel süreç içinde Ahbari, Usuli ve Sufi olmak üzere üç ayrı kola bölünmüştür. Ahbari anlayış İslam'ın ilk kaynaklarına bağlı kalınması gerektiğini ve inananların aracısız olarak bu kaynakları yorumlayabileceğini söylerken Usuli anlayışa göre inananların her çağda dinin ilk kaynaklarını yeniden yorumlayacak yetkin bir dini rehbere ihtiyacı vardır. Bugün İran'da geçerli olan Usuli kolun On iki İmam Şiiliği'dir. On iki İmam Şiiliği'nde Muhammed'ten sonraki imamların sayısı on ikidir.[208]

Şiilik inancına göre 869 yılında doğan 12. İmam Muhammed Mehdi, 873 yılında öldürülme korkusuyla Küçük Gizlilik (Gaybet-i Suğra) dönemine girmiştir. Bu dönem 940 yılına kadar devam etmiş, bu zaman diliminde, İmam ile taraftarları arasında dört sefir (Süfera-i Erbaa) iletişimi sağlamıştır. 940 yılından itibaren ise Büyük Gizlilik (Gaybet-i Kübra) dönemi başlamıştır ve İmam hala sağdır. Zamanı geldiğinde yeniden taraftarlarına dönecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır.[209]

Şiiliğin bu yorumu 12. İmam dönene kadar hiçbir yönetimin adil ve İslam'a uygun olduğunu düşünmemektedir. Çünkü tek ideal devlet Kayıp İmam'ın başında

---

[206] Hossein Bashiriyeh, **The State and The Revolution in Iran: 1962-1982**, Great Britain: St. Martin's Press, 1984, s.112-115.

[207] Ehl-i Beyt, Peygamber'in kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesidir. Şiilik inancında Ali'nin soyundan gelenler peygamber ailesinden gelmiş olarak kabul edilmektedir.

[208] Hasan Onat, "20. Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul: İslami Araştırmalar Vakfı, 1993, s.125.

[209] **A.g.e.**, s.126.

olduğu devlettir. Yani yeryüzüne adaleti getirecek ve adil bir yönetimi sağlayacak bir Mehdi beklenmektedir.

İran'da Şiilik 16. yüzyılda Safevi Hanedanlığı döneminde resmi devlet dini olarak benimsendi. Sufi Safevi Hanedanı, İran'ı fethettikten sonra Kuzey Batı İran'da ve Doğu Anadolu'da yaygın olan Şiilik inancına uygun merkezi bir devlet kurmak için Lübnan'dan Şii din adamları getirtti. Bu Şii din adamları devlet görevlisiydi ve Şaha bağlıydı. Şah da kendini Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi ilan ederek ülkedeki otoritesini güçlendirdi.[210]

Tarihsel olarak Araplıkla ilgili olan Şiilik bu dönemde henüz İranlı değildi. İranlı din adamları sınıfının başı Safevi sarayında yaşayan bir memurdu. Safevi Hanedanı'nın kendisi de dinsel bir meşruiyet taşıdığı için bu dönemde özerk bir ulema oluşmadı.[211]

Kaçar Hanedanlığı'nın yönetimi ele geçirmesiyle Şiiliğin Usuli yorumu, Ahbari ve Sufi kolun önüne geçerek İran'da hakim oldu.

Göçebe olan Kaçar liderleri kendi bürokratik aygıtlarını kurmak ve yönetimlerinin meşruiyetini sağlamak zorunluluğuyla karşı karşıya kaldılar. Ancak göçebe geçmişleri nedeniyle bu güce sahip değillerdi. Usuli Ulema Kaçar Hanedanlığı'nın eğitim, yargı ve meşruiyet fonksiyonlarını yerine getirdiği oranda gelişti. Böylece Kaçar Hanedanlığı döneminde ulema ekonomik ve sosyal açıdan özerkliğini sürdüreceği hakları ve kaynakları elde etti.[212]

Usuli Ulema'nın on sekizinci yüzyıldaki bu gelişmesi içtihad (dini meseleleri Kuran ve Hadis-i Şerifler'den faydalanarak yorumlama) kapısı ile ilgili teolojik tartışmayı kendi lehlerine sonuçlandırmalarını sağladı. Böylece içtihad hakkı sadece önde gelen din adamlarına tanındı. İmam yeryüzüne dönene kadar İmamla inananlar arasındaki ilişkiyi sağlayacak ve dini görevleri yeniden yorumlayacak bir dini önder gerekliydi. Bu, müminlerin yani inananların bir alimin yorumunu izleyerek dini görevlerini yerine getirmesi anlamına geliyordu. Müçtehid veya Ayetullah (Allah'ın işareti) olarak adlandırılan, içtihad hakkına sahip bu kişiler Şiilik inancında bir tür

---

[210] Shahrough Akhavi, "The Ideology and Praxis of Shi'ism in the Iranian Revolution", **Comparative Studies in Society and History**, Volume 25, Issue 2, April 1983, s.195-221,s.205.
[211] Olivier Roy, **Siyasal İslamın İflası**, Çev.Cüneyt Akalın, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s.222.
[212] Mansoor Moaddel, "The Shii Ulema and the State in Iran", **Theory and Society**, Vol.15, No.4, Jul.,1986, s.519-556, s.520.

ruhbanlaşmayı temsil ettiler. Ruhbanlaşma (din adamlarının özerk ve laiklerden ayrı bir bünye oluşturmaları) ile birlikte din adamları mali açıdan da devletten özerk hale geldiler. Çünkü mümin zekatını kendi izlediği müçtehitin temsilcisine veriyor, zekatı devlet toplamıyordu. Toplanan para çoğunlukla sosyal amaçlara yönelik hayır işleri aracılığıyla dağıtılmaktaydı. Şii ulemanın 18. yüzyıldan itibaren toplumsal ve eğitsel bir role sahip olması bu mali özerkliğinden kaynaklanmaktadır.[213]

Ulema, yetişme koşulları nedeniyle de toplumsal ve eğitsel bir rol üstlenmeye uygun bir örgütlenme geliştirebilmiştir. İnananlara rehberlik edecek din adamları medreselerde eğitimlerini tamamladıktan sonra yerleşecekleri köyü kendileri seçmekte ve o köy halkının bağışlarıyla yaşamaktadır. Camilerde sohbet toplantıları düzenleyerek içinde yaşadığı halkın sorunları ile ilgilenmektedir. Camiler ile medreselerin bulunduğu Kum şehri arasında sıkı bir iletişim vardır.[214]

İranlı Ulema'nın toplumsal rolünün siyasallaşması on dokuzuncu yüzyılda Şah'ın politikalarına karşı yürütülen ayaklanmalara çarşı esnafı ve laik aydınlarla birlikte katılmasıyla başlamıştır. İran'da ulema ve çarşı esnafının her zaman çok yakın bağları olmuştur. Ulema ve çarşı esnafı genellikle aynı ailelerden gelmektedir ve ulemanın geliri ağırlıklı olarak çarşıdan sağlanmaktadır. Esnaf loncalarının düzenlediği dini törenler için ulemaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü dindarlık ve dini törenlerin usulünce yerine getirilmesi çarşı esnafı için saygınlık işaretidir.[215]

Bir yandan dini otorite olarak toplumun geri kalanından ayrılan bir sosyal kategori olan ulema, dini mektepler ve mali özerkliği sayesinde toplumu etkileme ve dönüştürme gücüne sahiptir. Devrim sürecinde bu gücünü kullanmış, kitleleri dini semboller kullanarak harekete geçirebilmiş ve böylece din İran'da ulus-devletin tanımlayıcı unsurlarından biri haline gelmiştir.

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim Şah dönemi politikalarından zarar gören bütün toplumsal kesimlerin yer aldığı sosyal bir halk ayaklanmasıdır.

Nikki Keddie, Ortadoğu üzerine çalışma yapanların sıkça bu devrimin dini, siyasi, sosyal ve ekonomik devrim kategorilerinden hangisi içinde yer aldığı sorusuyla

---

[213] Roy, **Siyasal...**, s.223-224.
[214] Ayşegül Dora Güney, **İran'da Devrim**, İstanbul: Haziran Yayınları, Ağustos 1979, s.153.
[215] Keddie, **Roots...**, s.32.

karşılaştıklarını belirterek devrimin nedenlerinin en az İran'ın tarihi kadar karmaşık ve kendine özgü olduğunu söylemektedir. Keddie'ye göre böyle bir soruya verilecek en iyi cevap bu devrimin hem dini, hem siyasi, hem sosyal hem de ekonomik bir devrim olduğudur. Yıllarca biriken ekonomik, sosyal ve siyasi hoşnutsuzluklar dinin yeniden yorumlanmasıyla, devrimci düşünceler şeklinde geniş halk kitlelerine yayılmış ve kabul görmüştür.[216]

Devrime katkısı olan toplumsal kesimler ağırlıklı olarak ulema, çarşı esnafı, öğrenciler, laik orta sınıf, ulusal burjuvazi ve işçilerdir. Devrime tek tek bu kesimlerin dini inanışları değil, İran'daki dini kurumların tarihsel konumu önderlik etmiştir. Şah'a karşı başlatılan protestolar Şiiliğe ait sembollerin ve ritüellerin kullanıldığı ve siyasallaştığı gösteriler haline gelmiştir. Dini düşünce modern toplumsal sorunlarla ilişkilendirilerek yeniden yapılandırılmış ve Şiilik çok farklı sosyal kesimlerden gelen muhalefet için ortak sorunların yansıtılmasının aracı olmuş, devrim sürecinde bir üst kimlik sağlamıştır.[217] Bu üst kimlik sayesinde devrime giden süreçte İran'daki etnik gruplar önemli bir rol oynamışlardır. İslam Devrimi'nin eşitlik sloganları ve evrensellik vurgusundan etkilenerek pek çok etnik grup yeni rejimde Fars'larla eşit olacağını düşünmüş ve çoğu Şah'ın devrilmesi ile demokratikleşecek İran'da etnik kimlikler için bir özgürlük alanı doğacağı beklentisiyle bütün İran'a yayılmış olan iletişim kanallarını rejime karşı protestoların örgütlenmesi için kullanmıştır.[218] Moaddel, bu durumu açıklamak için devrime giden süreçte monarşinin ideolojisinin muhalefetin ideolojisini şekillendirdiğini[219], Fred Halliday de, dini geçmişin devrimci süreçte bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir.[220]

---

[216] **A.g.e.**, s.1.

[217] Bu çalışmanın konusu İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki toplum tahayyülünü ders kitapları üzerinden incelemek olduğu için devrimin nedenlerine ilişkin teorik tartışmalar, devrim sürecinde toplumsal sınıfların yapısı ve devrimci gruplara ilişkin ayrıntılar bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

[218] Brenda Shaffer, **Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity**, London: MIT Press, 2002, s.77-79, 84.

[219] Mansoor Moaddel, "Ideology as Episodic Discourse: The Case of the Iranian Revolution", **American Sociological Review**, Vol.57, No.3, Jun., 1992, s.353-379,s.364.

[220] Fred Halliday, **İslam ve Çatışma Miti**, Çev.Umut Özkırımlı, Gülberk Koç, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Mart 1998, s.56. Geçmişin meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasına zemin hazırlayan zihinsel yapıyı Daryush Shayegan şöyle açıklamaktadır: "Açıkçası ben neredeyim? Tarihsel koordinatlarım bütünüyle başka. Ben hesaplarımı, ne 16.,17., 18., yüzyıllarla, ne de Ortaçağ'dan Rönesans'a, Klasik Çağ'a, Modern Zamanlar'a geçişteki kopmalarla yaparım. Tarihte birbirini takip eden dönemler beni ilgilendirmez. Yüzyılların üzerinde daldan dala atlayabilirim, çünkü zihnimde, Batı tarihini kesitlere ayıran niteliksel süreksizliklerin hiçbir somut tasavvuru yoktur. Şimdiki zamanla karışan bir geçmişim (hep o geçmişe atıfta bulunmam ve hep o geçmişi diriltmemden ötürü) ve geleceğim olan bir şimdiki zamanım vardır....Eski rejimin hükümdarı gözden mi düştü, hemen İmam Hüseyin'in kanını alçakça akıtan Yezid'le özdeşleştirilir." Daryush Shayegan, **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofren**, İstanbul: Metis Yayınları, 1991, s.14-16.

Humeyni 1 Şubat 1979'da İran'a döndüğünde beklendiği gibi bir özgürlük ortamı gerçekleşmemiş, yönetim hızla İslami bir renge bürünmeye başlamış ve yeni yönetimin kuruluş sürecinden pek çok grup dışlanmıştır. Buna ulemanın devlet yönetimine karışmayıp medresesine dönmesini isteyen din adamları da dahildir.

Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti fikri iki aşamada oluşmuştur. 1943 yılında yazdığı Keşfül Esrar başlıklı kitabında şeriat kanunlarının güncel yaşamla uyumlu olmadığını ve bu nedenle dinin rolünün değişmesi gerektiğini savunan görüşü eleştirerek Allah'ın, dini bütün zamanlar ve bütün insanlar için gönderdiğini, her türlü çözümün İslam'ın kendi içinde bulunduğunu savunmaktadır. Bu kitaptaki görüşleri ülke yönetiminin Allah'ın kanunlarına dayanması gerektiği üzerinedir. Sadece müçtehitlerin yer aldığı bir meclis oluşturulmalı ve devleti yönetecek kişiyi bu meclis seçmelidir.[221] Bu görüşünü 1960'larda geliştirdiği Velayet-i Fakih[222] (fıkıhçıların yönetimi) düşüncesi izlemiştir. Kaynağını Şiilikten alan bu düşünce Kayıp İmam'ı beklemenin yerine İmam dönünceye kadar İmam'ın yetkilerinin üstlenilmesini ve İmam gibi hareket edilmesini savunmaktadır.

Humeyni'ye göre sadece yürürlükteki yasaların şeriat'a uygun olması yeterli değildir, devlet özü itibariyle İslami olmalıdır.[223] İmam'ın velayeti, ilim ve hukuk bilene yani fakihe aittir. Bu fakih de İmam Humeyni'dir. Bu durumda ulemanın yapması gereken fakihle birlikte iktidarı ele geçirmek için mücadele etmektir.

Humeyni, kitleleri harekete geçirmek ve Velayet-i Fakih düşüncesini gerçekleştirmek için devrimci söylemini oluştururken dönemin dini düşünceyi yeniden yapılandırmaya çalışan İran entelektüellerinin düşüncelerinden de faydalanmıştır. Bunlardan biri devrimin ideologlarından sayılan, İslami düşünce ile sol düşüncenin kavramlarıyla yeni bir sentez yaratmaya çalışan, laik eğitim almış İranlı aydın Ali Şeriati'dir.

Şeriati dini, şirk (başka bir nesneye tapmak dolayısıyla Allah'a isyan etmek) dini ve Tevhid dini olmak üzere ikiye ayırıyor ve Tevhid dininin özelliğinin devrimci olması olduğunu belirtiyordu. Şeriati'ye göre bu devrimci din, bireye kendi hayatına ilişkin

---

[221] Vanessa Martin, "Religion and State in Khumaini's "Kashf al asrar", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol.56, No.1, 1993, s.34-45, s.38-39.
[222] Fakih İslam alimi, hukukçusu demektir.
[223] Roy, **Siyasal...**, s.226.

eleştirel bir görüş kazandırarak Batıl'ı kaldırma ve yerine Hakk'ı getirme sorumluluğunu yüklemektedir. Bu iki din anlayışı tarih boyunca var olmuştur. Şirk dini zalimlerin safı, Hak din ise zalimlerin zulmü altında ezilenlerin safıdır. Hak din zalimleri sindirmek ve yenmek için gelmiştir.[224]

Ali Şeriati, eskiden edilgen olduğunu, huzurla Mehdi'yi beklerken kendisini "aptallaştıran" güçler tarafından yabancılaştırıldığını düşündüğü müminin rolünü tersine çevirmektedir. Ona göre müminin zihinsel olarak kıyamet günü bekleyişi içinde inzivaya çekilmesi, adaletsiz yönetimlere bu dünyadaki halka keyiflerince hükmetme fırsatı vermektedir. Şeriati'ye göre gerçek mümin bundan böyle "altın, şiddet ve yalan" üzerine kurulu rejimlerle mücadele ederek egemen sınıfların bozulmuş Şiiliğine karşı savaş açarak ve gerçek anlamda devrimci bir Şiiliği harekete geçirerek pasif bekleyişi aktif bekleyişe çevirecektir. Pasif bekleyişi aktif bekleyişe dönüştüren bu tavır, Şeriati'ye göre Şiiliğin kökeninde yatmaktadır ve Mehdi'nin gelişini hızlandıracaktır.[225]

Ali Şeriati, Kuran'da yer alan insan ve beşer ayrımına dikkat çekerek insan olmanın yolunun başkaldırmaktan geçtiğini vurgulamaktadır. Beşer kelimesi yeryüzündeki insan türünü tanımlamaktadır; ancak beşerin bütün üyeleri insan değildir. İnsan kelimesi, oluş sürecine işaret etmektedir. Bu durumda beşerin amacı insan olmaktır ve olma sürecindeki insanın üç özelliği vardır. Bu insan öz varlığının bilincindedir, seçme yeteneği vardır ve yaratıcıdır. İnsana özgü en üstün var oluş ise başkaldırmaktır. Şeriati'ye göre Adem de başkaldırmadan önce Cennet'te bir melektir. Oysa bu Cennet vaat edilen gerçek cennet değil, keyif çatma ve hayvanlara yaraşır tüketim cennetidir. Adem yasak meyveyi yiyerek başkaldırmıştır. Böylece yeryüzüne gelmiş, uğraşı çaba içinde kendi hayatına ve kendine verileni yüklenmiştir.[226]

Humeyni'nin devrim süreci konuşmalarında kavramlarından faydalandığı bir başka İranlı entelektüel Celal El-Ahmet idi. Celal El-Ahmet, Batı'nın İran üzerindeki ekonomik, kültürel ve siyasi etkisine karşı çıkıyor, sembolik ve milliyetçi bir İslami anlayışı temsil ediyordu.[227] Batılı kültürün etkisi altında İran kendi kültürüne yabancılaşmıştı. Kendine yeniden güvenmek ve gerçekten bağımsız bir ülke olmak için

---

[224] Ali Şeriati, **Dine Karşı Din**, Çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İşaret Yayınları, Nisan 2003, s.31,75.
[225] Farhad Khosrokhavar, Olivier Roy, **İran: Bir Devrimin Tükenişi**, Çev.İsmail Yerguz, İstanbul: Metis Yayınları, s.37-38.
[226] Ali Şeriati, **İnsanın Dört Zindanı**, Çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İşaret Yayınları, Nisan 2003, s. 14-23.
[227] Bashiriyeh, **The State...**,s.71-73.

İran'ın kendi köklerine dönmesi gerektiğini savunan Ahmet, İran'ın kendisine dayatılan Batılılaşma nedeniyle bir çeşit zehirlenmeye uğradığını söylüyordu. Ona göre Batılılaşma ile el ele giden modernleşme İran'ı dışarıdan zehirleyen bir hastalık gibiydi. Hastalıkla özdeşleştirdiği "Garbzedelik" kavramını kendisi şöyle tanımlıyordu:

"Ben "Garbzedelik"ten verem gibi bir hastalığı kastediyorum. Ama belki buğday bitinin istilasına daha çok benziyor. Onların buğdaya nasıl saldırdıklarını gördünüz mü? İçerden. Kabuk bozulmamış bir şekilde kalır; ama o sadece bir kabuktur. Tıpkı ipek böceğinin ağacın üzerinde bıraktığı koza gibi."[228]

Ahmet'e göre din, İran'ın bu "Garbzedelik"e direnmesi için gerekli ve İran kimliğinin doğal bir parçasıydı.[229]

Humeyni, Ali Şeriati ve Celal El-Ahmet'in kendi özüne dönüş, "Garbzedelik"ten kurtulma gibi düşüncelerinden faydalanmanın yanı sıra devrim sürecinde-özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren- temel Şii sembolleri ve dini kavramları da siyasallaştırdı.

Kuran'da "mütevazı, pasif, alçakgönüllü inananlar" anlamına gelen "mustazaf " kelimesini Humeyni, "sömürülen insanlar", "müstekbir" kelimesini de "zulm eden", "zalim" anlamında kullanarak toplumu mustazaf ve müstekbir ikiliğinde tanımladı. Bu ikilik ekseninde toplum, zalimlere karşı mazlumlardan, zenginlere karşı fakirlerden oluşuyordu.[230]

Humeyni, halka hitaben yaptığı konuşmalarda sürekli geçmişte Müslümanların bağımsızlıklarını ve haklarını Hüseyni fedakarlıklarla elde ettiklerine ve bugün de Müslümanların haklarının Hüseyin'in yolundan giden şehitlerce korunmaya devam edeceğine vurgu yapıyor ve mazlumları zalimlere karşı ayaklanmaya çağırıyordu. Bu çağrı bir süre sonra geleneksel yas törenlerini Şah'a karşı sokak gösterilerine

---

[228] Ali Mirsepassi-Ashtiani, "The Crisis of Secular Politics and The Rise of Poltical İslam in Iran", **Social Text**, Volume 0, Issue 38, Spring 1994, s.51-84, s.61. Batılılaşmadan modernleşme arzusunun sadece İran'a özgü olmadığı vurgulayan Gellner, bu arzuyu duyan toplumlara ilişkin şu yorumu yapmaktadır: "Bu toplumlar, Batılılaşma ile geleneksel yerel kültürün yüceltilmesi arasında kalmışlardır. Geçmişin romantik bir şekilde yüceltilmesi kendine saygının devam ettirilebilmesi ve dışarıdan ödünç alınmamış bir kimliğe sahip olma ihtiyacının sonucudur..."Ernest Gellner, "Foreword", **From Nationalism to Revolutionary Islam**, Ed. Said Amir Arjomand, Albany: State University of New York Pres, 1984, s.viii.

[229] Brad Hanson, " "The Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, al-e Ahmad and Shariati", **International Journal of Middle East Studies**, Vol.15, No.1, Feb.1983, 1-23, s.1.

[230] Erwand Abrahamian, **Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler**, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul: Metis Yayınları, t.y., s.34-35.

dönüştürdü. Bu gösterilerde kullanılan sloganlardan[231] da anlaşılabileceği gibi dini söylem, sosyo-ekonomik sorunların yansıtıldığı halkçı bir söylem ve Batı'nın İran üzerindeki kültürel etkisinin eleştirildiği milliyetçi bir söylemle birleşerek farklı sosyal kesimleri Şah'a karşı bir araya getirdi ve İran İslam Devrimi bu geniş tabanlı koalisyon tarafından gerçekleştirildi. 15 Ocak 1979'da Şah'ın ülkeyi terk etmesinin ardından Humeyni 1 Şubat 1979'da sürgünden döndü ve 30 Mart 1979'da yapılan halk oylamasının sonucunda 1 Nisan 1979'da İran İslam Cumhuriyeti ilan edildi.

[231] Bu sloganlardan bazıları şöyleydi: *"İslam mazlumlara aittir, zalimlere değil."*, *"Eşitlik ve sosyal adalet için İslam."*, *"İslam gecekonduda oturanları temsil eder, saraylarda oturanları değil."*, *"İslam sınıf farklılıklarını ortadan kaldıracaktır."*, *"Ulemanın görevi açları zenginlerin boyunduruğundan kurtarmaktır."*, "Doğu'nun problemleri Batı'dan, *özellikle de Amerikan emperyalizminden kaynaklanmaktadır."*, *"Ne doğu ne Batı, sadece İslam."* A.g.e., s.37.

2.2 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE YENİ İNSAN MODELİ

Devrimin başarıya ulaşmasının ardından kurulan yeni yönetimin amacı Humeyni'nin devrim öncesinde oluşturduğu İslam Cumhuriyeti ve "Velayet-i Fakih" fikrinin hızla hayata geçirilmesi olmuştur. Buna yönelik olarak hazırlanan anayasada İslami ve cumhuriyetçi ilkelerin bir araya getirildiği bir siyasi yapı oluşturulmuştur.[232]

İran İslam Cumhuriyeti'nde meşruiyet bir yandan Tanrısal egemenliğe, bir yandan halk egemenliğine dayanmaktadır. Anayasaya göre bütün kurumların üzerinde geniş yetkilerle donatılmış bir dini rehber vardır; ancak bu dini rehberi seçen ve din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi genel oyla halk tarafından seçilmektedir.[233]

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç bölümünde yer alan ilkelere göre bu anayasa, İran toplumunun kültürel, sosyal ve ekonomik kurumlarını İslam ümmetinin gerçek arzusunu temsil eden İslami prensiplere dayandırmaktadır. Bu istek büyük İslam Devrimi ile ortaya koyulmuş ve Müslüman insanların mücadelesiyle başarıya ulaşmıştır. İslam Devrimi İran'ın geçmiş yüzyıl içinde yaşadığı başka ayaklanmalardan farklıdır. Bu farklılık onun İslami doğasından kaynaklanmaktadır. Anayasa Devrimi ve petrolün millileştirilmesi hareketlerinin başarısızlığının sebebi ideolojik bir temelden yoksun olmalarıdır. Ağır bedeller sonucu bunu anlayan İran halkı, bu devrimde gerçek bir İslami ideolojiye sahip olan İmam Humeyni'yi izlemiştir.[234]

Humeyni ve devrimci süreçte Humeyni'nin düşüncelerinden faydalandığı Ali Şeriati, Celal El-Ahmet gibi İranlı entelektüellerin Pehlevi rejimine karşı yönelttikleri en büyük eleştiri İran'ı kendi köklerinden koparıp Batılı kültürün etkisi altına sokmaya çalışmasıydı. Celal El- Ahmet bunu Garbzedelik'le açıklamıştır. Ona göre kültürel açıdan işgal altında bulunan bir ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını sürdürmesi mümkün değildir. Dolayısıyla İran'ın yapması gereken kendi özüne, zengin kültürel mirasına dönmektir. Yeni rejimin İran'ın kültürel mirası olarak tanımladığı miras ise İslami kültürel mirastır. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan devrim aynı zamanda bir "kültür devrimi"dir ve amacı toplumu İslami değerler yönünde

---

[232] İran İslam Cumhuriyeti'nin güncel siyasi örgütlenmesi için **bkz.** EK: 3, s. 162.
[233] Sami Oğuz, Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.35.
[234] İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Başlangıç, **http:// www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html#I000**, 15 Nisan 2006.

dönüştürmektir. Bu amaç doğrultusunda değiştirilen anayasada yeni cumhuriyet İslami esaslara dayanmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin temelleri Allah'ın birliği ve egemenliğine, ahirete, imametin sürekliliğine, rehberliğe ve insanın saygınlık ve değerine ve Allah karşısındaki sorumluluğu ile birlikte insanın özgürlüğüne inanmaktır.[235] Anayasaya göre dünya ve insan üzerindeki egemenlik Allah'a aittir ve insanı kendi kaderinin yöneticisi kılan Allah'tır.[236] Medeni, cezai, mali, iktisadi, idari, kültürel, askeri, siyasi ve bütün diğer yasa ve kararlar İslami ilkelere uygun olmalıdır. Bu kural, kayıtsız şartsız, anayasa, yasalar ve diğer kuralların üzerindedir.[237]

Anayasanın 12. maddesinde belirtildiğine göre İran'ın resmi dini İslam ve Caferi İsnaşeri (On iki İmam Şiiliği) mezhebidir ve bu değiştirilemez ilkelerden biridir.[238]

Devrim öncesinde Humeyni'nin devrime yüklediği niteliklerden biri evrensellik iddiasıdır. Devrimi izleyen ilk yıl İslami toplum modeli hayata geçirilirken Humeyni, "ulusçuluk"u İslam Birliği'nin ve "Müslüman kardeşliği"nin en büyük düşmanı saymış ve İran'da yaşayan toplulukları azınlık olarak kabul etmediğini söylemiştir. Humeyni'ye göre Türk, Kürt ve Arap gibi toplulukların azınlık olarak nitelendirilmesi onların "Müslüman kardeşliği"nden dışlanması demektir. Humeyni bu dönemde İslam Cumhuriyeti'nin görevinin Batı'nın bağımsızlığına engel olduğu İslam dünyasını yeniden birleştirmek olduğunu açıklamaktadır.[239]

Humeyni'nin bu düşüncesi anayasada da yerini bulmuştur. İslam dinine göre hükümet etmenin tanımlandığı başlangıç bölümünde anayasanın devrimin yurt içinde ve yurt dışında sürdürülmesini temin edecek gerekli temeli sağladığı belirtilmektedir. Tek bir İslam dünyasının kurulması için başka İslami hareketlerle ilişki kurulması desteklenecektir.[240]Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti Ordusu ve Devrim Muhafızları'nın[241] görevi sadece ülke sınırlarını korumak değil aynı zamanda

---

[235] **A.g.e.**
[236] **A.g.e.**
[237] **A.g.e.**, Madde 4.
[238] **A.g.e.**, Madde 4., Madde 12.
[239] Parlar, **Ortadoğu...**, s.166-167.
[240] İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Madde12, **http:// www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html#I000**, 15 Nisan 2006.
[241] Devrim Muhafızları Mayıs 1979 yılında devrimin hayata geçirilmesini sağlamak için Humeyni'ye sadık bir birlik olarak kuruldu. Daha sonra 1980 yılında başlayan İran – Irak Savaşı'nda çok fazla Amerika etkisinde kalmış bir düzenli ordunun yeterince güvenilir olmadığı gerekçesiyle ordu ile birlikte savaşa katıldı. Bünyesinde düzenli

Kuran'daki cihat[242] ilkesine uygun olarak Allah'ın egemenliğini bütün dünyaya yaymaktır.[243]

Devrime yüklediği evrensel nitelik nedeniyle Humeyni, Şii gelenekte yaygın olan ilk üç halifeye küfretmeyi ve Halife Ömer'in resmini yakmayı devrimden sonra yasaklamıştır. Ona göre devrim sadece Şiiler için değil bütün Müslümanlar için yapılmıştır ve devrim zorla değil ikna ve haklılığın kanıtlanması yoluyla yayılacaktır.[244]

Humeyni'nin kafasındaki İslami toplumun ekonomik sisteminde ahlaklı ve adil yönetim esastır. Adil bir ekonomik düzen için İslami vergilerin toplanması yeterlidir. İslami ekonomi basit ve mükemmel bir sistem sunmuştur. Doğru bir şekilde uygulandığında ne işsizlik ne de fakirlik kalacaktır.[245] Bu düşünce temel alınarak anayasanın başlangıç ilkelerinde ekonominin amaç değil bir araç olduğu belirtilmiştir. İslami ekonomik programın amacı insanların yaratıcı kapasitelerinin ortaya çıkmasını sağlayacak araçları sunmaktır. Dolayısıyla İslam Cumhuriyeti'nin görevi bütün vatandaşlarına eşit iş olanakları sağlamak ve onların temel ihtiyaçlarını gidermektir.[246]

Humeyni ve çevresindekiler devrimin ilk yıllarında ekonomik konularla çok fazla ilgilenilmesinin devrimin saf İslami niteliğini bozacağını düşünerek ekonominin bir amaçtan çok araç olduğunu vurgulamak gereğini hissetmiştir. Humeyni 1979 yazında ekonomi ile ilgili söyle demektedir:

"Bazı kimseler bana geldiler ve dediler ki artık devrim gerçekleşti, şimdi ekonomik altyapımızı korumamız gerekiyor. Nedir bu ekonomik altyapı söyler misiniz? Eşekler ve develerin samana ihtiyacı vardır. Budur ekonomik altyapı. İnsanoğlunun ihtiyacı ise İslam'dır." [247]

İnsanların asıl ihtiyacının İslam olduğu düşüncesi devrim sonrasında yeni rejimin bütün uygulamalarında kendini göstermiştir.

İslami adaletin geçerli olduğu, çekirdeğini sorumluluk sahibi, iyi ahlaklı, mümin bireyin[248] oluşturduğu yeni bir toplumun yaratılması hedeflenmiştir. Yeni rejimin İran

---

ordunun sahip olduğu Kara, Hava, Deniz kuvvetleri ile Kudüs Kuvvetleri ve Besic adlı gönüllü milisleri barındırmaktadır. Khosrokhavar, Roy, **İran: Bir...**,s.146.

[242] Cihat, Müslümanlığı yaymak için din uğrunda yapılan kutsal savaş demektir.

[243] İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Başlangıç, **http:// www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html#I000**, 15 Nisan 2006.

[244] Ansari, **Modern Iran...**, s.229.

[245] Amir H.Ferdows, "Khomaini and Fadayan's Society and Politics", **International Journal of Middle East Studies**, Vol.15, No.2, May 1983, s.241-257, s.250.

[246] İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Başlangıç, **http:// www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html#I000**, 15 Nisan 2006.

[247] Limbert, **Iran...**, s.15.

İslam Devrimi'ni aynı zamanda bir "kültür devrimi" olarak tanımlaması ve devrimin amacını da toplumun kültürünü İslami değerlere uygun olarak dönüştürmek şeklinde belirlemesi sonucu hayatın her alanını İslamileştirecek ve İran'ın siyasi kültürünü değiştirecek uygulamalara girişilmiştir.

Devrim sonrasında okullarda, devlet kurumlarında, bankalarda oluşan Devrim Konseyi'ne bağlı İslami kurumlar uygulamaların ve gündelik hayatın devrim ideolojisine uygunluğunu denetlemeye başlamıştır. İran-Irak Savaşı'ndan milliyetçi bir şekilde olmaktan çok doğrunun yanlışa karşı savaşı şeklinde bahsedilmiştir. İran'ın Pehlevi Dönemi'nde benimsenen İslam öncesi milliyetçilik anlayışının yerini İslami bir milliyetçilik almış, sosyal hayatın, kadın- erkek ilişkilerinin, eğlence anlayışının ve giyim tarzının İslamileştirilmesine çalışılmıştır. Dış politikada "ne doğu, ne batı, ekonomik bağımsızlık" anlayışı benimsenmiş; okullarda, ailelerde, üniversitelerde yabancı değerlerin yerini İslami değerlerin alması için kültür devriminin şart olduğu düşünülerek ders kitapları ve müfredat değiştirilmiştir.[249]

Humeyni'nin hayatta olduğu 1989'a kadarki dönem boyunca bu devrimci süreç önce genel İslam prensiplerine dayanarak, İran-Irak Savaşı'nın başlamasından sonra ise İslam'ın İranlılaştırılması şeklinde sürdürülmüştür.

Devrim süresince savunulan "Kerbela'yı anmak Hüseyin için pasif bir şekilde ağıt yakmak değil, Hüseyin'in idealleri için savaşmaktır" düşüncesindeki protesto sembolü Hüseyin'in yerini devrimden sonra adil hükümet kurucusu Ali ve evrensellik sembolü olarak da Muhammed almıştır.[250] İran-Irak Savaşı ile birlikte ise Kerbela miti ve şahadet kültü yeniden canlanmıştır. Özellikle devrim gönüllüleri Besiclerin[251] askere

---

[248]Mümin birey düşüncesi Kuran'daki "İnsan" suresine dayanmaktadır. Devrim sürecinde Humeyni çizgisini izleyen Murtaza Mutahhari bu surenin insanın özgürlüğü, yetkisi ve sorumluluğuna ilişkin bilgiler içerdiğini belirtmektedir. Bu sureye göre insan yaratan karşısında mecburi bir varlık değildir.Yaratan insandan özgür faaliyet istemiştir.Bunlar düşünsel ve eylemsel faaliyetlerdir. Dolayısıyla yaratan insanı özgür görev ve sorumluluk yüklenen bir varlık olarak yaratmıştır. Murtaza Mutahhari, **Kur'an'da İnsaniyet Mektebi**, İstanbul: Şura Yayınları, Şubat 1999, s.27-28.

[249] Limbert, **Iran...**, s.131-132.

[250] Michael M. Fischer, **Iran: From Religious Dispute to Revolution**, USA: Harward University Press, 1980, s. 213.

[251]Besic, seferberlik demektir. Devrimden hemen sonra gençliğin devrimin hizmetinde çalışması için kurulmuş bir örgüttür. İran-Irak Savaşı'nda düzenli ordunun yanında savaşan Devrim Muhafızları'na (Pasdaran) katılmış ve cephede en önde savaşan ilk saldırı birliklerini oluşturmuştur. Besic gönüllüleri 12-17 yaşları arasındadır. Aralarında kızlar (Besic bacılar) olsa da bu gönüllüler genellikle erkeklerden oluşur. Kızlar cepheye gitmemiş daha çok tıbbi bakım ve kent bölgelerinde gerektiği gibi örtünmeyen kadınlara baskı uygulanması görevini üstlenmişlerdir. Khosrokhavar, Roy, **İran: Bir...**,s.146-149. Besicler, genellikle geleneksel ve dini alt sınıf kökenli ailelerden gelmektedir. Rejime sadakatin sağlanması için savaştan sonra Besic gençlerinin üniversitelere girişi ve meslek sahibi olmaları, devlet kurumlarında kolayca iş bulmaları sağlanmıştır. Üniversite kontenjanlarının %40'ı şehit, pasdaran ve

gidiş törenlerinde ve cephede ölenlerin şehit oluşlarının haklı gösterilmesinde bu şahadet kültünden faydalanılmıştır. Televizyon kanallarında şehitler gösterilmiş, savaş hikayeleri anlatılmış, vatanın ve İslami değerlerin uğrunda ölmeye hazır Besic genci sadakatin ve İslami değerlerin simgesi olarak sunulmuştur.[252]

İslami değerlerin korunmasının ve kuşaktan kuşağa aktarılmasının bir başka yolu İslami aileyi kurmak ve korumaktır. Anayasanın başlangıç ilkelerinde ailenin insanların zihinsel ve ahlaki gelişimlerindeki ilk aşamayı oluşturan, toplumun temel birimi olduğu belirtilmektedir. İslam Cumhuriyeti'nin görevi İslami ailenin kurulması için gerekli bütün olanakları sağlamaktır.[253] Kadının hakları İslami aileyi şekillendirici rolü nedeniyle önemlidir. İran'ın 1997- 2005 yılları arasındaki cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi İran İslam Cumhuriyeti'nin kadına ve aileye verdiği önemi söyle anlatmaktadır:

"İslam Devrimi, İranlı Müslüman kadına kendi değerlerini koruyarak Tanrı'nın ona verdiği hakları elde etmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır. Geçmişle ve birçok Müslim ve gayri Müslim ülkeyle kıyaslandığında, İranlı kadınların durumunda kayda değer bir iyileşme görülmektedir; fakat henüz istenilen noktayla aramızda çok fazla mesafe var. Değerli kadınlarımız memurluk, işçilik, bilim ve yöneticilik alanlarında gerçekten güçlerini göstermişlerdir ve bu gücün gizli kalmış bölümlerinden daha fazla yararlanacak bir zemini oluşturmak gerekir. Kadınların işi erkeklerden çok daha fazladır; kadın memurların zorlukları iki kattır. Çünkü erkeklerle birlikte toplumsal hizmet verme durumunda iken, aynı zamanda da evin direğidirler ki bu da önemli bir roldür. Kadınların bu konumunu korumak, yani yöneticilik yapıp, sosyal ve siyasi faaliyetlerde bulunurken aynı zamanda ailenin temel direği olarak kalmalarını sağlamak, İslami Cumhuriyeti'nin dikkat ettiği bir husustur. Bizim, uygulama sırasındaki sorunları ayakaltından kaldırmamız gerek. Yani kadınların toplumdaki siyasi ve sosyal alanlara katılımına zarar gelmemesi için zemin yaratmalıyız. Fakat aynı zamanda da bunun, onların en önemli rollerini yerine getirmelerine, yani ailenin temellerini sağlamlaştırma ve aile fertlerinin karakterini şekillendirmelerine engel olmaması lazım. Ben, çalışan kadınların zorluk ve baskıya katlandıkları birçok yerde, bu baskının, onların toplum ve ailedeki önemli rollerinin önemsizleşmesine neden olmaması, kadınların sosyal alanlara katılmaktan mahrum kalmaması veya sosyal alanlarda bulunmalarının aile hayatlarına ve evin direği olma konumlarına zarar vermemesi için, İslam Cumhuriyeti'nin birtakım tedbirler düşünmesi gerektiği inancındayım."[254]

---

besic ailelerine ayrılmıştır. Azadeh Kian-Thiebaut, "Political and Social Transformations in Post Islamist Iran", **Middle East Report**, No.212, Autumn 1999, s.12-16, s.13.

[252]Khosrokhavar, Roy, **İran: Bir...**,s.148.

[253]İran İslam Cumhuriyeti AnayasasıBaşlangıç,**http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html#I000_**, 15 Nisan 2006.

[254]**Gülümseyen İslam: Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim**, Çev. Nazila H. Nejad, Yay.Haz.Sami Oğuz, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s.28-29.

İran İslam Cumhuriyeti kurulurken tahayyül edilen toplumun iyi ahlaklı, sorumlu ve Müslüman bireyi aynı zamanda İran ulus-devleti'nin yurttaşıdır ve bu yurttaşlık bağından doğan hakları ve ödevleri vardır. Öte yandan bütün İran yurttaşları Müslüman değildir. İran'ın bir yanıyla İslami bir yanıyla cumhuriyet olan ikili yapısı yurttaşlık hak ve ödevlerinin belirlenmesine de yansımıştır.

Anayasaya göre İran vatandaşlığı tartışılmaz bir şekilde bütün İranlıların hakkıdır.[255] Bütün İran yurttaşları renk, dil, ırk vb. farkları gözetilmeksizin eşit haklara sahiptir ve hukuk önünde eşittir.[256] Müslüman olmayan İran yurttaşlarından din farklılığı nedeniyle özel bir vergi alınmamaktadır ve bu yurttaşlar Müslüman olanlar gibi zorunlu askerlik kanununa tabidir. Anayasal olarak tanınan dini azınlıklar Zerdüştler, Yahudiler ve Hristiyanlardır ve bu dini azınlıklar ibadet özgürlüğüne sahiptir.[257] Dini azınlıklar bütün yurttaşlık haklarından faydalanmakta ancak seçimlerde kendi temsilcilerinin yer aldığı listeler için oy kullanmaktadırlar. Her bir yurttaş için yerine getirilmesi gereken en önemli ödev ise İran İslam Cumhuriyeti'nin özgürlüğünü, bağımsızlığını, birlik ve bütünlüğünü korumaktır.[258]

Anayasadaki yurttaşlık anlayışının gösterdiği gibi İran İslam Cumhuriyeti resmi dini İslam olan bir ulus-devlettir. Yani din hem devletin resmi ideolojisini oluşturmakta hem de onun denetiminde bulunmaktadır. Devrimden sonra kurulan cumhuriyet meşruiyetini İslami prensiplere dayandırmakta, dolayısıyla modern merkezi devletin resmi ideolojisini şekillendiren İslami prensipler ulus-devlet'in gereklerine uygun olarak belirlenmektedir. Böylece hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta nelerin İslami değerlere uygun olduğu ve İslam'a dahil edileceği veya nelerin İslam'dan dışlanacağının kararı İran ulus-devleti tarafından verilmektedir.

Anayasada hukuken kadın ve erkek eşittir ve her ikisi de 16 yaşında oy verme hakkına sahiptir. Oysa ders kitaplarında İslami açıdan kadın 9, erkek 13 yaşında ergin kabul edilmektedir.

Din adamlarının örgütlenmesi, dini öğretim ve dini vergilerin tahsil edilmesi konusunda devrimden sonra merkezi modern devletin yapısına uygun bir şekilde

---

[255]İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Madde 41, **http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ ir00000_.html#I000_**,15 Nisan 2006.
[256]**A.g.e.**, Madde 19,20.
[257]**A.g.e.**, Madde 13.
[258]**A.g.e.**, Madde 8.

kurumsallaşmaya ve toplumsal hayatın her alanında bürokratikleşme ve rasyonelleşmeye doğru bir gidişat yaşanmıştır. İslami vergiler bile büyük ölçüde devlet tarafından toplanmaktadır. Dolayısıyla eskiden mümin ile inancı arasında müçtehit varken ve hayır işleri onun üzerinden yapılırken artık bu alan devlet kurumları tarafından doldurulmuştur.[259]

İran'da devrim sürecinde dinin toplumsal hoşnutsuzlukların yansıtılışının aracı olması ve dini sembollerin siyasallaştırılması, Batılılaşmaya duyulan tepkinin İslami-milliyetçi bir söylemle dile getirilmesinin ardından İslam Cumhuriyeti'nde din ulusallaşmış ve Şiilik milliyetçilikle özdeşleşmiştir. İran'da din devletin resmi ideolojisini belirlemekte ve milli olanla bir arada bulunmaktadır. Dini ve milli olanın bir arada bulunuşunu Hatemi cumhurbaşkanlığı döneminde yaptığı konuşmalarında şöyle belirtmektedir:

"İran ulusunun muhteşem uygarlığı ve kültür mirasını biliyorsunuz. İranlıların muhteşem uygarlığı Yunan şehir devletleri ve Roma İmparatorluğu ile çağdaştır. İslam'ın ortaya çıkışından sonra, İranlılar büyük bir şevkle onu kucakladılar. İranlıların yetenekleri ile yüce İslam öğretisinin bileşimi bir mucize yarattı."[260]

"Devrimin üç önemli amacı vardı: Bağımsızlık, özgürlük ve İslam Cumhuriyeti. Ve bu üç amacın gerçekleşmesi dinamik bir toplumun gerçekleşmesi demektir. Öyle bir toplum ki, birincisi cumhuriyettir, yani halkın oyuna dayanır. Ancak İslamidir, yani toplumun manevi olarak temiz olmasını sağlayan manevi ve dini ilkelere dayanır ve toplum dini ve manevi ilkelere saygı gösterir. Bu rejimin diğer iki amacı bağımsızlık ve özgürlüktür. Bu da kendi ayakları üzerinde durma ve özgür olmak, tabii yasalar çerçevesinde ve bu yasada resmen tanınmış özgürlüklere sahip olmaktır."[261]

"...halk arasında yücelik isteme ve onurlu olma ruhunu güçlendirmek, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı korumak, halkın uyanıklığı ve hazırlığını korumak ve insani ve İslami değerlere dayanarak İranlı kimliğini korumak İslami hükümetin en önemli görevlerindendir. Uluslararası toplum içinde onurlu, kalkınmış ve bağımsız bir İran'ın varlığı, inançlı ve şerefli tüm İranlıların arzusudur. Bu yüzden, hükümet için –milli çıkarları korumak ve İran İslam Cumhuriyeti'nin onurunu, onun tarihi, kültürel, coğrafi ve ekonomik itibarını yerine uygun olarak artırmaya çalışmak, dünyanın neresinde olursa olsun İran vatandaşlarının haklarını korumak, dünya Müslümanlarının ve ezilmişlerin ve özellikle mazlum Filistin halkının haklarını korumak, baskıcı güçlerin (emperyalistler) açgözlülüğü ve yabancı tehditler ve ayrıca kültürel, siyasi ve askeri alanlarda yabancıların saldırıları karşısında kesin bir şekilde ve uyanıklıkla karşı

---

[259] Fariba Adelkhah, **İran'da Modern Olmak**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Metis yayınları, Şubat 2001, s.14.
[260] **Gülümseyen...**, s.87.
[261] **A.g.e.**, s.82.

koymakla beraber, uluslararası topluluğun yücelmesinde aktif katılımda bulunmak-özel bir öneme sahip olacaktır."[262]

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve rejimin temsilcilerinin söyleminin gösterdiği gibi İran İslam Cumhuriyeti dini bir ulus-devlettir. Yeni yaratılmak istenen toplum İslami İran ulusudur. Ulusu resmi ideoloji yönünde İslamileştirilmesi ve İranlı Müslüman yurttaşlar cemaatinin yaratılması için başvurulan araçlardan biri ise eğitimdir.

[262] **A.g.e.**, s.22.

2.3 İRAN EĞİTİM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

İran'da 19. yüzyıla kadar eğitim dini kurumların denetimi altında gelişti. Ahameniş ve Sasani İmparatorlukları'nda eğitim temellerini o dönemde İran'da hakim olan Zerdüştlük dini oluşturuyordu.

Zerdüştlük'ün kutsal kitabı Avesta'da eğitim ve eğitimli insanlar övülmekteydi. Dualarında Zerdüştler , Tanrı Ahura Mazda'ya kendilerine eğitimli (bilgili ve kültürlü) çocuk vermesi için dua ederlerdi. Dini esaslara göre yürütülen bu eğitimde bir yandan çocuklara bilgi kazandırılırken bir yandan da karakterlerinin şekillenmesi amaçlanırdı.[263]

Eğitimin Zerdüştlük esaslarına göre yürütüldüğü Ahameniş ve Sasani dönemlerinde eğitim ailede başlıyordu. Eğitim süreci sosyal, fiziki ve ahlaki amaçlar içeriyordu. Eğitimin birinci amacı çocuğun sosyal açıdan doğru düşünmesini, doğru konuşmasını ve doğru eylemlerde bulunmasını sağlamaktı. Çocuklara eğitim yoluyla ailelerine, içinde yaşadıkları topluma ve devletlerine sadakat duymaları aşılanıyordu. Eğitimin ikinci amacı fiziki eğitimdi. Zerdüşt dinine göre sağlam kafanın sağlam vücutta bulunacağına inanılıyordu. Fiziki aktiviteye bu kadar çok önem verilmesi toplumun askeri ve göçebe yaşam tarzından kaynaklanıyordu. Ahlaki eğitim sürecinde ise çocuklara kazandırılmak istenen ahlaki değerler doğruluk, dürüstlük, adalet, saflık, minnettarlık, dindarlık, anne-babaya hürmet ve cesaret idi.[264]

Aile eğitiminin ardından çocuklar 7 yaşında okula başlıyordu. Okul eğitimi yalnızca üst sınıfların çocuklarına tanınan bir haktı ve Zerdüşt ruhanileri tarafından ateş tapınaklarında gerçekleştiriliyordu. Okula başlayan yedi yaşındaki çocuğa "mukaddes" denilen bir gömlek giydiriliyor ve boynuna bir ip asılıyordu. Bu tören sırasında okunan dualarda çocuğa iyi söz söylemek, herkes hakkında iyi düşünmek ve iyi hareket etmek telkin ediliyordu.[265]

İran'ın Arap işgaline uğraması ve İslam dininin yayılmasından sonra Zerdüşt temelli eğitimin yerini İslami eğitim aldı. İslam dininde de Zerdüştlük'te olduğu gibi

---

[263] David Menashri, **Education and The Making of Modern Iran**, USA: Cornell University Press, 1992, s.13-14.
[264] Ali Akbar Farhangi, **"An Investigation of The Ideological Foundation and Administrative Structure of Higher Education in Iran: From Islamic Madressahs to Western Style Universities"**, Ohio University Faculty of the School of Applied Behavioral Sciences and Educational Leadership Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1980, s.72-76.
[265] Hasan Sabuncu Rizapur, **"İran'da Dinin Sosyal Etkisi"**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1970, s.122.

bilgiye çok değer veriliyordu. Bilginin peşinde koşmak kadın ve erkek her Müslüman insan için bir çeşit ibadetti. Şiilik ise bilgiyi daha da yüceltiyor, İmamların bilgili olması gerekliliğini savunuyordu. Şii inanışa göre Ali bütün zamanların en bilgili Müslüman insanıydı.[266]

İran'da eğitimin İslami esaslara dayalı bir şekilde yapılmaya başlanmasıyla ateş tapınağının yerini cami, mektep, medreseler ve çarşı; Avesta'nın yerini de Kuran aldı. İslami eğitim ailede ve okulda çocuklara İslam dininin prensiplerinin öğretilmesini içeriyordu. Okul eğitiminde sınıfsal fark ortadan kalkmış, mektepler herkese açılmıştı.

Mektep, öğretmenin evinde civardaki çocukların okuma yazma öğrenmeye geldikleri bir odadan ibaretti. Kız çocuklar kadın öğretmenin evine, erkek çocuklar da erkek öğretmenin evine gidiyorlardı. Bazı mekteplerde sadece Kuran okuma, din bilgisi öğretilirken bazılarında buna ek olarak Farsça dilbilgisi ve basit matematik öğretiliyordu. Bu mektepler üzerinde herhangi bir devlet denetimi yoktu. Varlıklarını özel bağışlarla sürdürüyorlardı. Kuran okumayı bilen herkes mektep açabiliyordu. Mekteplerin yanı sıra mescit denilen cami okulları ilkokul eğitiminin sürdürüldüğü yerlerdi. Medreseler ise ilkokul seviyesinden daha yüksek bir dini eğitimin verildiği İslami eğitim kurumlarıydı.[267]

Caminin İslam'da sosyal ve dini açıdan çok önemli olması nedeniyle mescitler en yaygın okullardı. Müslümanlıkta cami sadece ibadet edilen yer değil aynı zamanda Müslüman toplumun eğitildiği ve yönetildiği mekandır. Peygamberin "kim ki cami yapar, Allah da ona Cennette ev yapar" hadisine uygun olarak İslam'ın ilk yıllarında pek çok cami yapılmıştır. Şiiliğin resmi din olarak kabulünün ardından camiler Şii imamların hikayelerinin anlatıldığı, Şiiliğe ait kutsal metinlerin yorumlandığı yerler olmuştur. Çarşıda ise nesilden nesile mesleki eğitim verilir, çıraklar yetiştirilirdi.[268]

2.3.1 Modernleşme Politikaları ve İran'da Zorunlu Eğitim

İran'da modern anlamda ilk eğitim kurumları 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa ve Amerika'dan gelen misyonerler tarafından kuruldu. İlk olarak 1833 yılında Tebriz'de

---

[266] Menashri, **Education...**, s.15.
[267] Safavi Hemami, Sayed Reyhan, **"An Historical Perspective of The Cultural Influences on Curriculum In Iranian Education With Emphasis On The Period 1900-1980"**, Vanderbilt University George Peabody College for Teachers The Faculty of Philosopy Yayınlanmamış Doktora Tezi, May 1980, s.14-15.
[268] Farhangi, **"An Investigation..."**, s.81-83.

Bazel Misyonerler Topluluğu tarafından bir okul açıldı ve onu Urumiye'de açılan Amerikan Board Okulları izledi. Bu okullara daha çok İran'ın Müslüman olmayan azınlıkları çocuklarını gönderiyordu.[269]

İran'da devlet tarafından finanse edilen modern okulların açılması ise Kaçar Hanedanı Nasıreddin Şah döneminde başladı. Başbakan Emir Kebir, İran'ın Batı mallarının pazarı olmasına karşı sanayileşme ve ordunun modernleştirilmesine yönelik planlamalara girişti. Bu planların uygulanmasını sağlayacak eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi için yurt dışına öğrenciler gönderildi ve 1851 yılında Tahran'da ilk yüksek öğretim kurumu olan Darülfünun kuruldu. Tamamen devlet tarafından finanse edilen bu okul ordu ve bürokrasi için eğitimli insan gücü yetiştirmeyi amaçlıyordu.[270]

Darülfünun'un bütün hocaları Avrupalı idi ve ders kitapları Fransızca ve Rusçadan Farsçaya çevrilmişti. Başlangıçta 30 öğrencisi olan okulun kayıtları bir yıl içinde 105'e çıktı.[271] Darülfünun'un ardından 1853 yılında eğitim işleri ile ilgili bir bakanlık kuruldu ve böylece ilköğretim düzeyinde de modern okulların kurulmasının yolu açıldı.[272]

Okullaşmanın tamamen devletin denetimine geçmesi ve ilkokul eğitiminin bütün İranlı çocuklar için zorunlu hale gelmesine ilişkin yasalar Anayasa Devrimi sonucunda gerçekleşti. Anayasa Devrimi'ni başlatan laik milliyetçi grup ve ulema İran'ın çağın gereklerine uygun bir şekilde yetişmiş eğitimli insan gücüne ihtiyacı duyduğu ve bunun için de modern eğitim kurumlarının yaygınlaşması gerektiği konusunda hemfikirdi; ancak bunun Batı'nın kültürel etkisinden korunarak yapılması gerekiyordu. Böylece1906 Anayasası ile eğitimin devletin görevlerinden biri olduğu kabul edildi.

Anayasanın 19. maddesi devlete okul kurma ve vatandaşlarını eğitme, vatandaşlara da okula gitme zorunluluğu getiriyordu. Bu yasa ile bütün ilk ve yüksek öğretim kurumlarının denetimi Bilim ve Sanat Bakanlığı'na bırakılıyordu. 1910 yılında

---

[269]Nahid Rashedi, **"History of Iranian Education: Influence of Islam and West"**, University of Michigan Department of Philosophy Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1984, s. 82-83.

[270]Ehssanollah Emami, **"A Governance Model For Jundi-Shapoor University With Implication for Higher Education in Iran"**, University of Wyoming Department of Educational Administration and The Graduate School Yayınlanmamış Doktora Tezi, May 1980, s.38.

[271]Parvin Khosrovani, **"The Purpose and Character of Higher Education in Iran From 1966 Until 1976"**, Graduate Division of Wayne State University Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s.21.

[272]Hossein Ali Kouhestani, **"The Ministry of Education in İran: Structural and Organizational Behaviour At The Elementary Level in The Rural Area"**, United States International University Graduate Faculty of The School of Human Behaviour Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1979, s.33.

yapılan bir düzenlemeyle bu bakanlık Eğitim, Vakıf ve Güzel Sanatlar Bakanlığı'na dönüştürüldü. Bakanlığın bünyesine vakıfların eklenmesinin sebebi dini eğitim kurumları olan medreselerin mali denetiminin devlet tarafından yapılabilmesini sağlamaktı.1906 Anayasası'nda devletin resmi dini On iki İmam Şiiliği olarak belirtildiği için Müslüman olmayan çocukların okulda kendi inançlarına ilişkin eğitim alma hakları yoktu.[273]

1906 Anayasası ile ilkokul eğitiminin 7-13 yaş arasındaki çocuklar için zorunlu ve ücretsiz hale gelmesinin ardından 1910'dan sonra 10,531 çocuk 113 ilkokula kayıt yaptırdı.[274] Okullaşma ve ilkokul öğrencilerinin sayısında 1925 yılına kadar belirgin bir değişiklik olmadı. Mali sıkıntılar nedeniyle anayasada gerekli kılınan zorunlu eğitim İran'ın kırsal kesimini içine alacak şekilde genişletilemedi.

Rıza Şah'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından 1921 yılında yeni bir Milli Eğitim Konseyi kuruldu. Bu konseyin devlet okullarının programını Avrupa eğitim sistemine göre değiştirmek, devlet bursuyla yurt dışına gönderilecek öğrencileri seçmek gibi görevleri vardı.[275]

Rıza Şah'ın merkezi modern devlet kurma çabası nedeniyle eğitim yurttaşlığın yayılması açısından büyük önem taşıyordu. Okullaşmanın yaygınlaşması ve ilkokul eğitimin zorunlu olması ve eğitim sisteminin laik bir anlayışla düzenlenmesi Rıza Şah iktidarında devlet politikası olarak benimsendi.1925'te kızlar, 1928'de de erkekler için eğitim programı hazırlandı.1934 yılı itibariyle devlet ilk, orta, yetişkin eğitimi ve geleneksel eğitimin denetimini üstlendi. Eğitim Bakanlığı'nın merkezi eğitim sistemi uygulamaları sonucu ister devlet ister özel olsun bütün okullara aynı müfredatı izleme zorunluluğu getirildi. 5 yıl boyunca öğrenciler aynı üniformayı giymek zorundaydı ve etnik kökenine bakılmaksızın bütün çocuklar Farsça dilinde eğitim görüyorlardı.1924-25 arası 3285 olan ilkokul sayısı 1939-40 arasında 8281'e, kayıtlı öğrenci sayısı da 108,959'dan 457, 236'ya çıktı.[276]

Rıza Şah döneminde zorunlu eğitim kapsamında uygulanan eğitim sistemi ile amaçlanan bireysel yaratıcılığın geliştirilmesinden çok Şah'a ve vatana sadık yurttaşlar

---

[273]Rashedi, **"History of Iranian..."**, s.101-102.
[274] A. Reza Aresteh, **Education and Social Awakening in Iran 1850-1968**, Netherlands: Leiden E.J.Brill Press, 1969, s.71.
[275]Farhangi, **"An Investigation..."**, s.96.
[276]Aresteh, **Education...**, s.77-79.

yetiştirilmesiydi. Bu nedenle müfredat içinde yer alan sosyal bilgiler dersinde ağırlıklı olarak vatan şiirlerine ve bu şiirlerin ezberlenmesine yer verilmişti.[277]

Rıza Şah döneminin merkezi eğitim politikaları da kırsal kesimde okullaşmayı yaygınlaştıramadı. Bunun üzerine İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kriz ortamı eklenince zorunlu eğitim yasası uygulanamaz oldu. Muhammed Rıza Şah'ın iktidarda olduğu 1942 yılı itibariyle nüfusun 7 yaşındaki çocuklarının sadece %20' si okula gidiyordu.[278] Bu nedenle meclisten yeni bir zorunlu eğitim yasası geçirildi. Bu yasaya göre 1943 yılından itibaren 10 yıl içinde devlet bütün ülkede zorunlu ve parasız ilkokul eğitimini sağlamakla yükümlüydü.[279]

Zorunlu eğitim yasasının gereğini yerine getirmek üzere devlet daha fazla okul inşa edilmesi ve öğretmen eğitimi üzerine yoğunlaştı. Amerika Birleşik Devletleri'nden ekonomik ve teknik yardım alınarak öğretmen yetiştiren üniversite programları açıldı. Okul ihtiyacının karşılanması için devlet okullarının yanı sıra özel okulların kurulması teşvik edildi.1957 yılında toplanan Milli Eğitim Kongresi'nde ders programları hazırlanırken müfredata yurttaşlık eğitiminin koyulması da kararlaştırıldı. Bu kararın amacı çocukların ülkenin yönetim şeklini öğrenmesi ve ülke yönetimine sadakat beslemesini sağlamaktı. Ders programı ülkenin ahlaki ve sosyal değerleri göz önünde bulundurularak hazırlanmalıydı. Ulusal dil, din, sanat ve müzik ülkenin kültürel mirasının oluşumuna katkısı olan unsurlar olarak ders programlarında yerlerini almalıydı.[280]

İran'ın 1962-1968 dönemine ilişkin üçüncü ulusal kalkınma planında eğitim ve uygulanan diğer ulusal programlar arasında sıkı bir ilişki olduğu öne sürülerek ülkenin okuryazar nüfusunun arttırılmasına yönelik özel bir çaba harcanması gerektiği düşünüldü. Ülkenin kırsal kesimlerindeki okuryazar nüfusun azlığı ve teknik bilgi ve beceri yoksunluğu ulusal kalkınmanın önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Ülkenin

---

[277]Fahreddin Moussavi, **"Social Studies Programs In Iranian Elementary And Secondary Schools"**, Standford University School Of Education Yayınlanmamış Doktora Tezi, June 1980, s. 32.

[278]Abbas Ali Rakhshani, **"A Developmental Model For The Preparation and Continuing Education of Secondary School Principals in Iran"**, Department of Educational Administration and Graduate School of the University of Wyaming Yayınlanmamış Doktora tezi, 1980, s.14-15.

[279] Rashedi, **"History of Iranian..."**, s.139.

[280]Fereydon Hosseini-Fauladi, **"A Study of Educational Policy Formulation in Iran 1962-1977: Establishment of Education Corps and Educational Revolution Decree"**, Faculty of the School of Education of Catholic University of America Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1979, s.41.

birbirinden izole olmuş köylerinde yaşayan, farklı diyalektler konuşan insanların bir ulusun parçası olduklarını hissetmelerinin yolu ulusal eğitim programına dahil edilmelerinden geçiyordu. Bunun temin edilebilmesi için Ak Devim reform paketine Okuryazarlar Ordusu kurulmasıyla ilgili bir madde koyuldu.[281]

Okuryazarlar Ordusu ülkenin 19 yaşını doldurmuş, en az lise mezunu kadın ve erkeklerinden oluşturuldu. Bu, zorunlu askerlik gibi bir çeşit ücretli zorunlu sosyal hizmet göreviydi.[282]

Okuryazarlar Ordusu'nun kurulması ile İran'ın kırsal bölgelerindeki çocukların eğitilmesinin yanı sıra bu bölgelerde Şah'ın modernleşme politikaları çerçevesinde bir toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesi amaçlanıyordu. Buna göre Okuryazarlar Ordusu'nun görevleri 6-12 yaş arasında daha önce okul eğitimi almamış çocukların eğitilmesini, okuryazar nüfusun arttırılması amacıyla yetişkinler için akşam dersleri yapılmasını, köy kütüphaneleri oluşturulmasını, köylülere gündelik hayatta modern temizlik ve hijyen yöntemlerinin öğretilmesini, köylülerin modern tarım teknikleriyle tanışmasının sağlanmasını, kadınların eğitilmesi ve toplumsal alanda görev almalarının özendirilmesini ve her şeyden önemlisi, ulusal bağları güçlendirecek ulusal birlik duygusunun yaratılmasını kapsıyordu.[283]

Okuryazarlar Ordusu 1963-1979 yılları arasında binlerce insanın katılımıyla görev yaptı. Bu süreç içinde İran'ın kırsal kesimiyle birlikte bu zorunlu hizmeti gerçekleştiren eğitmenlerin kendileri de ciddi bir dönüşüm geçirdi. Şehirler ve köyleri hayat standartları açısından karşılaştırma şansına sahip olan eğitimcilerin çoğu Şah rejiminin sosyo-ekonomik uygulamalarına eleştirel bir bakış geliştirmeye başladı ve 1979 devrimini destekleyen bir siyasi bilinçlenme içine girdi. Böylece Şah'ın modernleşme politikaları ve zorunlu eğitim projesi rejimin meşruiyetinin tartışılmasının zeminini hazırlayan nedenlerden biri oldu.[284]

Devrimden sonra yeni rejim eğitimin amaçları ve içeriğine yönelik köklü değişiklikler gerçekleştirdi ve eğitim bu kez İslami değerlere uygun yeni insanın yetiştirilmesinin aracı oldu.

---

[281] **A.g.e.**, s.59.
[282] **A.g.e.**, s.44.
[283] **A.g.e.**, s.80.
[284] Sayed Farian Sabahi, "The Literacy Corps In Pahlavi Iran (1963-1979): Political, Social and Literary Implications", **http:// www. Ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/textes31/sabahi.pdf**, 3 Mayıs 2006, s.1-10, s.30.

2.4 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ EĞİTİM SİSTEMİ

Devrimin başarıya ulaşmasının ardından kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nde yeni yönetim eğitim sistemine ilişkin iki temel sorun tespit etti. Bunlardan biri eğitim sisteminin niteliksel ve niceliksel eksikliklerine ilişkin diğeri ise eğitim sisteminin felsefesine ilişkin sorunları içeriyordu.

İkinci gruptaki sorunlar yeni iktidar tarafından daha zarar verici ve tehlikeli bulundu. Onlara göre Şah döneminde eğitim sistemiyle aktarılan Batıcılık ideolojisi gençleri geleneksel ve dini inançlardan uzaklaştırmış ve onlara kendilerini Batılılardan daha aşağı hissettirerek özgüvenlerini yitirmelerine sebep olmuştu.[285] Bu düşünce doğrultusunda eğitim sisteminin yeni rejimin ideolojisine uygun olarak yeniden yapılandırılması için kolejler ve üniversiteler kapatıldı. İlk ve ortaokullar kızlar ve erkekler için günün farklı saatlerinde ayrı eğitim verecek şekilde düzenlendi.

Humeyni 1980 yılında yayınladığı yılbaşı mesajında eğitimin İslamileştirilmesinin gerekliliği üzerine şöyle diyordu:

"Ülkenin bütün üniversitelerinde Doğu (Sovyet Bloğu) ve Batı ile ilişkisi olan eğitimcilerin uzaklaştırılabilmesi için kökten bir devrim gereklidir. Böylece üniversite İslami bilimlerin işlenmesi için sağlıklı bir ortam olacaktır. Önceki rejim tarafından dayatılan şeytani kurallara son verilmelidir. Çünkü toplumun bütün hastalıkları bu baba ve oğlun dayattığı şeytani yönetimin sonucudur. Geri kalmışlığımızın sebebi üniversite eğitimi almış İranlı entelektüellerin İran İslam toplumunun doğru bilgisine ulaşmaktaki başarısızlıklarıdır. Şah döneminde üniversitelerdeki şeytani uygulama entelektüellerin baskı altında ve sömürülen insanları dikkate almamalarına sebep oldu. Üniversite öğrencileri gibi dini bilimlerin öğrencileri de çalışmalarının tamamen İslami temellere dayanmasına dikkat etmelidir. Bütün sapkın gruplar sloganlarını terk edip, yanlış düşünme şeklini bizim bağrımıza bastığımız doğru İslam'la değiştirmelidir."[286]

Üniversitelerin kapalı olduğu süre içinde Kültür Devrimi Komitesi oluşturuldu ve bu komite eğitim sistemini yeniden yapılandıracak çalışmalara başladı. Humeyni yılbaşı mesajından bir ay sonra yayınladığı bir başka mesajda Kültür Devrimi ile ilgili şunları söylüyordu:

"Neden üniversitelerde reform yapmamız gerektiğini açıklama ihtiyacı içindeyim. ...Üniversite reformundan söz ettiğimizde üniversitelerimizin şu anda bir bağımlılık durumu içinde bulunduklarını kastediyoruz. Bu üniversitelerin eğittikleri ve öğrettiklerinin aklı Batı tarafından çelinmiş. ...Bizim ülkemizde 50 yıldır üniversite var. ...Ama biz hala hiçbir konuda kendimize

[285] Menashri, **Education...**, s.2.
[286] Rashedi,**"History of Iranian..."**, s.218.

yetemiyoruz...Üniversitelerimiz var ama biz hala ulusun ihtiyaçları için Batı'ya bağımlıyız. Bizim üniversite sistemimiz kendi küçük kişisel çıkarlarından vazgeçip ülkenin refahını düşünen sorumlu bireyler yetiştiremedi...Biz modern bilimi reddetmiyoruz veya her bilimin bir İslami bir de İslami olmayan şeklinin olduğunu söylemiyoruz...Bizim üniversitelerimiz İslami ahlaktan yoksundur ve İslami eğitim vermek konusunda yetersizdir. Eğer böyle olmasaydı üniversitelerimiz ulusa zararlı ideolojilerin savaş alanına dönüşmezdi...Onlar İslami eğitim vermekten ve doğru İslami anlayıştan yoksunlar. Bu durumda üniversiteler kökten değişmeli ve genç insanlarımızın Batılı değil doğru bir İslami eğitim alacakları şekilde yeniden yapılanmalıdır...Üniversiteleri İslamileştirmek demek onları Batı'dan özerk ve bağımsız yapmak demektir...Ancak bu durumda bağımsız bir üniversite sistemi ve bağımsız bir kültürü olan bağımsız bir ülkemiz olabilir...Ben üniversitelerin temizlenmesini ve onlara hakim olan atmosferin değişmesini destekliyorum."[287]

Humeyni'nin yukarıdaki mesajındaki kökten değişiklikler Kültür Devrimi Komitesi tarafından gerçekleştirildi ve eğitim sisteminin içeriği baştan sona değiştirildi. Yeni eğitim hedefleri belirlendi, yeni ders programları oluşturuldu ve ders kitapları yeniden yazılarak eğitim İslamileştirildi. Çünkü yeni rejimin temsilcilerine göre toplumu İslamileştirmenin yolu eğitimi İslamileştirmekten geçiyordu.

Devrim sonrasında eğitimin İslamileştirilmesi; din ve siyasetin birbirinden ayrılamayacağı, İslami canlanma, kültür devrimi ve yeni İslami insanın yaratılması hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Amaç kültürel alandaki Batılılaşmanın yok edilerek devrim değerlerinin yerleştirilmesidir. Eğitim yoluyla insanların düşünceleri ve ruhları değişecek böylece ideal İslami toplum hedefine ulaşılabilecektir.[288]

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre devlet vatandaşlarına zorunlu ve ücretsiz ilkokul eğitimi sağlamakla yükümlüdür.[289]

İran İslam Cumhuriyeti'nde ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı'nın, üniversiteler ise Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Eğitim sistemine ilişkin bütün düzenlemeler Cumhurbaşkanı'nın başkanlık ettiği Eğitim Üst Kurulu tarafından onaylanmaktadır.[290]

---

[287] **A.g.e.**, s.219.

[288] Golnar Mehran, **"The Socialization of Schoolchildren in the Islamic Republic of Iran: A Study of the Revolution in Values in Iranian Education"**, Department of Philosophy in Education University of California Yayınlanmamış Doktora Tezi,1988, s.1-3.

[289] İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Madde 30, **http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ ir00000_.html#I000_**, 15 Nisan 2006.

[290] **Education In Islamic Republic of Iran**, Iran: Ministry of Education The Bureau of International Scientific Cooperation, 2003, s.44.

Eğitim Üst Kurulu'nun 1998 yılında belirlediği hedeflere göre eğitimin en önemli amacı ulusal gelişmenin sağlanması için verimliliği arttırmak, İslami değerler çerçevesinde sosyal ve ulusal bütünlüğü sağlamaktır.[291]

İran İslam Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'nın eğitime ilişkin hedefleri sekiz grupta toplanmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

"1- İnançsal Hedefler: Kendini tanıma, Allah'ı tanıma ve hakikati arama duygusunun güçlenmesi için gerekli ortamın yaratılması.

2- Ahlaki Hedefler: Nefsin arıtılması ve düzeltilmesi, Allah'a iman ve İslami takvaya (günahtan sakınma) uygun olarak ahlaki faziletlerin gelişmesi.

3- Eğitsel-bilimsel hedefler: Araştırma, bulma, düşünme, inceleme ve derinine inme, eleştirme ve icat etme ruhunu güçlendirmek.

4-Sanatsal ve kültürel hedefler: Estetik yönlendirme ve çeşitli sanatsal yetenekleri tanıma ve geliştirme ve estetik bilim.

5- Sosyal Hedefler: Temizlik ruhunu ve ailesel ilişkileri İslam hukuku ve ahlakı esasına göre koruma ruhunun geliştirilmesi.

6- Siyasi Hedefler: Çeşitli alanlarda ülkenin siyasi yazgısına bilinçli olarak katılmak için Velayet-i Fakih ilkesine uygun olarak siyasi bakışın geliştirilmesi.

7- Ekonomik hedefler: Sosyal ilerlemenin gelişmenin sağlanması için bir araç olan ekonomik gelişime önem vermek.

8- Sağlık hedefleri: Cisimsel ve ruhsal sağlığın yaratılması için uygun şartların yaratılması."[292]

İran İslam Cumhuriyeti'nde üniversite aşamasına kadar olan eğitim süreci toplam 12 yıla yayılmaktadır. Bu sürenin 5 yılını ilkokul, 3 yılını ortaokul, 3 yılını lise ve son 1 yılını da üniversite öncesi hazırlık eğitimi oluşturmaktadır. Eğitim yılı toplam 200 gündür. Eğitim yılı her yıl 23 Eylülde başlayıp 21 Haziranda sona ermektedir. İlkokul birinci ve ikinci sınıflarda haftanın dört günü, diğerlerinde haftanın 5 günü eğitim yapılmaktadır. 2002-2003 öğretim yılı verilerine göre üniversite öğrencileri hariç kayıtlı toplam öğrenci sayısı 16, 582,293'tür.[293]

---

[291] **A.g.e.**, s.19.
[292] Ministry of Education, **www.medu.ir**, 1 Mayıs 2006.
[293] **Education In Islamic...**, s.23-24.

3. İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA İRAN İSLAM CUMHURİYETİ, İSLAM TOPLUMU TAHAYYÜLÜ VE YURTTAŞ İNŞASI

İran İslam Cumhuriyeti ilkokul ders kitapları incelendiğinde ortaya çıkan temalar kitapların içeriğinin İranlı ideal Müslüman bireyin yaratılmasına yönelik bir şekilde düzenlendiğini göstermektedir. Devrim sonrası yeni rejimin tahayyül ettiği ideal İslam toplumunun tüm özelliklerini ve geleceğin Müslüman bireylerinde bulunması arzu edilen istendik davranışların tümünü kitaplardaki tarih anlatımından, seçilen okuma parçalarına ve şiirlere hatta bölüm sonları için hazırlanmış alıştırma sorularına kadar bütün metinlerde görmek mümkündür.

3.1 ZAMAN VE MEKAN BOYUTU

İran ilkokul müfredat programında zamanda ve mekanda başlangıç mitlerine yer verilen kitaplar ağırlıklı olarak sosyal bilgiler dersi kitaplarıdır. Sosyal bilgiler dersi ilkokul üçüncü sınıftan itibaren ders programında yer almakta ve bu dersin kitabı üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler tarih, coğrafya ve hayat bilgisidir. Bu dersin kitaplarının önsözünde sosyal bilgiler dersinin amacı şöyle belirtilmektedir:

"Değerli meslektaşlar,

Bu kitapta, coğrafya, sosyal bilimler, yaşanılan çevre, tarih ve kültürel miras alanlarında çeşitli öğrenim konuları, öğrencilerin bu konuları daha etkin bir yöntemle öğrenmesi amacıyla bir hikaye tarzında düzenlenmişlerdir. Bu kitabın en önemli hedeflerinden biri de sosyal yeteneklerin geliştirilmesi ve yaşanılan çevre ve toplumsal değerlere karşı olumlu ve beğenilir bir bakış açısının oluşturulmasıdır. Sosyal Bilgiler dersi sınıfta öğrenciler için sevinç ve neşe dolu bir ortam yaratarak onları hareket ve eyleme teşvik etmelidir. Bu amaca ulaşmak için (...) bu kitabın öğretiminde, sadece bilgi alanını ve bilgilerin ezberlenmesini savunmamız gerekmez. Onun için bu kitabın hikayesi, başka hedeflere ulaşmak için bir araç ve vasıta görevini üstlenmektir. Öğrenim sırasında daima sosyal yeteneklerin eğitimi alanını, çocuklarda kendine güven duygusunun güçlendirilmesi ve onları toplumsal yaşam için hazırlamayı göz önünde bulundurmamız gerekir.(...)Buna göre yön bulma, güney ve kuzeyi bulma gibi alıştırma ve çalışmaları yapmak, caddede karşıdan karşıya geçme ve [trafik] kurallarına uyma, polise başvurma şekli, mektup postalama, kamu mallarını koruma, toplu çalışmalara katılma, görüşlerini açıklama, başkalarıyla ilişki halinde olmak, topluma hizmet eden kişilere saygı gösterme gibi bakışları icat etme, İslam Cumhuriyeti ülkesine ve İslami değerlere karşı duyarlı olma, dinsel ve ibadetle ilgili törenlere katılmak, hikayenin ayrıntılarının ezberlenmesinden daha önemli bir etkiye sahiptir.(...)Sosyalleşme ve topluma katılmanın yollarından biri, toplumsal kurum ve gruplardan bazılarını tanımaktır. İşte bu amaçla bu kitapta posta idaresi, demiryolu, polis (güvenlik güçleri), trafik ve sürücülük idaresi, itfaiye, yapılanma cihadı [cihadı sazendeği], müze vb. gibi sosyal kurum ve mesleklerden bazıları tanıtılmıştır."[294]

Kitaplarda İslam Cumhuriyeti öncesi geçmişe ilişkin tarih anlatımı, ilk insanlardan Müslümanlara ve İslam öncesi İran'dan İslam Cumhuriyeti'ne olmak üzere birbiriyle paralel ilerleyen iki zaman boyutunu kapsamaktadır. İslam tarihine ilişkin bölümler din bilgisi ve Kuran öğretimi kitaplarındaki dini efsaneler, imamlar ve peygamberlere ilişkin hikayelerle desteklenmektedir.

---

[294] "Önsöz", **Tealimat-i İctimai Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler)**, Yay. Haz. Sosyal Bilgiler Grubu Ders Kitapları Programlaması ve Yazımı Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Tarihin üzerinde geçtiği mekan ise toprak parçası olarak İran ülkesini kapsamaktadır. Mekanda başlangıç Aryanların İran'a göçüne dayandırılmakta ve Pehlevi Dönemi'ndeki gibi İslam öncesi geçmiş ulusal tarihin bir parçası olarak sahiplenilmektedir. Pehlevi Dönemi'nden ayrılan yanı ise İran'ın İslamlaşmasının yüceltilerek İslam dininin İran ulusunun vazgeçilmez bir parçası olarak benimsenmesidir.

3.1.1 İlk İnsanlardan Müslümanlara

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler kitabının tarih bölümü ilk insanların yaşamının anlatılmasıyla başlamaktadır. Bu anlatıma göre başlangıçta zayıf olan ve hayatları çok zor geçen insanlar tarihte Allah'ın izniyle ilerlemişler ve Allah onlara yol gösterecek peygamberler göndermiştir.

"İlk insanların hayatı bugünün insanlarına benzemiyordu. Binlerce yıl önce insanlığın hayatı zordu. Onların içinde dinlenebilecekleri evleri yoktu. Hayvanların saldırılarından korunamıyorlardı ve ateşi tanımıyorlardı. Okuma ve yazma bilmiyorlardı ve yaşamak için hiçbir aletleri yoktu. Onlar zayıflardı. ... İlk insanın en büyük zorluğu yiyecek bulmaktı. O sabahtan akşama kadar ormanlarda yiyecek arıyor ve yiyeceğini ağaçların meyvelerinden, bitkilerin yapraklarından ve köklerinden ve hayvanların yumurtalarından elde ediyordu. Yiyecek toplama işi zor bir işti. Çünkü bazen sabahtan akşama kadar aramasına rağmen yiyecek hiçbir şey bulamadığı oluyordu. Geceleri de hayvanların saldırılarından korunmak için ağaçların üzerlerinde uyuyorlardı. Aslında bu zorluklarla başedip zafere ulaşmaları için insanlara ne yardım etti?

Alet Yapımı:

Allah diğer canlılara kıyasla insana iki büyük nimet bağışlamıştır: Biri akıl diğeri de ellerini kullanabilmesidir. 6 parmak diğer dört parmağa bir şey tutması veya yapması için yardım eder. Kendi ellerinize bakın. Siz ellerinizle cisimleri kaldırabiliyor musunuz? Onlara şekil verebiliyor musunuz veya bir şey yapabiliyor musunuz? İnsan dışında hiç bir canlı alet yapamaz."[295]

Allah'ın insanlara ellerini kullanma yeteneği vermiş olduğu düşüncesi Kuran'daki insan anlayışına dayandırılmakta ve alıştırma bölümünde öğrencilerden şu soruyu yanıtlamaları istenmektedir: "Öğretmeninizin yardımıyla ve büyüklerinize sorarak şu soruyu cevaplandırın: Neden Kuran, insanı mahlukatların en değerlisi ve bütün canlıların en yükseği diye bildirir?"[296]

---

[295] **A.g.e.**, s.71.
[296] **A.g.e.**, s.74.

Kitaptaki tarih kurgusuna göre alet yapan insan zamanla yerleşik hayata geçmiş, köyler ve şehirler kurmuştur. Ancak yine de insanların çoğunun hayatı zor geçmektedir. Bunun sebebi olarak insanların o dönemdeki inançları gösterilmektedir.

"O zamanlarda ülkelerin hükümdarları kendileri için saraylar yaptırıyorlardı ve canlarının kıymetini biliyorlardı. Onlar başka ülkelere saldırıyorlar, halkını öldürüyorlardı veya esir ediyorlardı. Hükümdarlar diğer ülkelerle savaşmak ve kendi yönetimlerini devam ettirmek için halktan yüksek miktarda vergi topluyorlardı. O zamanlarda insanlar Allah'ın birliğine tapmak yerine güneşe, aya veya puta tapıyorlardı ve doğru yoldan sapmışlardı. Sonunda Allah onların doğru yolu bulmaları ve zulümden kurtulmaları için bir peygamber gönderdi."[297]

Tarih bölümünde bu aşamadan sonra "İlahi Peygamberler" başlığı ile Nuh, İbrahim ve Musa'nın peygamberlikleri anlatılmakta ve beşinci sınıf kitabında Muhammed'in peygamberliği ve İslam'ın doğuşuna ilişkin bilgilerle devam edilerek ilk insanların dini inanışlarından Müslümanlığa doğru ilerleyen bir tarihsel çizgi bulunduğu varsayılmaktadır. Bu metinlerde ilginç olan peygamberlere ilişkin dini anlatıların sosyal bilgiler kitaplarında tarihsel gerçekler olarak yer almasıdır. Nuh, İbrahim ve Musa peygamberleri anlatan bölümler aşağıdaki gibidir:

"Hz. Nuh : Hz. Nuh, iki nehir arasında yaşıyordu. O Allah tarafından halkı Allah'a ibadete davet etmekle görevlendirildi. Zulüm gören halktan bir grup Hz. Nuh'un davetini kabul etti. Ama zenginler ve zalim hükümdarlar ona karşı geldiler ve yanlış işlerine devam ettiler. Allah'ın emriyle Nuh ve yandaşları büyük bir gemi yaptılar ve her tür hayvandan bir çift bu gemiye koydular. Hz. Nuh'un düşmanları gemi yapımıyla meşgul olan Hz. Nuh ve yandaşlarıyla alay ediyorlardı. Sonunda Allah'ın emriyle şiddetli bir fırtına ve yağmur başladı ve her yeri su bastı. Hz. Nuh ve yandaşları yaptıkları gemiye[298] bindiler ve kurtuldular. Ama putperestler ve zalimler suda boğuldular ve Allah bu şekilde onları cezalandırdı."[299]

"Hz. İbrahim:Hz. İbrahim Babil'de dünyaya geldi. Onun zamanında Babil'in hükümdarı Nemrut adında zalim bir hükümdardı. Hz. İbrahim halkı Allah'ın birliğine inanmaya davet etmesi ve putperestlik ve Nemrut'a itaatten vazgeçirmesi için peygamberliğe getirildi. Bir gün halk şehirden gittiğinde Hz. İbrahim put haneye gitti ve bütün putları kırdı. Bir süre sonra Nemrut Hz. İbrahim'in ateşe atılması emrini verdi ama Allah'ın isteğiyle ateş Hz. İbrahim'in üzerinde soğudu. Hz. İbrahim Allah'ın buyruklarına canı gönülden uyuyordu. Örneğin o Allah tarafından Kabe'nin yeniden yapılması için oğlu İsmail'e yardım etmekle görevlendirildi ve bu işi iyi bir şekilde sonuçlandırdı."[300]

---

[297] **A.g.e.**, s.81.
[298] Sosyal Bilgiler kitabında Nuh'un gemisinin yapımını gösteren resim için **bkz**.EK: 4, s.163.
[299] **A.g.e.**, s.81-82.
[300] **A.g.e.**, s.83.

"Hz. Musa: Hz. Musa Mısır'da dünyaya geldi. O zamanlarda Mısır'ın hükümdarlarına Firavun deniyordu. Firavunlar çok zalim ve bencillerdi. Onlar savaş esirlerini işe koşuyorlar ve kendileri için saraylar ve görkemli mezarlar yaptırıyorlardı. Hz. Musa Allah tarafından peygamberliğe getirildiği zaman kardeşinin yoldaşlığında Firavun'un yanına gitti. O Firavun'dan Allah'ın birliğine inanmasını ve halka eziyet etmemesini istedi. Ama o kabul etmedi ve Hz. Musa ile yandaşlarını yakalamak için büyük bir ordu gitti. Allah'ın buyruğuyla Hz. Musa asasını deniz suyuna vurdu. Deniz yarıldı, o ve yoldaşları sudan geçtiler ama Firavun ve ordusu boğuldular."[301]

Sosyal Bilgiler kitabına göre Muhammed Allah'ın insanlara gönderdiği ilahi peygamberlerin sonuncusudur. Tarih bölümünde geniş bir biçimde Muhammed'in peygamberliği, İslamiyet'in yayılışı, Muhammed'in çocukluğu ve ailesi anlatıldıktan sonra İran'ın İslamlaşması ve Şiilik tarihine geçilmektedir.

3.1.2 İslam Öncesi İran

Zamandaki başlangıç mitinin ilk ayağı din mitine dayanırken ikinci ayağını soy miti oluşturmaktadır. Buna göre İranlılar Aryanların göçüyle İran'da var olmaya başlamışlardır.

"Yaklaşık 4000 yıl önce kendilerine Aryanlar denilen bir kavim Hazar Denizi'nin kuzeyinden bizim ülkemize geldiler. Onlar tarıma elverişli yeşil kırlarda ve dağlık bölgedeki otlaklarda yerleştiler. Ondan sonra bizim memleketimiz İran ismini aldı. Aryanlar üç gruptu: Medler, Parslar ve Partlar."[302]

Aryanların üç grubu ve daha sonra kurdukları Ahameniş, Aşkani ve Sasani devletleri İranlı olarak kabul edilmektedir. İskender'in Ahameniş devleti ile yaptığı savaş "Ahamenişler İskender'e yenildikten sonra ülkemiz yabancıların eline düştü" şeklinde yorumlanırken Aşkani devletinin kuruluşu,"bir süre sonra Partlar yabancılarla savaştılar ve onları yendiler. Partlar Aşkani hükümdarlığını kurdular. Bu şekilde İran halkı yeniden kendi ülkesinin yönetimini ele geçirdi" şeklinde anlatılmaktadır.[303] Bu anlatımın değiştiği tarihsel kırılma noktası İran'ın İslamlaşması'dır.

İskender'le yapılan savaş ve Sasaniler döneminde Romalılarla yapılan savaşlar yabancıların İran'a saldırısı olarak tanımlanırken Sasani devletinin Arap saldırıları

---

[301] **A.g.e.**, s.84.
[302] **A.g.e.**, s.86.
[303] **A.g.e.**, s.95.

sonucu yıkılması "Müslümanların başarısı" olarak belirtilmekte, "İran'da İslam Güneşinin Doğuşu" başlığıyla anlatılmaktadır.[304]

"İslam dini halkı Allah'ın birliğine inanmaya, kardeşliğe ve özgürlüğe davet ediyordu. Bundan dolayı İran'ın farklı bölgelerinden, şahların zalimliğinden ve adaletsizliğinden bıkmış olan halk zamanla İslam'a kucak açtı. Kutsal İslam dininin İran'a girişiyle ülkemizin tarihinde yeni bir dönem başladı."

İran'da İslam'ın yayılmaya başladığı dönem bir yandan İran'ın tarihinde yeni bir dönem olarak anlatılırken bir yandan da bu dönemde İran'da İslam'ı yayan Abbasi iktidarı ve ardılı İslam yönetimleri arasında İranlı olanlar ve olmayanlar ayrımının altı çizilmektedir.

3.1.3 İran'da İslam Yönetimleri

Kitaptaki anlatıma göre Abbasiler bir ülkeyi idare edebilecek yönetim bilgisine sahip değillerdir. Dolayısıyla iktidarda olsalar bile İranlılara ihtiyaçları vardır.

"Abbasiler bir ülkeye sahip olmanın doğru yolunu bilmiyorlardı. Onlar daha başlangıçta ülkelerini idare etmek için İranlılara ihtiyaçları olduğunu anladılar. Aynı sebeple vezirlerini İranlılar arasından seçiyorlardı. İranlı vezirler yazarları, şairleri, ve bilim adamlarını teşvik ederek bu dönemde edebiyatın ve bilimin ilerlemesini sağladılar."[305]

Abbasiler'in ardından kurulan yerel hükümetlerden Gazneliler, Selçuklular ve Harzemşahlar da "Türk yönetimi" olarak adlandırılmakta ve aslında bu dönemde ülkeyi yönetenlerin İranlı vezirler olduğu vurgulanmaktadır.

"Bu yönetimlerin şahları ülkeyi idare etmek için İranlı akıllı vezirlerden faydalandılar. Bu dönemde İranlılar'ın yönetimde olmaları sayesinde İlim ve bilgi çok ilerledi."[306]

Dağınık haldeki İslam yönetimlerinin ardından İran yeniden merkezi bir iktidar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu iktidarı kurmayı başaranlar Safaviler'dir. Safaviler'den itibaren İslam Cumhuriyeti'ne kadar anlatılan tarih bölümünde bu süreçte İran'ı yöneten bütün hanedanlar hem dinsel hem de yönetsel açıdan eleştirilmektedir.

---

[304] **A.g.e.**, s.104-105.

[305] **Tealimat-i İctimai Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler)**, Yay. Haz. Sosyal Bilgiler Grubu Ders Kitapları Programlaması ve Yazımı Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004), s.100.

[306] **A.g.e.**, s.102.

3.1.4 Sorumsuz ve Zalim Şahlara Karşı Bilgili Ulema

Kitaplardaki anlatıma göre Pehlevi Dönemi de dahil olmak üzere Safevi Hanedanlığı'ndan başlayarak bütün Şahların ortak özelliği sorumsuz, ülkenin değil kendilerinin çıkarlarını düşünen, halkın sorunlarıyla ilgilenmeyen, baskıcı ve bilgisiz insanlar oluşlarıdır. Sadece Safevi iktidarının ilk dönemi yani Şiiliğin resmi din ilan edildiği dönem daha yumuşak bir ifadeyle anlatılmaktadır.

"Bu sırada, halk arasında sevilen Safevi ailesi yavaş yavaş İran'ın muhtelif kısımlarını ele geçirdi. Safevi Hanedanlığı'nın başı Şah İsmail'di. Şah İsmail Şii mezhebini ülkenin resmi mezhebi ilan etti. O sırada İran'ın batı kısmında büyük bir imparatorluk olan Osmanlı ve doğusunda Özbekler hüküm sürüyordu. Bu iki yönetimin mezhebi Sünniydi ve İran'da Şii mezhebinin resmi mezhep olmasına razı değillerdi. Sonrasında Safeviler'e muhalefet etmeye başladılar." [307]

Beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabında Afşar, Zend ve Kaçar şahlarının birbirini izleyen yönetimleri eleştirildikten sonra Kaçarlar döneminde gerçekleşen Anayasa Devrimi ulemanın başarısı olarak aktarılmaktadır. Kitaptaki anlatışa göre "halk, bilgili din adamlarının rehberliğinde"[308] ayaklanmıştır.

Kaçar Hanedanlığı'nın zayıflaması sonucu Rıza Şah'ın yönetimi ele geçirmesi tamamen İngiltere'nin desteği ile olmuştur. Yoksa Rıza Şah'ın kendisi haşin ve bilgisiz bir adamdır ve ülkeyi idare edecek bilgisi de yoktur. Üstelik yönetimde olduğu süre boyunca İslam'a karşı işler yapmış ve İran'ın yabancıların etkisine açık bir ülke haline gelmesine sebep olmuştur. Kitabın Pehlevi Dönemi'ni anlatan bu bölümü devrim öncesinden itibaren çok hassas olunan Batılılaşma konusuna vurgu yapmakta ve Pehlevi iktidarını ülkeyi kendi özünden koparmakla suçlamaktadır. Buna karşı duranlar ve ülkenin yabancıların etkisinden kurtulması için çaba harcayanlar ise din adamlarıdır.

"Rıza Şah kendi yönetimi döneminde İslam'a karşı işler yaptı. Kadınların hicaba ve İslama uygun giyinmesine engel oldu. Bununla birlikte halk onun bu işlerine itiraz etti ama o onların bu muhalefetini anlamadı. Hatta onun görevlileri Meşhed Camisi'nde toplanan muhalif halkı ateşe tuttu. Buna ek olarak Rıza Şah döneminde halk yabancıların İran'ın işlerine müdahale etmesine razı değildi. Bu nedenle bir grup halk yabancıların müdahalesi ve Rıza Şah'ın işlerine karşı ayaklandı. Bu muhaliflerin önemli olanlarından biri bilgili bir din adamı olan Seyit Hasan Müderris idi. Mecliste vekil olan Müderris

---

[307] **A.g.e.**, s.109.
[308] **A.g.e.**, s.121.

Şah'ın bu yanlış işlerine yiğitçe karşı durdu. Bu nedenle Rıza Şah önce Müderris'i sürdü ve bir süre sonra onun yönetiminin memurları Müderris'i şehit ettiler."[309]

Muhammed Rıza Şah'ın iktidarı da babasınınkinden farklı olmamış, onun yönetimde olduğu süre içinde de İran'da yabancı etkisi devam etmiş, buna karşı direniş gösterenlere baskı yapılmıştır.

"Muhammed Rıza Şah'ın yönetimi döneminde İran'da Amerika müdahalesi ve nüfuzu çok arttı. Halk özgürlükten yoksundu ve onların mezheplerinin itikatlarına saygısızlık yapılıyordu. Öte yandan, Muhammed Rıza Şah'ın baskıcı yönetimi halkın itirazlarının önünü kesiyordu. Bu dönemde Şah'ın yanlış ve baskıcı işlerine itiraz eden biri olursa, zindana düşüyordu ve kendisine işkence ediliyordu."[310]

İran'da uzun zamandır hüküm süren zalim Şahların yönetimlerine karşı direnen, İran'ı ve halkını özgürlüğüne kavuşturanlar ise din adamları ve bu tarihi olay da İslam Devrimi'dir. Dolayısıyla İran'ın İslam'la tanışmasının ardından İran tarihinde başlayan yeni dönem devrimin ardından kurulan İran İslam Cumhuriyeti ile tamamlanmıştır.

"Hicri Şemsi 1342 yılında İran halkının İmam Humeyni'nin rehberliğindeki ayaklanması başladı. Bu yılın Muharrem günlerinde Hz. İmam halkı Şah'ın işlerine, Amerika'ya ve İsrail'e karşı çıkmaya davet etti. Ama Şah'ın memurları halka düşmanlık etmeye başladılar. Aynı yılın Hordad[311] ayının 15'inde İmam Humeyni tutuklandı. Halk İmam'ı korumak için ayaklandı. Şahın memurlarının halka ateş açması sonucu Tahran'da, Kum'da ve diğer şehirlerde halktan pek çok kişi yaralandı ve şehit oldu. Sonunda halkın başkaldırması nedeniyle hükümet İmam Humeyni'yi serbest bırakmak zorunda kaldı. İmam Humeyni serbest kaldıktan sonra da mücadeleden elini çekmedi ve halkı şaha karşı ayaklanmaya davet etmeyi sürdürdü. Sonunda Şah, Hz. İmam'ı Türkiye'ye ve sonra da Irak'a sürdü. İmam Humeyni vatandan uzak kaldığı yıllarda da halka Şah'a karşı mücadelede rehberlik yapıyordu."[312]

"Hicri Şemsi 1357 yılının başlarından itibaren halkın şaha karşı olan mücadelesi şiddetlendi. O yıl halk sloganlı yürüyüşlerle Şeninşah yönetiminin ortadan kalkmasını, İmam'ın dönmesini ve İslam Cumhuriyeti'ni kurmasını istiyordu. Şah'ın baskısı ve Amerika ve Irak'ın müdahalesi sonucu İmam Humeyni Irak'ı terk etmek zorunda kaldı. İmam, Irak'ı terk ettikten sonra Paris'e gitti. Bundan sonra onun bildirileri daha hızlı ve daha iyi bir şekilde halka ulaştı ve halk İmam Humeyni'nin rehberliğinde iradeli bir şekilde mücadeleye devam etti. Sonunda hain Şah'ın İran'dan kaçmasının ardından İmam 15 yıl sonra Behmen'in 12'sinde 1357 yılında vatana döndü. 10 gün sonra İran İslam Devrimi Behmen'in 22'sinde zafere ulaştı."[313]

---

[309] **A.g.e.**, s.124.
[310] **A.g.e.**,s.127.
[311] İran takviminin ayları için **bkz.** EK : 5, s.164.
[312] **A.g.e.**, s.128.
[313] **A.g.e.**, s.129.

Sosyal Bilgiler kitabında tarih anlatımı İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ile sona ermektedir. Sonraki bölümler geleceğin yurttaşlarının İran İslam Cumhuriyeti ile tanışmasını sağlayacak, yeni rejimin siyasal kültürünün aktarıldığı bölümlerdir ve kitabın tarih değil hayat bilgisi bölümünde yer almaktadır.

3.1.5 İran Ülkesi: İran Milletinin Büyük Evi

Tarih bölümündeki zamanda başlangıç miti mekan kurgusuyla desteklenmektedir. Çünkü anlatılan tarihsel süreç bir mekan üzerinde geçmektedir. Bu mekan geçmişte ataların yurdu olmuştur ve gelecekte çocukların vatanı olacaktır. Bu kurgu içinde işaret edilen toprak parçası üzerinde soysal bir süreklilik varsayılmaktadır.

Kitaplardaki mekan kurgusu bir yanıyla coğrafi ve siyasi açıdan bir toprak parçası olarak ülkeyi yani bir siyasi birimi, diğer yanıyla da ulusun evi olarak vatanı işaret etmektedir. Bu kurguya uygun olarak sosyal bilgiler kitabının coğrafya bölümünde ülkenin dünya üzerindeki konumu, gölleri, denizleri, yeryüzü şekilleri, doğal kaynakları, sınırları ve komşuları anlatılmaktadır. Hayat bilgisi bölümü ve Farsça kitaplarında yer alan okuma parçaları ve şiirlerde ise aynı toprak parçası; uğrunda ölünebilir, anayurda dönüşmüş bir siyasi birim olarak yer almaktadır.

Dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabının coğrafya bölümündeki konuların amacı çocuğun önce kendi yaşadığı çevreyi tanıması ve kendi şehrini veya köyünü harita üzerinde konumlandırabilmesi sonra da ülkesine ilişkin bilgileri edinmesidir.

"Dikkatle yaşadığınız çevreye bakın. Acaba yaşadığınız mahallenin etrafında dağ ya da orman var mı? Irmaklar ve denizler nasıl? Eğer köyde yaşıyorsanız, köyünüzün suyu ve havası nasıl? Yaşadığınız yerin etrafında ne tür bitkiler var? Sizin köyünüzde çoğunlukla hangi ürünler ekiliyor? Acaba sizin köyünüzün ahalisi hayvancılık da yapıyor mu? Evler hangi tür malzemeden yapılmış? Sizin köyünüz, diğer köylere veya şehirlere hangi yollarla bağlanıyor? Toprak yol mu, karayolu mu yoksa demir yolu mu?

Eğer şehirde yaşıyorsanız, evinizle okul arasındaki mesafe az mı çok mu? Hangi araçlarla okula gidiyorsunuz? Hangi sokaklardan ve caddelerden geçiyorsunuz? Sizin yaşadığınız mahallede hangi dükkanlar var? Sizin şehrinizin havası temiz mi yoksa kirli mi? Evler hangi malzemelerden yapılmış? Acaba yaşadığınız şehirde sizin mahallenizde fabrika var mı? Bu fabrikalarda ne üretiliyor? Şehrinizin

halkının faaliyetlerine dikkat ediniz. Onlar ne tür işlerle meşguller? Siz bu soruları cevaplamakla yaşadığınız yeri daha iyi tanıyabileceksiniz."[314]

"Bizim ülkemiz İran geniş bir ülkedir. Bazı yerleri dağlık ve bazı yerleri düzlüktür. Bazı yeryüzü şekilleri deniz kenarında ve bazıları da denizden uzaktır. Bu nedenle İran'ın her yerinde hava ve su sıcaklıkları aynı değildir."[315]

"Gördüğünüz gibi İran ülkesi çeşitli bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgelerden her birine eyalet denir. Sizce ülke neden birkaç eyalete bölünmüştür? Siz hangi eyalette yaşıyorsunuz? İran ülkesinin kaç eyaleti vardır? Her eyaletin en büyük ve nüfusu en çok olan şehri o eyaletin merkezidir ve genellikle bu şehir o eyalete uzak ve yakın olan şehirleri birbirine bağlayan yolların geçiş noktasındadır. Sizin yaşadığınız eyaletin merkezi hangi şehirdir?"[316]

Coğrafya dersinde yeryüzü şekilleri, tarımı, hayvancılığı, sanayisi ve ulaşım politikası öğrenilen ülke aynı zamanda çok sevgili vatandır. Birinci sınıf Farsça okuma kitabında yer alan aşağıdaki şiir bir toprak parçasına duygusal olarak bağlanmayı ifade etmektedir.

"Ey İran

Güzel güzel güzelsin

Ey İran

Bizim vatanımızsın

Ey İran

Hem dağların ormanların var

Hem de çöllerin

Hem bağ ve bahçelerin var

Hem de denizin

Ben dünyada bir tek senin toprağını severim

Güzel ve temiz toprağını"[317]

---

[314] **Tealimat-i İctimai Çeharom...(Sosyal Bilgiler Dört...)**, s.4.
[315] **A.g.e.**, s.37.
[316] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.2.
[317] Esdallah Şeabani, **Farsi Bekhanim Evvel-i Debistan, (İlkokul Birinci Sınıf Farsça Okuma)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004), s. 51.

Ülkenin salt bir toprak parçası olmayıp bağlanılan ve sevilen vatana dönüşmesini amaçlayan İran'ın anlatıldığı metinlerde toprak parçası ailevi simgelerle ilişkilendirilmektedir.

"İran, benim evim, erkek ve kız kardeşlerimin evi, annelerin, babaların ve atalarımın evi. İran benim büyük ve sevgili evimdir. Sevgili İran benim vatanımdır. Ben ülkemi severim ve güzel manzaralarını, dağ, çöl ve kırlarını görmekten tat alırım. Özgür halkıyla yaşamaktan iman, İslam ve yaşam dersi öğrenirim. Ben İran'a ve İran milletine sevgi duyarım. Özgür halk ki, zulüm ve zalim karşısında ayaklandı ve tek yumruk olarak, sineleri imanla dolu, "Allahekber" diye bağırarak zalimlerle savaştı. Ve büyük önderi İmam Humeyni'nin rehberliğinde gururlu bir tarih yazdı.

Ben İran'ı seviyorum. Onun bayındır olması için çalışıyorum ve galip ve özgür memleketlilerimin yardımına koşuyorum. Büyüdüğümde İran'ın ve İranlıların ilerlemesi yolunda yürümek için derslerime iyi çalışıyorum. Eğer bir gün İran tehlikede olursa canımın onun yanında ne kıymeti var? Öyle bir durumda mücahitler gibi vatanımı savunurum. Yenik ve amacına ulaşmamış düşmanı geri döndürürüm. Ülkemin gücünü ve geleceğini korumak için şehit olur büyük bir istekle can veririm. Çünkü inanıyorum ki gururlu bir ölüm, alçak bir hayattan daha iyidir."[318]

Okuma parçalarında toprak parçası üzerinden vatan sevgisi aşılanmaya çalışılırken yararlanılan iki önemli sembol harita ve bayraktır. Yukarıdaki metin içeriğinin bulunduğu sayfalarda mutlaka bir İran haritası veya İran bayrağı da yer almaktadır.[319]

3.1.6 Harita ve Bayrak

Harita, toprak parçası olarak ülkeyi simgelerken bayrak, ulusu ve vatanı simgelemektedir. Coğrafya dersinde İran'ı tanıtan bölümlerin hepsi harita üzerinde çalışmayı gerektiren alıştırmaları içermekte, genellikle boş bir İran haritası verilerek denizlerin, göllerin, dağların ve şehirlerin bu haritaya yerleştirilmesi istenmektedir.Aşağıdaki yazı İran haritası üzerine yazılmıştır.

"Bizim İran'ımız

Bizim ülkemizin adı İran'dır. Biz İran'da yaşıyoruz. Biz İran'ı çok severiz. İran bizim büyük evimizdir. İran'da görülmeye değer pek çok şey vardır. Dağlar, çöller, denizler, ormanlar, türbeler ve eski binalar

---

[318] **Farsi Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Farsça)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.142.

[319] **Bkz.** Resim EK : 6, s.165, **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s. 49.

gibi. Ben bu güzelliklere sahip ülkeyle gurur duyuyorum. İran'ın kadınları ve erkekleri çalışkan ve imanlıdırlar. Onlar ülkelerini bütün düşmanlara karşı korurlar. Şimdi gelin İran'dan bölgeler gezelim."[320]

Okul bahçesi ve sınıf içini gösteren resimlerde bayrak önemli bir yer tutmaktadır. Alıştırmalarda boş İran bayrağının boyanması istenmekte ve bayrakla ilgili sorular sorulmaktadır.[321] Okuma parçalarında bayrak, ülkenin ayırt edici sembolü olarak gösterilmektedir.

"Güzel güneş sabahları ısıtıyor. Hafif bir rüzgar esiyor ve İran'ın güzel bayrağını şehir meydanında dalgalandırıyor. Babam bayrağa baktığımı görünce bana sordu: "Emin'ciğim bayrak ne içindir biliyor musun?" "Hayır" diye cevap verdim. Babam dedi ki: "Her ülkenin o ülkeyi temsil eden bir bayrağı vardır." Ve devam etti: "Bayrak o ülkenin bütünlüğünün, özgürlüğünün ve kıvançlılığının simgesidir." Ben dedim ki: "Babacığım neden ülkelerin bayraklarının rengi birbirinden farklı?" Babam cevap verdi: "Bayrağın renklerinden her biri bir şeyin simgesidir. Mesala İran'ın bayrağı üç renklidir. Yeşil renk yemyeşilliğin simgesi, beyaz barışın ve dostluğun simgesi, kırmızı ise bizim vatanımızın ve vatanımızın özgürlüğünün koruyucusu olduğumuzun simgesidir. Hatta bu yolda canımızı bile veririz." Ben bayrağa bir kere daha baktım. Onu eskisinden daha çok sevdiğimi hissettim. Dedim ki: "Babacığım, bayrağın ortasındaki işaret nedir?" Babam cevap verdi: "Bu lale şeklinde yazılmış Allah kelimesidir. Lale çiçeği şehitlerin kanlarının simgesidir." O sırada okula vardık. Babamla vedalaştım ve okula girdim. Okulun güzel bayrağı da rüzgarda dalgalanıyordu ve ben diğer bütün İranlılar gibi onu seyretmekten zevk alıyordum."

Bayrağın üzerindeki lale şeklindeki Allah yazısı bir başka okuma parçasında da konu olmaktadır. Üçüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında İran'ın tarihi, coğrafi, siyasi ve ekonomik özellikleri devlet memuru olan babalarının yeni bir iş yerine tayin olmasıyla İran'ın güneyinden kuzeyine doğru seyahate çıkan Haşimi ailesinin gezisi aracılığıyla öğretilmektedir. Haşimi ailesinin Meşhed tren istasyonunda İran bayrağını görüşü şöyle anlatılmaktadır:

"Pazartesi günü öğleden sonra Haşimi ailesinin üyeleri Meşhed tren istasyonuna gittiler. Tren istasyonunda meydanda İran İslam Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağı görülüyordu. Hafif bir rüzgar esiyordu ve bayrağı dalgalandırıyordu. Beyaz, yeşil ve kırmızı renkler güneş ışığı altında parlıyordu. İran İslam Cumhuriyeti'nin işareti bayrağın ortasındaydı. Tahire Hanım dedi ki: "İslam Cumhuriyeti'nin

---

[320] **Farsi Bekhanim Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Farsça Okuma)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.89.

[321] **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s.40,92.

işareti çok güzeldir." Meryem konuştu: "okuldaki öğretmenimiz dedi ki bu işaret lale şeklinde Allah yazısıymış."[322]

Ulusun simgesi olan bayrakta Allah kelimesinin yer alması ve kitaplarda bu simgenin özellikle üzerinde durularak lalenin şehitlerin kanını simgelediği vurgusunun yapılması dini ulusçuluğun bir göstergesidir.

Harita ve bayrağın ülkenin ve ulusun simgeleri olarak kullanılması geleceğin yurttaşlarına ulusa ilişkin içsel ve dışsal unsurların benimsetilmesini sağlamaktadır.

[322] **Tealimat-i İctimai Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Sosyal Bilgiler),** Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.62.

3.2 ULUSA İLİŞKİN İÇSEL VE DIŞSAL UNSURLAR

Milliyetçiliğin ve bir ulus inşa etme sürecinin en önemli özelliği bu süreçte ulusa ilişkin içsel ve dışsal unsurların belirlenmesidir. Nelerin ulusal olana dahil olduğuna ve nelerin ulusal olanın dışında bırakılacağına bu unsurlar aracılığıyla karar verilmektedir. İçsel unsurlar soy, dil, din birlikteliği olurken dışsal unsur genellikle düşman imajıdır.

İran ilkokul ders kitaplarındaki anlatımlarda İran milleti büyük bir ailedir ve bu aileyi bir arada tutan çeşitli bağlar vardır. Bu bağlar dil, din, tarih ve kültür ortaklığına dayanmaktadır. Bu ortaklığa zarar vermek isteyen herkes ise düşmandır ve bu düşmana karşı bütün ulus bir ailenin üyeleri gibi birlik ve beraberlik içinde hareket etmektedir ve etmelidir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında İran haritası[323] içinde tek bir bayrak altında gösterilen İran ulusunu birbirine bağlayan bağlar ortak tarih, din ve dil birlikteliğidir.

"İran milleti: İran halkı bir ailenin üyeleri gibi büyük bir evde yaşar. Bu büyük evin ismi İran ülkesi ve bu büyük ailenin ismi İran milletidir. İran milletinin anayasası, bayrağı, milli marşı ve takvimi ortaktır. İran yılı Ferverdin ayının ilk günü ile başlar ve Esfend ayının son günüyle biter. Ferverdinin ilk gününe Nevruz denir. İran Milleti'nin resmi dili ve yazısı Farsça'dır. İran halkının çoğu Müslümandır. İran halkının kaderi ortaktır. Onlar yüzyıllardır birlikte yaşamışlar ve dinlerini ve memleketlerini birlikte savunmuşlardır. Bu halk tasada ve kıvançta birlikte olmuş ve ortak arzulara sahip olmuştur."[324]

Metinlerde içsel unsurlardan dil ve din birlikteliği özellikle vurgulanırken soy birliğine ilişkin ayırt edici bir ifade yer almamaktadır. Anlatımlarda etnik köken farkı gözetilmeksizin herkes İranlı kabul edilmektedir. Bu, birinci sınıf Farsça okuma kitabında İran'ın farklı bölgelerinden, farklı giysiler içinde ve farklı renkte insanların yer aldığı bir resmin[325] altındaki metinde şöyle ifade edilmektedir:

"Bizim ülkemiz İran'dır. İran bizim vatanımızdır. Biz kendi vatanımızı severiz. Biz kendi ülkemizin halkını severiz. Bizim ülkemiz büyüktür. Pek çok denizi, dağlık bölgesi ve çölleri vardır. İran halkının bir kısmı deniz kenarında yaşar. Bazıları dağlık bölgelerde ve bazıları da çöllerde yaşar. Ülkemizin her yerinde yaşayan halk İranlıdır. Biz İran'ı ve İranlıları severiz."[326]

---

[323] Bu resim için **bkz.** EK : 7, s.166, **Tealimat-i İctimai Çeharom...(Sosyal Bilgiler 4...)**, s.128.
[324] **A.g.e.**, s. 128-129.
[325] Bu resim için **bkz.** EK : 8, s.167, **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s.48.
[326] **A.g.e.**, s.118.

Ortak tarih üzerinde durulan bölümlerde önce İslam öncesi geleneklere dini bir içerik kazandırılarak bu gelenekler İslamileştirilmekte ardından dini olan milli bir sembol haline getirilmektedir. Bunlardan en belirgin olanı Nevruz Bayramı ve İran Güneş Takvimi'dir. Bu anlayış ilkokul birinci sınıf Farsça yazma kitabında İran ve İranlıları tanımlayan cümlelerde açık bir şekilde görülmektedir.

"İranlı özgürdür.

İran yemyeşildir

İran özgürdür.

Biz İran'ı severiz.

Bizim İran'ımız[327]

Allah iyi halkı sever

Ezan sesini duyunca babam camiye gider

Biz her işi Allah'ın adıyla yaparız

Biz Nevruz Bayramı'nı kutlarız

Namazdan sonra annem dua okur.

Namazdan önce babam abdest alır

Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed'tir."[328]

Nevruz'un anlamı ve Nevruz kutlamasının ayrıntılarına değinilen metinlerde bir yandan Nevruz'un binlerce yıldır kutlandığı vurgulanırken bir yandan da İslami yaşam tarzının öne çıktığı bir kutlama şekli anlatılmakta, Nevruz kutlamaları İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş kutlamaları ile birlikte yapılmaktadır. Böylece binlerce yıllık bir geleneksel kutlamaya dini renk katılarak devrim sonrası İslami ulusun oluşumunda Nevruz geleneği yeniden icat edilmektedir.

"Nevruz'un gelmesiyle yeni yıl başlar. Yeni yılın olmasıyla hepimiz, baba, anne, kızkardeş ve erkek kardeş birbirimizi öperiz ve onlara Allah'tan sağlık ve mutluluk dileriz. Sonra büyükanne ve büyükbabamızı ziyarete gideriz ve onların bayramlarını kutlarız. Biz bayram günlerinde meyve ve tatlı da yeriz ama yemekte israfa kaçmayız."[329]

---

[327] **Farsi Benevisim Evvel-i Debistan (İlkokul Birinci Sınıf Farsça Yazma)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.59-62.

[328] **A.g.e.**, s.119.

[329] **Farsi Benevisim Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Farsça Yazma)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.2.

"Dünya halklarının pek çoğu kendi yeni yıllarının ilk gününde kutlama yaparlar. Bu kutlamaların hepsi güzeldir; ama Nevruz kutlamasının başka bir güzelliği vardır. Bizim ülkemizde Ferverdin ayının birinci günü yeni yılın ilk günüdür. Bu güne Nevruz denir. Nevruz, bahçelerin, çöllerin ve tarlaların yeşermesinin başlangıcıdır. Ağaçların goncalanması ve çiçek vermesi dönemidir. Hayvanların kış uykusundan uyanma zamanıdır.

Biz İranlılar binlerce yıldır Nevruz'u kutlarız. Yılın son çarşambasını bayram çarşambası adıyla kutlarız ve Nevruz Bayramı 13 gün sürer. Halkımız Nevruz'dan önce ev temizliği yapar, yeni elbiseler giyer, salonu ve Nevruz sofrasını süsler. Salonun süslenmesi öyle bir andır ki eski salon gider yerine baştan aşağı yenilenmiş yeni bir salon gelir. Nevruz sofrasında, Kuran, ayna, yanan mumlar ve baş harfi "s"[330] ile başlayan yedi şey bulunur.[331] Bu yedi şey, yeşillik, sirke, sumak, buğday tatlısı, iğde, sarımsak ve elmadır. Nevruz sofrasında tatlı, ekmek, peynir ve yeşillik de bulunur. Aynı şekilde meyve, pişmiş renkli yumurtalar, gül, gülsuyu, ve küçük kırmızı balığın yüzmesi için bir sürahi su bulunur. Nevruzda halk ziyaret için birbirine gider, büyüklerin ellerini öper ve küçüklere bayramlık verir. Aynı günlerde halk şehitlerin ve ölmüşlerinin mezarlarını ziyarete gider. Bizim ülkemizin halkı Nevruzdan önce hayırseverlikte birleşir. Ne iyi ki hepimiz Nevruza başkalarını mutlu ederek başlıyoruz. Eğer bunu yaparsak nevruzumuz daha güzel ve daha mutlu geçer."[332]

"Özellikle 1358 yılından beri baharın güzellikleri ve görkemi İslam Cumhuriyeti günü olarak kutlanıyor. 1358 yılının Ferverdin ayının 12. gününde yaklaşık olarak bütün İran milleti İslam Cumhuriyeti'ne oy verdi ve onu kurdu. Bu nedenle İmam Humeyni bu günü İran İslam Cumhuriyeti'nin temeli olarak bayram ilan etti ve bütün milleten bu büyük günü kutlamalarını istedi. Biz bu rehberlik esasında baharı her zamankinden daha coşkulu kutluyoruz. İslam Cumhuriyeti gününü Nevruz'la birlikte kutluyoruz ve yaratılış baharıyla birlikte büyük özgürlük baharına sahibiz. Devrim şehitlerini ve gazilerini görmeye gidiyoruz ve fedakar ve özgürlüğü kendi milletlerine hediye eden özgür şehitlere selam gönderiyoruz."[333]

İran için ulusa ilişkin içsel unsurların en önemlisi dindir. Ulusal tarihin bir parçası olan dini tarih zalim hükümdarlara karşı masum, cesur ve bilgili peygamberlerin ve İmamların tarihidir.

3.2.1 Zalim Hükümdarlara Karşı Masum Peygamberler

Ortak ulusal hafızanın oluşturulması sürecinde yararlanılan mitler İslam öncesine ve İslam'ın ilk dönemlerine aittir. Muhammed'in öncesindeki peygamberlerin mucizeleri, Muhammed'in peygamberliği, Peygamber'in kızı, damadı ve torunlarından

---

[330] Nevruz sofrasında "s" harfi ile başlayan yedi şeyin bulunması gerekliliği nedeniyle bu sofraya "heftsin" sofrası denilmektedir. Heft Farsça'da yedi anlamına gelmektedir.
[331] Nevruz sofrası resmi için **bkz.** EK: 9, s.168, **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s. 28.
[332] **Farsi Bekhanim Dovvum...(Farsça Okuma İki...)**, s.103.
[333] **Farsi Çeharom...(Farsça Dört...)**, s.94.

oluşan ailesinin İslami özellikleri, Kerbela'da İmam Hüseyin'in başına gelenler ve Şii İmamlar'ın hikayeleri güncel ulusal bilinçle ilişkilendirilerek anlatılmaktadır.

Kitaplarda anlatılan dini hikayelerden anlaşıldığına göre tarihte her zaman zalim hükümdarlara karşı halkın yanında yer alan, zalim hükümdarları ve putperestleri Allah'ın birliğine inanmaya davet eden cesur ve bilgili peygamberler olmuş ve bu peygamberlerin her biri bir mucize gerçekleştirmiştir. Bunlar bazen zalim Firavun'a karşı Musa[334], bazen de zalim Nemrud'a karşı İbrahim'dir[335]. Sonuncusu ise Muhammed'dir ve Muhammed'den sonra da zalimlerle mücadele Peygamber soyundan gelen Şii İmamların görevi olmuş, ardından İmam Humeyni zalim Pehlevi Şah'ını

---

[334] Musa'nın mucizesi şöyle anlatılmaktadır: "Firavun, Musa ile savaşmaya karar verdi. Şehrin bütün ünlü ve yetenekli sihirbazlarının toplanması için emir verdi. Firavun, sihirbazlara demişti ki: "Eğer kazanırsanız size bolca ödül vereceğim ve sizi yakınıma koyacağım." Kararlaştırılan gün geldi. Bütün şehir halkı kimin kazanacağını görmek için toplandı. Sihirbazlar malzemeleriyle meydana girdiler. Hz. Musa da asasıyla meydana geldi. Cemaat çoğunlukla meydanın etrafında bekleşiyordu. Firavun da kendisine ayrılan yere oturmuştu. Sihirbazlar Hz. Musa'ya dediler ki: "Ey Musa sen mi başlıyorsun, biz mi başlayalım?" Hz. Musa, "siz başlayın" dedi. Herkes baktı. Firavun da hoşnut bir şekilde baktı. Sihirbazlar ipleri ve kendi asalarını yere attılar ve işlerini yaptılar. Halk yerin üstü yılanlarla ve yaratıklarla doldu sandı. Bu arada Hz. Musa'ya Allah tarafından bir buyruk ulaştı. Diyordu ki: "Ey Musa, sihirbazların sihirlerinden korkma. Asanı, büyücülerin büyülerini yerden temizlemek için yere at. Onlar işleriyle halkı kandırıyorlar ve kandıranlar asla kazanamazlar." Musa asasını attı. Halk bağırdı ve bazıları bu vahşi yılanın nereye gittiğini ve ne yaptığını görmemek için gözlerini kapattı. Vahşi yılan sihirbazların yere attıkları ipleri ve tahta çubukları hızla yuttu. Ansızın Hz. Musa elini öne götürdü ve onu yakaladı. Yılan yeniden asa olmuştu. Ve Hz. Musa ona yaslandı. Sihirbazlar Hz. Musa'nın yaptığının sihir olmadığını, belki bir mucize ve büyük Allah'ın işaretlerinden biri olduğunu herkesten önce anladılar. Ve aniden Musa'ya iman ettiler ve secdeye gittiler ve Allah'a doğru yolu gösterdiği ve kılavuzluğu için şükrettiler ve ilan ettiler: "Biz dünyanın ve dünyaların Tanrı'sına iman ettik. Biz Musa ve Harun'un Tanrı'sına iman ettik." Firavun onların sözlerini duyunca çok sinirlendi ve hışımla dedi ki: " Nasıl Musa'ya iman ettiniz? Ben size böyle bir şey için izin vermedim. Şimdi de sizi darağacına çekeceğim." Sihirbazlar dediler ki: "Biz doğruyu öğrendik ve anladık ki Musa ve Harun dünyanın yaratıcısı Allah'tan mesaj getirenlerdir."Ne istiyorsan yap. Biz ölümden korkmuyoruz. Sen yalnızca bizim dünyadaki yaşamımıza son verebilirsin ama bizim ahiretteki hayatımıza gücün yetmez. Biz öldükten sonra ahirete gideceğiz ve Allah'ın nimetlerinden ve bağışladıklarından faydalanacağız" **Tealimat-i Dini Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Din Bilgisi)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004),s.18.

[335] İbrahim'in mucizesi: ""Putların kırılması haberi zamanın zalim hükümdarı Nemrud'a ulaşmış. Nemrud Hz. İbrahim'in yakalanması için emir vermiş. Nemrud çevresindekilere demiş ki: "İbrahim'i ortadan kaldırmalıyım çünkü halkı Allah'a tapınmaya çağırıyor. Halk artık benim sözümü dinlemeyecek."Nemrud Hz. İbrahim'i ateşte yakmaya karar vermiş ve halka çokça odun toplamalarını emretmiş. Kısa bir süre sonra odundan büyük bir dağ olmuş. O zaman odunları yakmışlar. Hiç kimse bu büyük ateş dağına yaklaşamıyormuş. Nemrud'un emriyle, Hz. İbrahim'i bu ateşin içine atmışlar. Nemrud da bakıyor ve mutlu oluyormuş. Ansızın Allah'ın emriyle ateş soğumuş. Hz. İbrahim yemyeşil bir bahçenin ortasında çiçeklerin arasında oturduğunu hissetmiş. Yerinden kalkmış, gülerek ve mutlulukla ateşin ortasından dışarı çıkmış. Bütün halk şaşkınlıkla ona bakmış. Herkesten daha çok şaşıran Nemrud kendi kendine yavaşça konuşmuş: "İbrahim doğrudur. Büyük ve kudretli Allah onu kurtardı." Hz. İbrahim bir kez daha halkı büyük ve merhametli Allah'ın tarafına davet etmek için aralarına girdi. Çünkü o Allah'ın gönderdiği peygamberdi." **Amuzeş-i Kuran Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Kuran Öğretimi)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004),s.88.

devirerek bu mücadeleye İran İslam Cumhuriyeti çatısı altında devam edilmesini sağlamıştır.

Birinci sınıf Farsça okuma kitabının Muhammed'in peygamber oluşunun anlatıldığı bölümünde de Peygamber'in kötü ve zalime karşı mücadele için gönderildiği belirtilmektedir.[336] Zalim ve kötüye karşı mücadele için görevlendirilen Peygamber'in İran İslam Cumhuriyeti'nde doğum günü kutlanmaktadır.[337]

"Bugün hepimiz çok mutluyuz. Çünkü bir kutlama için büyük babamın evinde toplanacağız. Ailenin bütün çocukları bu kutlamaya davetli.

Büyükbabanın evine ulaşıyoruz. O her zamankinden daha iyi. Gülümsüyor ve herkese hoş geldin diyor. Biz de neşeli ve mutluyuz ve oyun oynuyoruz. Bir süre sonra büyükbabam bizi çevresine topluyor. Her birimize küçük bir hediye ve biraz şekerleme veriyor ve sonra diyor ki: "güzel çocuklarım burada neden toplandığımızı ve kimin doğum gününü kutladığımızı kesinlikle biliyorsunuz. Bugün hepimizin sevdiği birisinin doğum günü. Ona saygı duyuyoruz ve onun tavsiye ettiklerini yapıyoruz." O zaman büyükbabam bize güzel hikayeler anlatıyor. Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'in hayatından hikayeler."[338]

Muhammed'den sonra zalimlere karşı mücadeleyi sürdüren İslam'ın Sünni halifeleri değil tersine onların gerçek İslam'dan uzaklaşan yönetimlerine karşı direnen ve halkın yanında yer alan Şii İmamlardır. Buradaki tek istisna Ehl-i Beyt'in bir üyesi olan dördüncü halife Ali'dir ve o da zaten birinci İmam olarak kabul edilmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu da bu direniş geleneğine bağlanarak İmam Humeyni'nin rehberliği aracılığıyla Şiilik İranlılaştırılmaktadır. Anayasada devletin resmi mezhebi olarak belirtilen Şiilik, ders kitaplarında oldukça geniş bir biçimde işlenmekte, Ali'nin halifeliği ile başlayan Şiilik tarihi ve mitleri ortak ulusal hafızanın oluşturulması için kullanılmaktadır.

3.2.2 Ders Kitaplarında Şiilik ve Yaşatılan Mitler: Kerbela, Şahadet Kültü ve Kayıp İmam

Kitaplarda Şiiliğe ilişkin verilen bilgiler ağırlıklı olarak din bilgisi ve Farsça kitaplarında yer almaktadır.

---

[336] **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s.107.

[337] Kutlama resmi için **bkz.** EK : 10, s. 169, **Hediye-yi Aseman Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.29.

[338] **A.g.e.**, s.28.

Ali'den başlayarak sırasıyla 12 İmam'ın hayatı ve imamlıkları anlatılmakta, türbelerinin yeri gösterilmektedir. Bütün İmamların ortak özelliği Allah ve din için zalimlerle mücadele ederken şehit olmalarıdır. Bu İmamlar peygamber soyundan gelmektedir ve hepsi de peygamber gibi masum, yani günahsızdır. Özellikle de Ehl-i Beyt mensupları Allah'ın en sevgili kullarıdır.

"Onlar beş kişiydiler. Allah'ın sevgili peygamberi ve onun ailesi. Kızı Fatima, Fatima'nın kocası Ali ve Ali ile Fatima'nın çocukları Hasan ve Hüseyin.Bir gün peygamber onları etrafına topladı. Bir elini Ali ve Fatima'nın, diğer elini Hasan ve Hüseyin'in omuzlarına koydu. O an abasını kendi ve ailesinin başının üzerine çekti. Küçük bir ev oldu. Muhabbet dolu bir ev, bir ev ki bütün halkı peygamber gibiydi. Allah'a tapan, sevgi dolu ve fedakar."[339]

İlk İmam Ali'nin öldürülüşü "Allah dininin düşmanlarından birinin saldırısıyla camide namaz kılarken şahadete ulaştı" şeklinde ifade edilmektedir.[340] İkinci İmam İmam Hasan'ın en büyük özelliği merhametli olması ve servetini ihtiyacı olanlar arasında bölüştürmesidir. O da babası gibi zorbalarla ve zalimlerle mücadele etmiş sonunda da şahadete ulaşmıştır. Üçüncü İmam İmam Hüseyin'in ise bu anlatımların içinde daha özel bir yeri vardır. Öyle ki din bilgisi kitabında kendi gölgesi ile oyun oynayarak yorulup susayan bir kız çocuğu su içtikten sonra "ne serin bir su! Hüseyin'e selam olsun!"[341]demektedir. O, Peygamber'in en sevdiği olarak anlatılmaktadır.

"Küçük bir çocuk evin önünde arkadaşlarıyla oyun oynuyor. Allah'ın Peygamberi evden dışarı çıkıyor. Ufaklık dedesini görünce gülümsüyor ve bir oraya bir buraya koşturuyor ta ki onu peşinden koşturuncaya kadar. O bu şekilde Peygamberle oyun oynamak istiyor. Peygamber kollarını açıyor ve onun tarafına doğru koşuyor ta ki onu kollarına alıncaya kadar. Sonunda onu kollarının arasına alıyor ve yüzünü ve gözlerini birkaç kere öpüyor. Hüseyin de başını peygamberin omzuna koyuyor ve ellerini boynuna doluyor. Bütün halk bu manzarayı izlemekten zevk alıyor. Onlar Peygamber'in Hüseyin'i ne kadar çok sevdiğini çok iyi biliyorlar." [342]

"İmam Hüseyin biz Müslümanların üçüncü İmamı'dır. O, Şaban ayının üçüncü gününde Medine şehrinde dünyaya geldi. Allah'ın Peygamberi onu öptü ve dedi ki: "Kim ki Hüseyin'i sever, Allah da onu sever". İmam Hüseyin çocuklara karşı çok merhametliydi. Fakirlere ve ihtiyacı olanlara yardım ederdi;

---

[339] **A.g.e.**, s.36-37.
[340] **A.g.e.**, s.39.
[341] **Hediye-yi Aseman Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri),** Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s. 8.
[342] **Hediye-yi Aseman Dovvum...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...),** s.42.

ama zalimlerle her zaman mücadele içindeydi. O sonunda zalim insanların elinde şehit oldu. Biz her yıl İmam Hüseyin'in doğum gününü kutlarız. Muharrem ayında da onu ve yandaşlarını anarız."[343]

Hüseyin'e ilişkin bu özel anlatım Kerbela olayı ile ilgilidir. Kerbela'da Hüseyin'in öldürülmesi birkaç ayrı metinde oldukça detaylı bir şekilde anlatılmakta, taziye merasimleri ile hafızalarda yeniden canlandırılmaktadır. Beşinci sınıf Farsça kitabında İran'a özgü geleneksel tiyatro olarak taziye merasimi anlatılmaktadır.

"Bizim ülkemize has tiyatro mezhepsel bir yanı olan taziye merasimidir ve genellikle Aşura günü olaylarından birini işaret eder. Şebihanlar konularını daha çok şiir ve şarkı şeklinde ve genellikle yazılanlar üzerinden okurlar. Rehberliğinde ve emrinde taziye merasimi icra edilen kişiye şebihgerdan veya taziyegerdan denir."[344]

Kitaplarda anlatılan taziye merasimleri Kerbela olayını mitleştirmekte, yaşandığı zaman diliminden ve mekandan kopararak İran'ın devrim öncesi süreci ve İran-Irak Savaşı ile özdeşleştirmektedir. Böylece İslam tarihine ait bir olay bir ulus devlet olan İran'ın yakın tarihinde yaşanan olaylarla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla İran-Irak Savaşı'nda ölen İranlılar Hüseyin'in Kerbela'da ulaştığı şahadet mertebesine ulaşmışlardır ve bu şahadet mertebesi en kutsal mertebedir. Dördüncü sınıf Farsça kitabında yer alan bir okuma parçasında İran-Irak Savaşı'nda ölen bir besic gencinin hikayesi üzerinden şehit olmak yüceltilerek şahadet kültü işlenmekte ve ideal İslam gencinin nasıl vatan ve din uğrunda şehit olmaktan kaçınmadığı vurgulanmaktadır. Okuma parçasındaki resimdeki gencin alnında "ya Hüseyin" yazan bir bant bağlıdır.[345]

"O Kumluydu. Kan ve direniş şehri. Düşman İran'a saldırdığında Kerec'de yaşıyordu. Düşman saldırarak İran İslam Devrimi'ni yok etmek istiyordu. Bu nedenle ülkenin şehirlerini bombardımana tutuyordu ve onun günahsız kız ve erkek kardeşleri ölüyordu. O, İslam Devrimi'ni savunmaya karar vermişti ve düşmanı aziz vatanın toprağından sürecekti. Bu nedenle Kerec'den cepheye gitti. Garip bir hali vardı. Bundan önce de cepheye gelmişti ve birkaç başka yerde ve aynı şekilde Hürremşehir'de ki o günlerde oraya "kanlı şehir" diyorlardı, savaşmıştı ve yaralanmıştı. Yaşı endamından küçüktü. Yüzündeki kanı, tozu, dumanı yıkasa 17 yaşında gösteriyordu. Cepheye gelmek istediği ilk günleri hatırladı. Buraya nasıl gelmişti? Komutanları nasıl kendisi giderse savaşta başarı elde edeceklerine ikna etmişti? Nasıl akıllılık ve yiğitlikle herkesin dikkatini kendi üzerine çekebilmişti. O anlara ait bu hatıralar hızla zihninden geçti. Düşünmeye fırsatı yoktu. Bir iş yapması gerekiyordu. Düşmana Müslümanın top, tank ve

---

[343] **A.g.e.**, s.44.

[344] **Farsi Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Farsça)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.68.

[345] Resim için **bkz.** EK : 11, s. 170, **Farsi Çeharom...(Farsça Dört...)**, s.17.

makineli tüfekten korkmadığını göstermesi gerekiyordu. Bir cismi elinde sıkıyordu ve yüreği çarparak düşman tanklarına doğru ilerliyordu. Bazen de istemsiz olarak elini beline götürüyordu. Kemerine birkaç tane el bombası bağlıydı. Kimse onun gönlünden ne geçtiğini bilmiyordu. Yakından ve uzaktan humbara ve makineli tüfek sesleri kulağına işkence ediyordu. Ama onun bu seslere ilgisi yoktu. Gözünü düşman tanklarından birine dikmişti ve onunla arasındaki mesafe gittikçe azalıyordu. Tank ona vardı. Göz açıp kapayıncaya kadar korkutucu bir ses ortaya çıktı. Düşman tankı güçlükle hareket ediyordu ve içerden ve dışardan ateş parıltıları yükseliyordu. Şimdi artık bilgin Hüseyin hedefine ulaşmıştı. Bilgin Hüseyin büyük bir yiğitlik gösteren küçük bir gençti. İran halkı bu yiğit ve fedakar genci asla unutmayacak. İslam Devrimi'nin rehberi İmam Humeyni onun hakkında dedi ki: "Bizim rehberimiz kendine el bombası bağlayarak kendini tankın altına atan 13 yaşındaki bu çocuktur." Çok geçmedi ki bu şehidin kardeşi Davud da cepheye gitti ve o da şahadete ulaştı. Bu günlerde ülkemizde okul çocukları bilgin Hüseyin'in, bu besic gencinin adını iftiharla ağızlarına alıyorlar. Tahran'da büyük bir spor kulübüne "Bilgin Hüseyin Spor Salonu" adını verdiler. Pehlivanlar orada eğitim yaptıklarında onu hatırlıyorlar ve kendi kendilerine diyorlar ki: "İslam'ın ne kahraman çocukları var!"[346]

Yukarıdaki okuma parçasındakine benzer bir şekilde Kerbela olayı tarihteki bütün direnişlere örnek gösterilmektedir. Bu örnekle İslam devrimi yolunda İmam Humeyni'nin rehberliğinde Pehlevi Şah'ına karşı ayaklananlar ve ölenler Kerbela'da İmam Hüseyin'in arkasında Yezid'e karşı savaşanlarla özdeşleştirilmektedir.[347]

"İmam Hasan'ın şehit olmasından sonra, kardeşi İmam Hüseyin imamlığa geldi. İmam Hüseyin on yıl imamlık yaptı. Bu sırada Muaviye ve oğlu Yezid iktidardaydı. Yezid alçak ve zalim bir adamdı ve

---

[346] **A.g.e.**, s.17.

[347] "Şehitler Meydanı: Tahran'daki meydanlardan biri "Şehitler Meydanı" olarak adlandırılmıştır. Bilin bakalım neden? Çünkü 1357 yılının Şehriver ayının 17. günü bir sürü Müslüman kadın ve erkek bu meydanda şehit olmuştur. Onlar bu meydanda Pehlevi iktidarının zulmünden bıktıklarını ve zalim ve hıyanet içindeki Pehlevi iktidarını artık istemediklerini ilan etmek için toplanmışlardı. Onlar ilan ettiler ki biz Müslümanız ve İslam hükümeti istiyoruz. Biz Kuran'ın izindeyiz ve Kuran'ın kanunlarını istiyoruz. Biz ülkenin rehberini ve başkanını kendimiz seçmek istiyoruz. Onlar, "bağımsızlık, özgürlük, İslam hükümeti. Bağımsızlık, özgürlük, İslam Cumhuriyeti" diye bağırıyorlardı. Şah ve cellatları bu sloganlardan hoşlanmıyorlardı. Çünkü ülkemizin halkının rahat olmasını ve özgür yaşamasını istemiyorlardı. Bu nedenle bu sloganlara ateş ederek cevap verdiler. Şaha itaat edenler halkı makineli tüfeklerle yaylım ateşine tuttular ve küçüklü büyüklü kanlı bedenleri yere döktüler. Hatta yaralılara ve ölülere yardım etmek için hazır bulunanları da ateşe tuttular. O gün yaklaşık 4000 kişi bu meydanın etrafında ve Tahran'ın başka yerlerinde şehit oldu. Pek çoğu da yaralandı. Şah ve taraftarları halkın haklı taleplerini bastırmak istediler ama yapamadılar. Çünkü halk İmam Hüseyin'in ve yandaşlarının fedakarlığından ders alarak Allah rızası için ve Kuran'ın kanunlarını yaşatmak için ayaklanmıştı. Şehit olmaktan da korkmuyorlardı. Şehit olan herkes ahiretin cennetine koşuyor, geride kalanlara da Allah'ın merhametini müjdeliyorlardı ve onları çarpışmayı ve cihadı sürdürmeye davet ediyorlardı. O günden itibaren öfke ve feryat an be an çoğaldı ve İran'ın her yanını sardı. Aynı öfke ve feryatlar sonunda zalim tahtı devirdi ve İran milletini zafere ve özgürlüğe ulaştırdı. Bu özgürlük ve zafer şehitlerin armağanıdır. Bu nedenle şehitlere saygı duyuyoruz ve dua ediyoruz ve onları saygıyla anıyoruz. Onların değerini candan koruyoruz. Bu büyük nimet için Allah'a şükrediyoruz ve İran'ı bayındırlaştırmak ve bütün Müslümanların ve dünyanın mazlum insanlarının özgürlüğü yolunda çalışıyoruz." **Farsi Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü sınıf Farsça)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382 (2004),s.130-131.

İslam'ın buyruklarını ayaklar altına alıyordu. O iktidara gelince İmam Hüseyin'i zorla kendisine tabi etmeye çalıştı ama İmam kabul etmedi. Aynı dönemde Küfe halkı İmam Hüseyin'i şehirlerine davet etti. İmam ailesi ve bir kısım yandaşıyla Arabistan'dan Irak'a gitti ve orada Yezid'e karşı ayaklandı. Bu hazret hicretine sebep olan konuyla ilgili şöyle buyurdu: "Ben İslam dinini canlandırmak ve emirlerine karşı gelinmesini engellemek için geldim." Muharrem'in 10. günü (Aşura) Hicri Kameri 61 yılında İmam azıcık yandaşı ama imanıyla Kerbela Çölü'nde düşmanın sayısız ordusuyla karşı karşıya geldi. Savaş başladı ve öğleden sonraya kadar sürdü. O gün İmam Hüseyin ve yandaşları son nefeslerine kadar en son kişi de şehit olana kadar savaştılar. İmam ve yandaşlarının bu savaştaki cesareti ve yiğitliği dünya tarihinde benzersizdir. Kerbela olayı sadece Ümeyyeoğulları'nın hanedanlığını rezil etmedi aynı zamanda Ümeyyeoğulları'na ve tarihte başka zalimlere karşı olan ayaklanmalara da iyi bir örnek oldu."[348]

"Aşura günü insanlara sürekli özgürlük dersi vermiş ve doğru yaşamı öğretmiştir. Aşura bütün günler içinde örnek gündür ve bu büyük günün şehitleri bütün özgür şehitlerin önderi ve öğreticisidirler. Vahab bu günde canını Kuran ve İmam yolunda feda etmiş ve bütün özgür gençlere şehitlik ve fedakarlık dersi vermiş bir genç muhafızdır (pasdaran).

Vahab çadırdayken annesi girdi ve dedi ki: "Oğlum, ne bekliyorsun? Yoksa zalim Yezid'in askerlerinin imamını ve rehberini kuşattığını bilmiyor musun? Kalk ve imamını koru. Kalk ve Kuran'ı, özgürlüğü ve şerefini koru. Senden hoşnut ve razı olmam için kalk ve kanını din yolunda feda et." Önceden muhafızlık için karar vermiş olan Vahab kalktı. Savaş elbisesini hazırladı ve annesi ve karısıyla vedalaştı. Savaş meydanına gitti ve kendisi özgür muhafızların komutanı olan İmam Hüseyin'in kılavuzluğunda savaşa başladı. O aslan gibi kükrüyor ve kılıcını düşmanın eline ve başına şimşek gibi indiriyordu. Bir süre savaştı. Susuz ve yorgun bir şekilde savaş meydanından döndü. Çadırlardan birinin kenarında bekleyen annesini gördü ve koşarak ona ulaştı. Anne oğlunun kanlı yüzünü öptü ve dedi ki: "Cesaretini ve yiğitliğini uzaktan izledim. Şimdi savaş zamanı çünkü İmamın yandaşları yaklaştı. Meydana geri dön. Ya düşmanı yok et veya şehit ol. Yalnızca bu şekilde senden hoşnut ve razı olacağım ve senin için cesur oğlum dua edeceğim." Vahab şehit olma isteğiyle meydana geri döndü ve savaşa başladı. Düşman tarafından bir kılıç koluna indi ve eli kesildi. Özgür oğlunun çarpışmasını izleyen anne gayri ihtiyari feryat etti ve elinde bastonuyla yardım etmek için oğluna doğru koşturdu. Karısı da halsiz düştü ve yardım için meydana koştu; ama Vahab'a ulaştığında bedeni yere düşmüştü ve kesilmiş kolundan kan akıyordu. O da din muhafızlığını göstermek ve kocasına yardım etmek istiyordu. O sırada düşman bu fedakar kadına saldırarak onu da şehit etti."[349]

İmamların hayatının ve Kerbela'nın anlatıldığı bütün metinlerde Şiiliğe ilişkin aktarılmak istenen ortak duygu tarih boyunca ezilmişlik; ama boyun eğmemişlik

---

[348] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş),** s.95

[349] **Tealimat-i Dini Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Din Bilgisi),** Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382 (2004), s.35.

duygusudur. Zalim yöneticilerin adaletsiz yönetimlerine karşı Allah ve din yolunda direniş gösterilmiş, gerekirse can feda edilerek şehit olunmuştur.

"Ağlıyoruz, bizi sakinleştiriyor.

Yoruluyoruz, bizi kucaklıyor.

Yere düşüyoruz, bizi kaldırıyor.

Düşmanlar bize sövüyorlar ama onun bakışından korkuyorlar.

Onlar bizi dövüyorlar ama onun bağırışıyla titriyorlar.

Bize eziyet ediyorlar ama onun sesinden korkuyorlar.

Hepimiz yorgunuz. O da yorgun ama güçlü ve sağlam.

Hepimiz susamışız. O daha da susamış ama onların elinden su içmiyor.

Ayakları yaralanmış, kalbi kırık ama yine de gülüyor.

O bizi üzmek istemiyor. İçimizin yanmasını sevmiyor.

Zeynep anacığımız.

Seni baba gibi, ata gibi, ...

Ve canımızdan daha çok

Seviyoruz."[350]

Şehitlere ve şehit olmaya övgü kitaplarda şiirlerle de desteklenmektedir.

"GÖKKUŞAĞININ KANADINDA

Bu dünyaya sığmadılar ve gittiler

Ölümün üzerine gülerek gittiler

Uçtular ve kafesleri kırdılar

Yağmurun omzuna kondular

Geçtiler gökyüzlerinin üzerinden

Gökkuşağının aydınlık kanadına

Hızla kanat çırpıp özgürce gittiler, gittiler

Buradan Allah'a kadar gittiler, gittiler

Buradan Allah'a kadar uçtular

---

[350] **Hediye-yi Aseman Sevvom...(Gökyüzünün Hediyeleri Üç...)**, s.46.

Yeni bir şarkıyı başlattılar

Yeni bir şarkı, göçten ve kurtuluştan

Göksel ve Tanrısal bir şarkı

Uçmanın ve fethetmenin şarkısı

Şarkı oldular ve ebedi oldular"[351]

Kitaplarda Kerbela olayının yanı sıra Şiiliğe özgü bir başka mit de dünyaya adalet getirecek olan Mehdi'nin beklenişidir.

"O Geliyor

Hz. Mehdi geliyor.

O İmam Hüseyin Aleyhisselem'in çocuklarından biridir. Bizim İmam Zamanımız, yol göstericimiz ve dostumuzdur.

O geliyor.

Zalimlerle savaşan halka rehberlik etmek için

Kötülüklerden uzaklaşmak için

Ve dünyayı iyilikle ve dostlukla doldurmak için"[352]

İran İslam Cumhuriyeti'nin dini rehberlik kurumu Şiilik inancındaki On ikinci İmam bekleyişine dayandırılarak Kerbela mitinde olduğu gibi Şiilik İranlılaştırılmaktadır. Beşinci sınıf din bilgisi kitabında İmam'ın gizlilik döneminde halkın rehberliğinin İmam Humeyni tarafından sürdürüldüğü, onun ardından da Hamaney'in rehberliğe seçildiğinin anlatılması ile hem Velayet-i Fakih düşüncesi ifade edilmekte hem de bu rehberin sadece İranlıların değil İslam ümmetinin rehberi olduğunun altı çizilerek İslam'ın evrenselliğine vurgu yapılmaktadır.

"On ikinci İmam:Hz. Hüccet Bin El İhsan İmam Zaman Aleyhisselem

On ikinci İmam, Şaban'ın ortasında Hicri 255 yılında Samara şehrinde dünyaya geldi. Annesinin adı Nergis'ti ve babası Hz. İmam Hasan Eskeri idi. Saygıdeğer babası ona Peygamber'in adını koydu. On ikinci İmam Mehdi ve Hz. Hüccet olarak da tanınır. Sevgili peygamber Hz. Muhammed, On ikinci İmam hakkında şöyle demiştir. "İmam Hüseyin'in neslinden dokuzuncu çocuk benimle aynı isimdedir. Lakabı Mehdi'dir ve ben onun gelişini Müslümanlara müjdeliyorum."Bütün imamlar da Hz. Mehdi'nin gelişini müjdelemiş ve demişlerdir ki: "İmam Hasan Eskeri'nin oğlu Mehdi'dir ve ortaya çıkışını ve zaferini size

---

[351] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...),** s.39.
[352] **Hediye-yi Aseman Sevvom...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...),** s.52.

müjdeliyoruz. Mehdi çok uzun bir süre gözlerden kaybolacak ve uzunca bir kayıp döneminden sonra Allah'ın emriyle ortaya çıkacak ve dünyayı adaletle dolduracak. On ikinci İmam doğumundan itibaren zalimlerin gözünden saklandı ve peygamberin isteğiyle gizlendi. Yalnızca bazı güvenilir dostlarına görünüyordu ve onlarla konuşuyordu. Hz. İmam Hasan Eskeri, Allah'ın buyruğuyla ve peygamberin isteğiyle oğlu Mehdi'yi imamlığa tayin etti. İmam Zaman babasından sonra imamlığa ulaştı ve çocukluğundan itibaren Allah'la irtibatı sebebiyle imamlık sorumluluğunu ve halka rehberlik etme görevini yerine getirmeye başladı. Büyük Allah, kendi sonsuz kudretiyle ona çok uzun bir ömür bağışlamıştır ve ona buyurmuştur ki gizlilik içinde yaşasın ve temiz kalpleri Allah tarafına yöneltsin. Şimdi Hz. Hüccet İmam Zaman, gözlerden kayıptır; ama halkın arasında gidip gelmektedir, halka yardım etmektedir, biri onu tanımasın diye topluma uymaktadır ve bu şekilde ilahi sorumluluklarını yerine getirmektedir ve halka faydalı olmaktadır ve halk güneşin bulutların ardında oluşundan faydalandığı gibi gizlilik günlerinde sevgili imamın varlığından da öyle faydalanmaktadır."[353]

"İmam Zaman'ın gizliliği dünyanın genel durumu Hakk'ın hükümetini kabul etmeye hazır oluncaya kadar sürer. O sırada İmam Zaman, Allah'ın emriyle ortaya çıkar ve zalimleri yok eder ve birlik ve teke tapma esası üzerine gerçek barışı inşa eder. Biz Müslümanlar, dünyanın bütün özgür insanları, böyle bir günü iple çekiyoruz ve onun büyük ve ilahi hedefine ulaşılması için çalışıyoruz. Yani onun ve insan toplumunun iyiliği için çalışıyoruz ve yalanla ve zulümle mücadele ediyoruz. Ve bu şekilde onun ortaya çıkışını ve zaferini hazırlıyoruz.

Gizlilik Döneminde Halkın Rehberi:

On ikinci İmam'ın gizliliği döneminde halkın İmama doğrudan ulaşma gücü yoktur. Ama rehbersiz de kurtulması mümkün değildir. Masum İmamların buyruğuyla ümmetin rehberliği halkın aracılığıyla bu makama seçilen güçlü ve bilgili fakihe (fıkıhçıya) bırakılmıştır. Bu nedenle halk Hz. Ayetullah Elezemi İmam Humeyni'yi rehberlik için seçti ve onun buyruklarına itaat etti ve İslam'ın karşısında olan rejimle mücadele etti, başarılı oldu ve İslam hükümetini İran'da kurdu. Bizim halkımız İslam'ı yeniden canlandırdı ve dünya Müslümanlarına ümit, hareket ve sorumluluk duygusu verdi. Bütün bu zafer İmam Humeyni'nin rehberliğine itaat etmenin eseridir. İmam Humeyni'nin ölümünden sonra halkın seçtiği bilirkişiler Hz. Ayetullah Hamaney'i rehberliğe seçtiler. Kendileri hükümet etme ve rehberlik makamından sorumludurlar ve İslam ümmetine rehberlik etmektedirler."[354]

Halkın bir rehber liderliğinde zalimlerin elinden kurtulması ve günün birinde yeryüzünün adaletle dolacağı inancı kitaplarda seçilmişlik ve kurtarılmışlık miti ile ilişkilendirilmektedir.

---

[353] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s. 60-61.
[354] **A.g.e.**, s.61-62.

3.2.3 Seçilmişlik ve Kurtarılmışlık Miti: Allah'ın İranlılara Bahşettiği Nimetler ve Kurtarıcı İmam Humeyni

Din bilgisi ve Kuran Öğretimi kitaplarında iyi bir Müslümana ödül olarak ahirette cennet sunulmuştur. İslam ülkesi İran'ın Müslüman halkının ödülü ise İran'ın yeraltı kaynaklarıdır. Tarih boyunca zalimlere karşı direnişin, doğru İslam'ı yaşatmak ve yaymak uğrunda canlarını feda edişlerinin ödülü olarak Allah İranlılara gaz ve petrol vermiştir.

Petrolün kullanıldığı sanayi dallarını anlatan bir okuma parçasında onun ne kadar önemli bir nimet olduğu ve İran'ın petrol açısından dünyadaki ayrıcalıklı durumu vurgulanmaktadır:

"Birkaç gün petrolün, gazın ve benzinin olmadığını tasavvur edin. Ne olur? Fabrikalar tatil olur ve halkın ihtiyacı olan ürünleri artık üretemezler. Öğrenciler, memurlar ve işçiler işlerine ulaşamazlar. Ulaşım ve nakliye araçları işlemez ve tarım ürünleri, yiyecekler köylerden şehirlere nakledilemezler. Acaba başka ne zorluklar ortaya çıkabileceğini söyleyebilir misiniz?Petrol, gaz ve benzin en önemli enerji maddelerindendir ve yakıt olarak adlandırılırlar.Geniş İran ülkesinin petrolü ve gazı vardır ve bu nedenle dünyada önemli bir yere sahiptir."[355]

"Allah'ın en değerli nimetlerinden biri yeraltı kaynaklarıdır ve insanların ihtiyaçlarının çoğunu gidermek için yaratılmıştır. Bu kaynaklar arasında petrolün özel bir önemi vardır. Ne iyi ki bu büyük nimetten ve servetten bizim toprağımızda çok miktarda bulunmaktadır. Bizim vazifemiz Allah'ın verdiği bu serveti güçle korumak ve onu Allah'ın rızası yolunda ve onun kullarının refahı için kullanmaktır. ..."[356]

Allah'ın takdirinin bir sonucu olarak İran topraklarında bulunan petrol geçmişte de yabancılara karşı başarıyla korunmuştur. Başbakan Musaddık döneminde İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin millileştirilmesi beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabında bu kurguyla anlatılmaktadır.

"Bu şartlarda millet meclisi şurasından bir grup vekil Ayetullah Seyid Ebu El Kasım Kaşani[357] ve Doktor Muhammed Musaddık rehberliğinde dış güçlere karşı ayaklandılar. Onlar sonunda çok çalışarak petrol sanayisini millileştirdiler ve yabancıların elini Allah vergisi bu servetten çektiler."[358]

---

[355] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...),** s.18.
[356] **Farsi Çeharom...(Farsça Dört...),** s.126.
[357] Ayetullah Kaşani Musaddık Dönemi'nde en itibar gören Ayetullahlardan biriydi. 1961 yılında vefat etti.
[358] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...),** s.125.

Kitaplardaki anlatıma göre Allah vergisi petrolün yabancılara karşı korunması sırasında hükümeti destekleyen yüzyıllardır zalim hükümdarlara karşı halkın yanında olan ulemadır.

Kendisine zengin yeraltı kaynakları bahşedilerek ödüllendirilen İran halkı bir kurtarıcı sayesinde, Kayıp İmam'ın yokluğunda onun yetkilerini devralacak bir fakih olan İmam Humeyni'nin rehberliği sayesinde zalim Pehlevi Şahı'ndan kurtulmuş ve özgürleşerek bağımsız İran İslam Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kitaplarda Humeyni'ye ilişkin bütün anlatımlarda halkın onun rehberliğinde özgürleştiği vurgusu yer almaktadır.[359] Üçüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında eskiden Şah'ın saraylarından biri olan Sadabad Müzesi gezisi sırasında eski rejimin ve Humeyni'nin anlatılışı şöyledir:

"Bir rehber müzeyi gezmeye gelen halka açıklamalar yapıyordu. O diyordu ki: "Bu bahçede bazıları Şah'ın kendisine, bazıları kız ve erkek kardeşlere ve bazıları da çocuklarına ait olmak üzere 18 saray vardır." Sonra halk görmek için saraylardan birinin içine girdi. Ferah büyük salonlar, büyük avizeler ve kıymetçe pahalı mobilyalar, masalar ve halılar hepsinin başını döndürdü. Bardaklar, çatallar ve kaşıklar altından ve gümüştendi. Pek çoğu mermerden ve altından yapılmış büyük ve küçük heykeller görülmeye değerdi. Duvarlardaki kıymetli tablolar göz alıyordu. Rehber dedi ki: "Büyük salonlardan birinin alçı tavanının yapımı bir kaç yıl sürmüştür. Büyük salonlardan birinde çok büyük ve oldukça zarif dokunmuş bir halı vardır." Rehber, açıklamasına devam etti: "Saltanat ailesi bu sarayları yılda sadece birkaç gün kalmak için yoksul İran halkının parasıyla yaptı; ama ülkemizin halkının çoğunun ve özellikle çok zor şartlar altında yaşayan köylülerin yiyeceği, giyeceği, okulu, yolu ve hastanesi yoktu." Büyükanne Ali ve Meryem'e dedi ki: "Çocuklar siz saltanat ailesinin halka nasıl zulüm ettiğini bilmiyorsunuz. Bu sarayların ve servetin hepsini zorla elde ettiler. Çok şükür ki şahlık düzeni sona erdi ve ülkemizde İslam Cumhuriyeti kuruldu." Cevad Bey ekledi: "Bizi zalimlerin şerrinden kurtaran rehber İmam Humeyni'dir. İmam Humeyni her zaman yoksulları korudu. Halka yaptığı bir konuşmada yoksullara şöyle seslendi: "Senin saçının bir teli bu saraylarda oturanlardan kıymetlidir." Merym dedi ki: " Şimdi anlıyorum Beheşt-i Zehra'da[360] mezarlarını gördüğümüz şehitlerin ne için şehit olduklarını. Onlar bu yağmacı zalimleri ülkemizden dışarı atmak ve şahın hükümeti yerine İslam hükümetini kurmak için canlarını feda ettiler. Şimdi bizim görevimiz İslam Cumhuriyeti'ni korumaktır."

İslam'a hizmetlerine karşılık Allah'ın lütfu petrol ile ödüllendirilen İran halkını zalimlerin elinden Humeyni kurtarmıştır. Ancak zalimler her zaman İslam Cumhuriyeti'nin düşmanı olmaya devam edeceklerdir. Bu nedenle Humeyni'nin çizgisi

---

[359] Humeyni'ye ilişkin anlatımlar için ayrıca bu çalışmada **bkz.** s.128

[360] Beheşt-i Zehra: Tahran'da içinde Humeyni'nin anıt mezarının, devrim sırasında ve İran-Irak Savaşı'nda ölenlerin mezarlarının yer aldığı bir kabristan.

korunmalıdır ve bu çizginin korunması da düşmana karşı donanımlı olamyı gerektirmektedir.

Ulusa ilişkin içsel unsurlar arasında önemli bir yere sahip olan ve kitaplarda işlenen pek çok mitin kökeninde bulunan din, ulusa ilişkin dışsal bir unsur olan düşman imajının oluşturulmasında da belirleyici bir role sahiptir.

3.2.4 Düşman İmajı: İç ve Dış Düşmanlar, İran'ın Komşuları ve İran-Irak Savaşı

Kitaplardaki anlatımlarda İran'ın düşmanları onun dinine, bağımsızlığına ve İran halkının özgürlüğüne göz dikenlerdir. Bu düşmanlar Kerbela'da Hüseyin'in düşmanları gibi din karşıtı zalimlerdir. Ortak özellikleri İran'ın İslam yolunda ilerlemesini hazmedememeleri, İslam Devrimi'nin başarısından rahatsız olmaları ve İran'ın kaynaklarını sömürmek istemeleridir.[361] İkinci sınıf Farsça okuma kitabında

---

[361] Üçüncü sınıf Farsça okuma kitabında bir avcı ve güvercinlerin hikayesi üzerinden düşman, düşmana karşı birlik olma sayesinde özgürlüğün kazanılması simgeleştirilerek anlatılmıştır. Hikayenin başlığı "Hep Birlikte" dir. Burada çizilen düşman imajı asla pes etmeyen ve sürekli tuzaklar kuran ve özgür güvercinleri avlamaya çalışan bir avcıdır. Güvercinler ise bu avcının yani düşmanın tuzağından bilge bir güvercinin rehberliği sayesinde kurtulmaktadır. Hikayenin kitapta yer alan tam metni şöyledir: "Güvercinler mutlu ve özgür bir şekilde gökyüzünde uçuyorlardı ve mavi gökyüzünde özgür olmanın ve oyun oynamanın tadını çıkarıyorlardı. Bir süre sonra yorgunluk gidermek için bir ağacın üzerine oturdular. Ağacın altında bolca tane vardı. Güvercinlerden biri taneleri gördü. Yavaşça kanat çırptı ve bir hamlede ağacın altına ulaştı. Tanelerden birkaç tane yedi. Taneler taze ve lezzetliydi. Bu lezzetli tanelerden yemeleri için arkadaşlarına da seslendi. Güvercinler aşağı indiler. Tanelerin yanına oturdular ve onları yemekle meşgul oldular. İyice doyduklarında güvercinlerden biri uçmaya hazırlandı. Uçmak için kanat çırptı ama uçamadı. Ayağına bir ip bağlı olduğunu hissetti. Diğer güvercinler de uçmak için kanat çırptılar ama tuzağın ipleri onları da ayaklarından yakalamıştı. Otların arasında oturan avcı güvercinlerin kanat seslerini işitti ve neşeyle onların tarafına koştu. Güvercinler telaşla kanat çırpıyorlardı. Her biri kendi kurtuluşu için çalışıyordu. Birden tuzağın bir köşesi havaya kalktı ama bir süre sonra yeniden düştü ve bu kez diğer bir köşe havaya kalktı. Tovki adındaki en bilgili güvercin dedi ki: "Ey arkadaşlar, doğrusu taneleri gördüğümüzde bu taneleri kim getirmiş, neden bütün bu taze ve lezzetli taneler ağacın altına dökülmüş diye düşünmemiz gerekirdi. Eğer düşünseydik tuzağa yakalanmazdık. Hala eğer biraz düşünürsek ve birlik içinde ve uyumlu olursak, kurtulabiliriz. Şimdi biraz sakin bekleyin ve sonra benim komutumla birden hep birlikte uçuşa geçin." Avcı acele bir şekilde ağacın tarafına doğru koşturuyordu ki Tovki uçuş komutunu verdi. Güvercinler onun komutuyla tek parça halinde kanat çırptılar ve tuzağı yerden havaya kaldırdılar. Avcı kendi kendine dedi ki: "Bu güvercinler sonunda yorulacaklar ve yere düşecekler. İyisi mi onları takip edeyim." Ama bütün güçleriyle kanat çırpan güvercinler avcının gözlerinden uzaklaştılar. Bir süre sonra bir su kenarına indiler. Suyun kenarında bir fare yuvası vardı. Tovki bu fare ile eskiden arkadaştı ve ona "Zirek" diye seslendi. Yuvasında uyuyan fare güvercinlerin yüksek seslerinden uyandı ve yuvasından dışarı çıktı. Tovki ve arkadaşlarını yakalanmış görür görmez Tovki'nin ayağındaki bağı çözmek için ilerledi. Tovki dedi ki: "Dostum , önce arkadaşlarımın bağlarını çöz. Gönlüm dostlarımın benden önce özgür olmasını istiyor. Zirek hızla tuzak iplerini çözdü. Bütün bağlar çözüldü. Güvercinler özgür oldular ve fareye teşekkür ettiler. Biraz su içtiler ve gökyüzünde özgür ve mutlu uçmaya devam ettiler. Güvercinler yeniden özgür olunca avcının tuzağına bir daha yakalanmamak için hep birlikte hatalarını tekrar etmeme sözü verdiler." **Farsi Sevvom...(Farsça Üç...)**, s.10.

Humeyni'nin İran'a dönmesinin ardından devrimci güçlerin yönetimi ele aldığı günün anlatıldığı bir şiirde bugün "düşmanın ağlama günü" olarak nitelendirilmektedir.

"GÜZEL BİR ZAFER GÜNÜ

Gonca gibiydi o gün
Yeşermiş bir gonca
Behmen ayının havasında
Kurumuş bir ağacın üzerinde
Su gibiydi o gün
Tatlı bir çeşmenin suyu
O çeşme ki
Susamış kederli bir adamı görüyor
Her ne kadar kıştaysa da
O gün bahardı
Memleketimiz İran
Lale bahçesiydi o gün
Bizim gülme günümüzdü
Düşmanın ağlama günü
Güzel bir zafer günü
Behmenin 22' si."[362]

Tahran'da kılınan bir Cuma namazı sırasında dini rehber Hamaney'in Cuma hutbesinden alınan bir bölümde düşmanların nasıl İran'ın ilerlemesini istemedikleri vurgulanmaktadır.

"İmam Humeyni İran'da şahın zalim iktidarına son verdi ve İslam Devrimi'ni zafere ulaştırdı. Bizim Allah'a iman ederek ve birbirimizle dayanışarak İran İslam Cumhuriyeti'ni korumamız gerekir. Düşmanlarımız İran'ın ilerlemesini istemiyorlar. Bizim bilgili ve uyanık olmamız ve çok çalışarak, gayret ederek ülkemizi bayındır hale getirmemiz lazım."[363]

Kitaplardaki düşman imajı dış düşmanlar ve iç düşmanlar olmak üzere iki grup düşmanı içermektedir. Dış düşmanlar İran'ın kaynaklarını sömürerek, onun

[362] **Farsi Bekhanim Dovvum…(Farsça Okuma İki…),** s.96.
[363] **Tealimat-i İctimai Sevvom…(Sosyal Bilgiler Üç…),** s.37.

bağımsızlığını yok etmek isteyen Doğulu ve Batılı şeytani güçler ve İslam karşıtları, iç düşmanlar da onlarla işbirliği yapan zalim şahlardır. Kaçarlar döneminde ülke içinde nüfuzu artan dış düşman İngiltere'ye, I. Dünya Savaşı'nda İran'ı İngiltere ile birlikte işgal eden Rusya eklenmiş ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise bu düşman Amerika ve İsrail olmuştur.[364] İran, İslam Devrimi sayesinde bağımsızlaşmış, ne doğu ne batı yönünde değil İslam yolunda ilerleyerek kendini dış düşmanlara karşı koruyabilmiş, böylece devrim öncesinde yakalandığı "garbzedegi" hastalığından kurtulmuştur.

"Birinin izniniz olmadan evinize girdiğini ve sizin ve ailenizin işlerine müdahale ettiğini farz edin. Örneğin para veya değerli bir eşyayı evden dışarı götürdüğünü veya sizin yerinize ne satın alacağınıza karar verdiğini düşünün. Size kime gidip geleceğinize, evin araç ve gereçlerini nasıl düzenleyeceğinize dair emir verdiğini düşünün. Bu şartlarda siz ne yaparsınız? Ülkemiz de bizim evimizdir. Bu nedenle bizim yabancı düşmanın ülkemizin içine nüfuz yolunu kapamamız ve onun servetlerimizi yağmalamasına izin vermememiz gerekir. İslam Devrimi zafere ulaşıncaya kadar yabancılar halkımızın mallarını ve sermayesini yağmalıyorlardı. Onlar halkın isteklerine aldırmaksızın birini yönetime tayin ediyorlardı ve ülkenin bütün işlerine müdahale ediyorlardı. Ülkemiz İslam Devrimi başarıya ulaşıncaya kadar bağımsız değildi. Devrimin zaferiyle İmam Humeyni'nin rehberliğinde vatanımız bağımsızlaştı ve halk ülkesinin yönetiminde yer aldı."[365]

Kitaplardaki söylem İran'ın, dini rejimine saygı gösterildiği ve bağımsızlığı tehdit edilmediği sürece barışçı bir ülke olduğu, bütün insanların kardeşliğini savunduğu yönündedir. İran Kızılay'ının (Hilal-i Ahmer) kuruluş amacının anlatıldığı bir okuma parçasının sonunda bu anlayış şöyle ifade edilmektedir.

"hemen şimdi dünyanın bir köşesinde bir olay olsa ve halkın hayatı tehlikeye düşse bu cemiyetin dünyanın her yerinden, her milletten ve mezhepten üyeleri onların yardımına koşarlar. Aslında bütün dünyada bu cemiyetlerin kutsal amaçları ülkemizin büyük şairi Sadi tarafından 700 yıl önce şöyle bir şiirle anlatılmıştır:

Ademoğlu birbirinin uzvu gibidir

Çünkü yaratılışta aynı cevhere sahiptirler

Bir gün uzuvlardan biri acı çekerse

Diğer uzuvların da rahatı kalmaz

Sen diğerlerinin çektiklerinden gamsızsan

---

[364] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s..117-129.
[365] **A.g.e.**, s.132.

Senin adını insan koymamaları gerekir. Sadi"[366]

Coğrafya dersinde İran'ın komşularının anlatıldığı bölümde bu barışçıl ifadeye yer verilmekte, yakın dönemde savaşılan Irak'ın anlatımında Irak halkı değil Irak yönetimi eleştirilmektedir.

"Ülkemize komşu olanlar kendi ülkelerinde yaşayan, kendilerine ait başka dilleri, dinleri, gelenek ve görenekleri olan başka halklardır. Onlar da sürekli kendi yaşamlarının iyiliği ve ülkelerinin ilerlemesi için çalışırlar. Acaba İran'a komşu ülkeleri tanımak ister misiniz? Yukarıdaki haritada İran'ın komşularının arasındaki yerini gösteriniz."[367]

"Irak halkının çoğu Müslümandır. Bu ülke nüfusunun yarısını Şii Müslümanlar oluşturmaktadır. Irak halkı Arapça konuşmaktadır. Irak'ın başkenti Bağdat'tır. Irak'ın büyük liman şehri Basra'dır ve Fars Haliç'i yoluyla diğer denizlere bağlanmaktadır. Şii imamların bir kaçının mezarı Necef, Kerbela, Kazmin ve Samera şehirlerinde bulunmaktadır. Bütün bir yıl boyunca İran halkından pek çok insan ziyaret için bu şehirlere yolculuk eder. ...1347 yılından itibaren Baas Partisi yönetimi ele geçirmiştir. Amerika 1382 yılında Irak'a saldırmıştır. Bu saldırıdan sonra Baas Partisi ve Saddam Hüseyin'in diktatör yönetimi ortadan kalkmıştır."[368]

Irak'la yapılan savaş "Ceng-i Tehmili (Angarya Savaş veya Yüklenmiş Savaş)"[369] olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma ile vurgulanmak istenen İran'ın savaşmayı istemediği ancak bu savaşın İran'a yüklendiğidir. Savaşı anlatan bölümde "İslam Devrimi'nin zaferinin üzerinden çok geçmeden Irak Ordusu Amerika'nın himayesinde ülkemize tecavüz etti"[370] denilmekte, televizyonda bu savaşla ilgili bir film izleyen bir çocuğun ağzından savaş, doğru olanın haklılığının kanıtlandığı bir mücadele olarak yansıtılmaktadır.

"Dün akşam televizyon, Ceng-i Tehmili'den görüntüler veriyordu. Bizim savaşçılarımız her zamanki gibi korkusuzdular. Düşman saflarından çok sayıda esir yakalamışlardı. Topların ve tankların sesi ciddi bir gürültü çıkarıyordu. Düşman tankları düzenli olarak ateş ediyorlardı. Her yerden Allah-u Ekber sesleri yükseliyordu. Bizim askerlerimizden biri yaralı bir düşman esirini omzuna almıştı. Bir diğeri onlara su veriyordu. Sonra savaş esirlerinin ordugahını gösterdi. Hepsi temiz giysiler içindeydi. Televizyonda onlara film gösteriliyordu. Sonra haber muhabiri onlarla konuştu. Hepsi İslam

---

[366] **Farsi Çeharom...(Farsça Dört...)**, s. 88-89.
[367] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.27.
[368] **A.g.e.**, s.46-49.
[369] **A.g.e.**, s.156.
[370] **A.g.e.**

Cumhuriyeti'nin lehine konuşuyorlardı. Öyle ki bizimle savaşmaya mecbur edilmişlerdi. Pişmandılar ve İmam Humeyni'nin canına dua ediyorlardı."[371]

İran-Irak Savaşı'nın anlatımında da görüldüğü gibi düşman imajının çizilmesinde Kerbela ve şahadet miti ile beslenen bir dini milliyetçilik söylemi kullanılmaktadır. İran'ın dini ulusçuluk anlayışında İran halkı yüzyıllardır zalimlerle mücadele eden, onlara karşı başarılı bir şekilde direnen, her zaman zayıf ve haklının yanında yer alan yenilmez bir halktır. Bu halk dünyanın bütün halklarına karşı dostluk ve kardeşlik duygularıyla doludur. Onun düşman olarak tanımladığı halkların kendisi değil Irak örneğinde olduğu gibi bu halkların zalim yöneticileri ve siyasi rejimleridir.

İran İslam Devrimi ile dış düşmanla işbirliği yapan Pehlevi Şahı'na karşı zafer kazanılmış ve İran içerdeki zalim yönetimden kurtulmuştur. Devrimin ardından kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nde ise halk bölünmez bir bütün olarak kurgulanmıştır. Bu kurgunun temelini din ortaklığı oluşturmaktadır. Bu kurguda İran milleti İslam toplumu olarak tahayyül edilmekte ve birlik duygusunun İslam toplumunun en önemli özelliği olduğu vurgulanmaktadır.

"Biz bir İslam toplumunda yaşıyoruz. İslam toplumunun kendine özgü özellikleri vardır: Birlik, danışma, yardımlaşma, bağışlama ve fedakarlık. Bu derste İslam toplumunun önemli özelliklerinden biri olan birliği tanıyalım.

Bir gün yaşlı bir adam birkaç parça tahta çubuk ele geçirdi. Sonra çocuklarını çağırdı ve onların her birine birer tane çubuk verdi. Onlardan çubuğu kırmalarını istedi. Çocuklar tek tek çubukları kolayca kırdılar. Sonra yaşlı adam birkaç parça çubuğu yan yana koydu ve onları birbirine bağladı ve çocuklarından yine çubukları kırmalarını istedi. Onlar bütün uğraşmalarına ve güçlerine rağmen birbirine bağlı çubukları kıramadılar. Sonra yaşlı adam onlara döndü ve dedi ki : "Çocuklarım, eğer birbirinizden ayrı olursanız düşman kolayca sizi kırar ama eğer birbirinizle birlik olursanız hiçbir düşman sizin üzerinizde başarılı olamaz." Allah'ın birliğine inanan, tek bir peygambere, kitaba ve kıbleye sahip olan Müslümanların birbirleriyle birlik olmaları gerekir.Eğer İslam toplumunda birlik yerine ayrılık gelirse düşmanlar Müslümanları kolayca yenerler. Allah Kuran-ı Kerim'de buyuruyor ki: "Hepiniz sağlam, ilahi bir ip olan dine sığınınız ve ayrılıktan kaçınınız." Bizim İslam Devrimimiz Allah'a imanla, İmam Humeyni'nin rehberliği ve halkın birliğiyle başarıya ulaştı. Zaferden sonra da halk birliğini korudu ve düşmanların arasına ayrılık sokmasına izin vermedi."[372]

---

[371] **Farsi Sevvom...(Farsça Üç...)**, s.39.
[372] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.147.

İslam birliği ilkesinden hareketle kitaplarda herhangi bir etnik köken, dini grup veya sınıfsal farka dayalı bir iç düşman imajı çizilmemektedir. Aksine İran milleti büyük bir ailenin üyeleri şeklinde kurgulanarak birlik ve beraberlik duygusu aşılanmaya çalışılmaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi için ulusal birlik duygusunun oluşturulmasında aile ve akrabalığa ilişkin verili duygusal bağlar kullanılmaktadır.

"AİLE

El gibidir

Her aile

Herkes bir parmaktır

Ailede

Baba bu elde

Başparmaktır

O elde

Birinci parmaktır

Diğer parmak

Yani işaret parmağı

O annemizdir

Evin hanımı

Diğer parmak

Yani erkek kardeş

Burada oturur

Annenin yanında

Öyleyse bu kim?

Diğer parmak

Evet doğru

O kız kardeştir

Ben sonuncuyum

Küçük parmak

Parmakları

Gördük tek tek

Biz hep birlikte

Beş parmağız

Hep birlikte ortağız

Mutlulukta ve kederde

Her ne kadar ayrıysak da

Biz beş parmak

Toplandığımızda

Oluruz tek yumruk"[373]

Kitaplarda geleceğin yurttaşına sunulan dil, din, tarih ortaklığı ve ortak düşmana karşı savunulması gereken kurumsallaşmış şekli ile dini bir ulus devlet olan İran İslam Cumhuriyeti'dir. Din ortaklığının ulusal olan üzerindeki belirleyici etkisi nedeniyle İran İslam Cumhuriyeti yurttaşlık ideali içinde dini ve milli öğeleri bir arada barındırmaktadır.

[373] **Farsi Bekhanim Dovvum...(Farsça İki...)**, s. 53.

3.3 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE YURTTAŞLIK BİLİNCİ

İran tarihi ve coğrafyasının anlatıldığı bölümlerin yanı sıra ders kitaplarında İranlı çocuklar İslam Cumhuriyeti'nin yönetim şekli, siyasi örgütlenmesi, anayasası ile tanışmakta İslam Cumhuriyeti yurttaşı olmanın gereklerini haklar ve ödevler çerçevesinde öğrenmektedirler.

Üçüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında Kazvin şehri posta idaresinde devlet memuru olan babalarının Nişabur'a tayin olmasıyla yolculuğa çıkan ve babalarının yeni görev yerine giderken İran'ın başka bölgelerini de gezen Haşimi ailesi üzerinden ilkokul çocuklarına ülkenin siyasi coğrafyası, ekonomik yapısı ve siyasi rejimin özellikleri öğretilmekte, İran İslam Cumhuriyeti sınırları içinde İslami yaşam tarzının nasıl olması gerektiği seçilen Haşimi ailesi örneği aracılığıyla anlatılmaktadır.

Haşimi ailesinin yolculuğunda işlenen yurttaşlığa ilişkin ayrıntılara değinmeden önce İranlı yurttaşın ve Müslüman bireyin sosyalleşme sürecine etki eden üç önemli kurumun, aile, okul ve caminin kitaplardaki anlatılışına değinmek faydalı olacaktır.

3.3.1 İdeal Müslüman Aile: Erkeğin Yardımcısı Kadın, Baba İmajı ve Otoriterliğin İçselleştirilmesi

Kitaplarda ailenin anlatıldığı bölümlerde en önemli figür babadır. Allah'ın her şeyin yaratıcısı ve çocuklar için anne ve babanın da yaratıcısı olduğu vurgusundan yola çıkılarak okuma parçaları ve şiirlerde babayı sevmek, babaya itaat ve babaya hoş görünmek üzerinde durulmaktadır. Peygamber, On iki İmam ve Humeyni çocuklarla ilişkileri üzerinden anlatılmaktadır. Bütün kitaplar Humeyni'nin resmiyle[374] başlamakta ve bu resimlerin altında Humeyni'nin çocuklarla yaşadığı bir deneyim anlatılarak Humeyni sevecen ve şefkatli İmam olarak yansıtılmaktadır.[375]

---

[374] Resimler için **bkz.** EK:12,s.171,**Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s.Başlangıç, EK:13, s. 172, **Farsi Çeharom...(Farsça Dört...)**, s. Başlangıç.

[375]Kitapların başlangıç sayfalarında Humeyni'ye ilişkin anlatılan birkaç anekdot şöyledir: "İmam çocukları çok severdi ve bazen onlarla oyun oynardı. İmamın yakınlarından birinin dediğine göre: Bazı zamanlar küçük Fatma ve Ali İmam'ın yanına gidiyorlardı. Fatma anne, Ali baba ve İmam'ın kendisi de onların çocuğu oluyordu. Sonra birlikte oyun oynuyorlardı." **İlim ve Tecrebe Evvel-i Debistan (İlkokul Birinci Sınıf Bilim ve Deney)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382 (2004), s.Başlangıç.
"İmam her zaman selam vermekte diğerlerinden daha öndeydi ve sürekli birileriyle karşı karşıya olduğu zaman onlardan önce onları selamlardı. Hatta çocuklarla yüz yüze olduğunda onlara da selam verirdi." **İlim ve Tecrebe Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Bilim ve Deney)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382 (2004), s.Başlangıç.

Kitaplarda Humeyni'nin çocuklara baba imajı ile tanıtılması ve onun bütün ulusun çocuklarının babası olarak anlatılması ailede babanın rolünün işlendiği bölümlerle desteklenmektedir. Yukarıda "Aile" şiirinde anlatıldığı gibi baba ailede baş parmaktır yani ailenin reisidir, karar vericisidir. Bir kız çocuğunun ağzından yazılan şiirde baba ışık saçan bir mumdur.

"kapı çaldı,

babam geldi,

babamın geldiğini görünce onu öptüm,

babam bize ekmek getirdi,

annem mutlu oldu,

onunla evimiz aydınlandı,

o mum biz de ışığının etrafındaki pervaneyiz"[376]

Timsahların hayatının anlatıldığı bir başka okuma parçasında baba timsah güçlüdür, yırtıcıdır; ama sevecendir. Tıpkı baba timsah gibi küçük bir erkek çocuğunun babası da sinirli olabilir; ama çocuk onu yine de sever.[377]

"İmamın yakınlarından birinin anlatışına göre: " bir gün İmam bana dedi ki: 'ne zaman ben halkı görmeye ve konuşma yapmaya gitsem, çocukları düşünürüm. Çocukları o kadar seviyorum ki eğer ben konuşurken bir çocuk ağlarsa veya bana el sallarsa duygulanırım ve o çocuğu düşünürüm." **Tealimat-i İctimai Sevvom...(Sosyal Bilgiler Üç...),** s.Başlangıç.

"İmam'ın çocuklarından biri dedi ki: "Biz evde ne kadar gürültülü oyunlar oynarsak oynayalım İmam bize hiç müdahale etmezdi ama komşuların gürültümüzden rahatsız olduğunu anladığında bize şiddetle itiraz eder ve sinirlenirdi. Biz de onu sinirlendirmeyecek ve mutlu edecek şeyler yapmaya çalışırdık."**Riyazi Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Matematik)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004), s.Başlangıç.

"İmamın torunlarından biri demiştir ki: "Ben bir gün İmamın yanına gittim odanın içine girdim. Selam verdim, ellerini öptüm ve oturdum. Sonra kendileri sordular: "Derslerine iyi çalışıyor musun?" Ben cevap verdim: "Evet." Kendileri dediler ki: " Eğer kendin için bir şey öğrenmeyi ve iyi bir işin olmasını ve ahirette iyi bir yaşamın olmasını istiyorsan ders çalış, dersi hiçbir zaman bırakma ve isteklerine ulaşabilmek için büyük bir ilgiyle oku." **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...),** s.Başlangıç.

"İmam'ın torunlarından biri dedi ki: " İmam çocuklarla oyalanmakta, onları sevindirmekte çok başarılıydı ve sporu en iyi oyun olarak biliyordu. İmam Şah rejiminin zindanındayken günlerce aynı küçük odayı adımladığını anlatıyordu." **Riyazi Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Matematik)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004), s.Başlangıç.

[376] **Farsi Bekhanim Evvel...(Farça Okuma Bir...),** s. 4.

[377] "Bütün babalar gibi: Beş metre uzunluğunda ve yaklaşık olarak bin kilo ağırlığındadır. O tek hamlede büyük bir ineği bacağından yakalayabilir ve göz açıp kapayıncaya kadar onu yiyebilir; ama dünyanın en sevgi dolu babasıdır. Nil Nehri'nin büyük timsahını söylüyorum. Uzmanlar bu büyük hayvanı bir süre gözlem altında tuttular ve davranışlarını kaydettiler. Onların söylediğine göre: timsahlar kendi yumurtalarını kimse zarar vermesin diye bekliyorlarmış. Onlar güçlü çeneleriyle yumurtalarının dış kabuğunu yavruları raht dünyaya gelsin diye kırarlarmış. Eğer küçük timsahlar annelerinin ağzında

"Babam

Uzun boylu ve zayıftır. Pırıl pırıl iki gözü vardır. Az konuşur ama her zaman gülümser. Gürültüden pek hoşlanmaz. İşten döndüğü zaman yorgun değilse benimle oyun oynar. Sinirli olduğu bazı zamanlarda ondan biraz korkarım. Ama her zaman onu severim."[378]

Sinirli olduğunda bile sevilen baba aynı zamanda aile içinde memnun edilmesi gereken kişidir.

"Baba yoldadır. O kendisiyle konuşmaktadır: "eve gidince oğlum bana kapıyı açacak ve 'selam' diyecek. Halimi soracak. Çantamı elimden alacak ve bana "kolay gelsin" diyecek. O zaman biraz dinleneceğim. Oğlum okuldan ve arkadaşlarından bahsedecek. Sonra birlikte çiçeklere su vereceğiz. Belki birlikte oyun oynayacağız veya gezmeye gideceğiz."

Baba eve yeni varmıştır. Henüz kendisine selam verilmemiştir ve oğlu sorar: "baba çantanın içinde ne var? Meyva mı, tatlı mı? Yenecek bir şey mi yoksa oyuncak mı?" Babanın yorgunluğu henüz geçmemiştir ki oğlu yüzünü buruşturarak konuşur: "Mesud'un babası her gün onu gezmeye götürüyor. Biz neden gezmeye gitmiyoruz? Mecid'in babası ona yeni bir bisiklet almış ama benim bisikletim eski...." Babası ona sinirli ve dargın bir şekilde bakar. Çocuk babasının bakışından anlar ki..."[379]

Ailenin toplumun temeli olduğu düşüncesinden hareketle sorumlu Müslüman bireyin yetiştirilmesi açısından ailenin İslamileştirilmesi özel bir önem taşımaktadır. Kitaplardaki ideal Müslüman aile örnekleri İslam'ın örnek insanları olarak gösterilen Peygamber ve İmamların ailelerinin yaşamları, birbirleriyle ilişkileri anlatılarak işlenmektedir.[380]

---

kalacak ve dinlenecek yer bulamazlarsa babaları onları doğduktan sonra kendi ağzına alıp suya götürüyormuş. Baba timsah yavrularını seslerinden tanıyabiliyor ve yardıma ihtiyaçları olduğunda hemen yanlarına gidiyormuş", **Hediye-yi Aseman Kitab-ı Kar Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri Alıştırma)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004), s.53.

[378] **A.g.e.,** s.55.

[379] **Hediye-yi Aseman Sevvom...(Gökyüzünün Hediyeleri Üç...),** s.72.

[380] "Anne büyük babanın merhametliliğini anlatıyor. Bir süredir onu görmemiş. Onu özlemiş. Gidip geliyor, tahta getiriyor ve ateş yakıyor. Özlemini unutmak için kendini bu işlere veriyor.
Tandır odayı sıcak yapmıştır. Hamurlar birbiri ardına hazırlanmakta ve tandıra dizilmektedir. Çocuklar annelerine yardım etmekte ve büyük babaları hakkındaki sözlere kulak vermektedirler. Taze ekmekler birer birer tandırdan çıkıyor. Babanın izinde şehirden dışarı çıkıyor. Herkesten soruşturuyor. Tekbir çekenlerin sesi kulağına geliyor. Uzaktan gözleri babayı görüyor. Dudaklarına bir gülümseme yerleşiyor. Ta onun yanına kadar ilerliyor. Saygıyla arkasında bekliyor. "Selam Baba!" Allah'ın Peygamberi başını çeviriyor. Gözleri mutluluktan parlıyor. " Selam kızım!Burada ne yapıyorsun?" Sonra kızının hatırını soruyor. Fatima ekmek sofrasını yere babasının önüne koyuyor. Taze ekmek kokusu her tarafa yayılıyor. Baba şaşkınlık içinde taze ekmeklere bakıyor. "Babacığım biraz ekmek pişirmiştim. Sensiz yiyemedik. Bunları senin için getirdim." "sevgili kızım!" Babanın gözleri yaşla doluyor. Bir lokma koparıyor ve gülüyor. "Fatimacığım, bir süre açlıktan sonra bu babanın yediği ilk yemektir." **A.g.e.,** s.32.

Peygamber sadece kendi kızına karşı değil başka çocuklara karşı da çok sevgi doludur[381] ve onlara da babalık etmektedir. Aşağıdaki okuma parçasını okuyan çocuğun düşüncesi "Allah'ın peygamberi hepimizin babasıdır. O bütün çocukları sever. Beni de sever"[382] şeklindedir.

"Baba Yerine :

Çocuklar neşeyle bir o tarafa bir bu tarafa koşuyorlar. Sokağın köşesinde yalnız ve üzgün bir çocuk bekliyor ve onların oyununu seyrediyor. Allah'ın peygamberi çocuğu görüyor. Onun yanına gidiyor, selam veriyor ve soruyor. "Oğlum neden burada duruyorsun?, Neden çocuklarla oyun oynamıyorsun?" Ufaklık cevap veriyor: "Ben yalnızım, kimsem yok , evim yok. Çocuklar da benimle oyun oynamıyor. Peygamber üzülüyor ve çocuğun sözlerini şefkatle dinliyor. Sonra onu kucağına alıyor ve diyor ki: "Oğlum üzülme. Bugünden itibaren ben babanın yerine geçiyorum. Hanımım annen ve kızım Fatima kız kardeşindir. Çocuk sakinleşiyor. Artık ağlamıyor. Mutlu oluyor ve gülümsüyor. O ikisi el ele çocukların tarafına ve sonra peygamberin evine gidiyorlar."[383]

Babanın ailenin reisi olduğu ideal Müslüman aile işbölümü ve yardımlaşma üzerine kurulmuştur. Bu işbölümünde erkek ailenin geçimi ile sorumlu iken kadının görevleri ev içinde tanımlanmaktadır.

"Ailede herkesin bir görevi vardır. Genellikle baba evin dışında çalışır. Onun eşinin ve çocuklarının giyeceğini, yiyeceğini ve hayatın diğer ihtiyaçlarını giderme görevi vardır. Anne bir ailede hangi işleri yapar? Anne ve baba bizim için başka hangi işleri yaparlar? Bazı ailelerde anne evin dışında da çalışır. Köylerde kadınlar tarlada, süt sağmada ve halı dokumacılıkta kocalarına yardım ederler. Şehirlerde de bazı kadınlar okullarda, hastanelerde, fabrikalarda veya ofislerde çalışırlar. Ailede çocuklar ders çalışırlar, ev işlerinde anne ve babalarına yardım ederler, dini görevlerini yerine getirmeyi ve iyi davranışlarda bulunmayı öğrenirler. Ailede iyi eğitilmiş, sevilmiş ve ahlaklı yetiştirilmiş bir çocuk gelecekte yararlı ve sorumluluk sahibi bir kişi olur. Ailemizin bizim eğitimimizde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle İslam dini aileye çok önem verir."[384]

---

[381] "Çocukların Arasında: Öğlen üzeridir. Birkaç çocuk sokakta oyun oynuyorlar. Onlar evden dışarı camiye gitmek için çıkıyorlar. Her zamanki gibi düzenli ve temizler. Gülümsüyorlar. Sakin adımlar atıyorlar ve diğerlerine yetişiyorlar, selam veriyorlar. Çocuklar onu uzaktan görüyorlar ve istek ve sevinçle onun tarafına doğru koşuyorlar. O da neşeyle çocukların arasına giriyor ve onlara selam veriyor. Çocuklar ondan kendileriyle oyun oynamasını rica ediyorlar. O kabul ediyor ve oyun başlıyor. Çocuklar peygamberle oyun oynamaktan keyif alıyorlar. Bir süre sonra yoldan bir adam çıkıyor, gökyüzünü işaret ediyor ve diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü ezan yakındır." Çocukların rahatsız olmasını istemeyen peygamber o adama diyor ki: "Benim evimden bir şey getir ki vedalaşmak için çocuklara vereyim de bana kırılmasınlar." Adam biraz sonra bir miktar cevizle geri dönüyor. Peygamber cevizleri çocuklara vererek onları mutlu ediyor ve rahat bir şekilde camiye gidiyor." **Hediye-yi Aseman Dovvum...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...)**, s.32.

[382] **A.g.e.**, s. 31.

[383] **A.g.e.**, s.30.

[384] **Tealimat-i İctimai Çeharom...(Sosyal Bilgiler Dört...)**, s. 111.

İslam dininin emrettiği şekilde işbölümü ve yardımlaşmaya dayanan ideal bir Müslüman ailenin bir günlük programı şöyle çizilmiştir. Bu ideal aile İran İslam Cumhuriyeti'nin tahayyülündeki ideal İslam toplumunun çekirdek halidir.

"Bir Dindar Ailenin Günlük Programı

Murteza, iyi ve düzenli bir beşinci sınıf öğrencisidir. Murteza'nın ailesi dindar ve müslüman fertlerdir. Herkes bu ailenin ahlak ve davranışından söz eder. Bu evde işbölümü yapılmıştır. Herkes görevini bilir ve onu iyi bir şekilde yerine getirir ve kendi işine ek olarak diğerlerine de yardım eder. Büyük çocuklar küçük çocuklara göz kulak olur ve okulda ve evde onlara şefkatli bir şekilde kılavuzluk ederler. Onların davranışı öyledir ki daha küçükler onları örnek alır. Küçükler de büyüklere saygı duyar, onların öğütlerini kabul ederler. Bizim sevgili Peygamberimiz demiştir ki: "Allah başkasının omzuna ağır yük yükleyeni sevmez ve onu rahmetinden uzak tutar."

Onların günlük programı şu şekilde başlamaktadır:

Murteza'nın annesi ve babası sabah erken güneşin doğuşundan önce uykudan kalkarlar ve çocuklarını sakin ve sevgiyle uyandırırlar. Hepsi herşeyden önce namaz için hazırlanırlar. Önce ağızlarını ve burunlarını yıkarlar. Sonra abdest alırlar ve sonra temiz ve sakin bir yerde namaz kılmakla meşgul olurlar. Namaz kılma sırasında sadece Allah'a yönelirler. Sonra günlük işlere daha fazla hazır olabilmek için basit sportif hareketler yaparlar. Kahvaltının hazırlanmasında hepsi işbirliği içindedir ve herkes bir iş yapar. Ondan sonra hepsi sevgiyle ve güler yüzle sofranın etrafına toplanırlar. Sofra araçları çok temizdir. Onlar İslam adabına uygun yemek yerler. Yemek yerken acele etmezler ve sonunda ellerini ve ağızlarını yıkarlar ve sonra işe ve okula doğru gitmek için hazırlanırlar. Murteza ve kız kardeşi Nergis kahvaltıdan sonra Allah'ı anarak okula giderler. Tanıdıklarına ve dostlarına selam verirler. Her zaman yolun sağından yürürler. Caddeden geçerken gidiş geliş kurallarına dikkat ederler. Onların ders çalışmaya ilgisi vardır ve ders sırasında öğretmenin sözlerini iyice dinlerler. Sınıf arkadaşlarına yardım ederler. Müdürlerini ve öğretmenlerini severler. Bu ailenin babası zanaatkardır. O işini iyi yapmaya ve halka karşı merhametli ve iyi huylu davranmaya çalışır. Anne evin işleri ve çocukların terbiyesiyle meşguldür ve bunları iyi bir şekilde yerine getirir. Evin içi çok temiz ve düzenlidir. Küçük çocuklar annelerinin şefkatinden ve doğru terbiyesinden mutludurlar. Bütün çocuklar sevgi dolu annelerinin kıymetini bilmektedirler. Çünkü evin çok işi vardır. Ailenin diğer üyeleri eve döndüklerinde ellerinden geldiğince anneye yardım ederler. Örneğin Nergis annesinin yıkadığı kurumuş çamaşırları toplar. Murteza ekmek almak için fırına gider. İkindi vakti çocuklar okuldan döndüklerinde biraz dinlendikten sonra ödevlerini ve alıştırmalarını yaparlar. Namaz kıldıktan sonra sıcak ve dostane bir ortamda akşam yemeği yerler. Sonra konuşmaya veya faydalı bir uğraşa başlarlar veya güzel ve öğretici kitapları tartışırlar. Onlar uykudan önce mutlaka ağızlarını misvakla temizlerler. Onlar sabah erken kalkmak ve zinde olmak için erkenden uyumaya

çalışırlar. Bu Müslüman ailenin bu şekildeki yaşamı, lezzet verici, sakin ve neşelidir. Hem iş yaparlar hem ders çalışırlar. Hem Allah'a ibadet ederler, hem yemek yer ve dinlenirler." [385]

Yukarıda özellikleri sıralanan ideal Müslüman ailenin anlatımından da anlaşıldığı gibi kadınlar anne ve eş olarak erkeğin yardımcısıdır. İran İslam Cumhuriyeti'nde erkekle birlikte din muhafızlığından ve gelecekte dini koruyacak olan erkek yurttaşların yetiştirilmesinden sorumludur.

"Kuran'ın muhafızlığı ve İslam dininin savunulması kadına ve erkeğe yaraşır. Hepimiz düşman saldırısı sırasında fedakarlığa hazır olmalıyız ve dinimizi, canımızı, malımızı, ülkemizi ve diğer varlıklarımızı müdafaa etmeliyiz. Kadınların ve kızların da kurşun atmayı, muhafızlığın tekniklerini ve düzenini öğrenmeleri iyi olur. Yaralılara ilk yardım uygulamayı ve hemşireliği öğrensinler ve her zaman büyük İslam ülkesinin uyanık muhafızları olsunlar.

Ülkemizin özgür kızları ve kadınları erkekler gibi yeniden yapılanma savaşında, okuma yazma seferberliğinde ve inkılabın diğer temellerinde birlikte hareket ediyor ve İslam ülkesinin özgürlüğü ve bayındırlığı için çalışıyorlar. Aynı özgür Müslüman kadınlardı ki rehberlerinin buyruğuyla istekle toplandılar, erkeklere yoldaşlık ederek ülkeyi ihanet edenlerin pençesinden kurtardılar ve şimdi de bütün ülkenin özgürlüğü ve bayındırlığı için çalışacaklar. İslam okulunda böyle özgür kadınlar eğitilirler. İslam kadınlardan utangaç olmalarını (örtünmelerini), sade giysiler giymelerini, namahrem ve yabancı erkekler için süslenmemelerini, bedenlerini ve saçlarını namahremden sakınmalarını istemiştir. İslam Devrimi'nin yüce rehberi İmam Humeyni demiştir ki: "Kadının toplumda büyük bir rolü vardır. Kadın akıllı erkeklerin ve kadınların eğiticisidir."[386]

Geleceğin kadın yurttaşları ilkokul öğrencisi kız çocuklarının önüne koyulan ideal kadın örnekleri ise kitaplarda İslam'ın örnek kadınları olarak yer alan Peygamber eşi ve kızıdır.[387]

---

[385] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s.45-47.

[386] **A.g.e.**, s.35.

[387] "Hz. Fatima:İslam'ın Örnek Kadını: Hz. Fatima, peygamberliğin beşinci yılında dünyaya geldi. Babası Hz. Muhammed ve annesi Hatice'ydi. Hz. Muhammed kızı Fatima'yı çok seviyordu ve onun hakkında diyordu ki: "Fatima, benim bedenimin bir parçasıdır. Kim ki ona eziyet eder bana eziyet etmiş olur. Kim ki onu mutlu eder beni mutlu etmiş olur."Hz. Fatima gençliğinde Hz. Ali ile evlendi. O kocası için iyi bir eş ve çocukları için iyi bir anneydi. Evin işlerini yapıyor ve hayatı sürdürmek için gerekli olan şeylerin bakımı ve hazırlanması için uğraşıyordu. Onun sade ve temiz bir hayatı vardı ve pahalı giysilerle ilgilenmezdi. O çok bilgili ve güzel ahlaklıydı. Allah'a ibadet etmek, hicaba uymak için uğraşıyordu. O İslam'ın örnek kadınıdır. Hz. Ali kendi tavrı ve Hz. Fatima hakkında demiştir ki: "Allah'a yemin olsun ki hayatın hiçbir döneminde Fatima'yı üzecek bir iş yapmadım. Fatima da beni hiçbir zaman üzmedi." Fatima'nın Hasan ve Hüseyin adında iki oğlu ve Zeynep ve Ümmügülsüm adında iki kızı oldu. Peygamber'in soyu Fatima'nın çocuklarından meydana geldi. Bizim 11 sevgili İmamımızın soyu Hz. Fatima'dandır. Hz. Fatima çocuklarını çok severdi. Onları İslam adabına ve ahlakına uygun bir şekilde yetiştirdi ve çocuklarına en iyi eğitimi verdi. Fatima ki Tanrı'nın selamı üzerine olsun Cemadiellesani ayının üçünde 80 yaşında öldü. Medine'de toprağa verildi ancak mezarının yeri belli değildir. Hz. Fatima'nın diğer adı Zehra'dır."**Tealimat-i Dini Çeharom...(Din Bilgisi Dört...)**,s.32.

Anne ve babanın yaratıcısı Allah, sevgi dolu peygamber, şefkatli İmam Humeyni ve ailede mum gibi ışık saçan, sinirli olduğunda bile sevilen ve memnun edilmesi gereken, ailenin reisi baba imajının yer aldığı yukarıdaki gibi ideal bir Müslüman ailede yetişen çocuğun sosyalleşme süreci öğretmen otoritesinin yüceltildiği[388] okulda devam etmektedir.

3.3.2 Ülke Yönetiminin Minyatür Hali Okul

İran'ın gelecekteki yurttaşlarının ülkenin siyasi kültürünü edinerek siyasal toplumsallaşma sürecinden geçtiği en önemli kurum okuldur. Okul bu amacına ulaşmak için aile ile işbirliği içinde olmaya çalışmaktadır.Özellikle din bilgisi ve Kuran öğretimi kitaplarında çocukların din eğitiminin başarılı bir şekilde yapılabilmesi için velilerin yardımı istenmektedir.

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Değerli anne ve baba,

Siz değerli aileye selam ederek başarı ve sağlıklı olmanızı arzularız, değerli çocuğumuzun öğreniminin ikinci yılını başarıyla geride bırakarak şu an üçüncü sınıfta, diğer derslerin yanında Kuran öğreniminin üçüncü yılına başlamış olmasından ötürü Allah'a şükür ediyoruz.

Çocuk, Allah'ın eğitim sorumluluğunu anne ve babanın üzerine yüklediği ilahi bir hediye ve emanettir. Siz değerli veliler, kendi bu hak ve sorumluluğunuzun bir kısmını okul yönetiminin iradesine bıraktınız. Hepimiz çocukların eğitim ve öğretimi gibi önemli bir işi kabul ederek, bu emanet yükünü sağlıklı bir şekilde hedeflediğimiz amaca ulaştırmalıyız. Böylece bu cennet goncalarından Allah'ın iyilik ve rahmetiyle tap taze bahçeler meydana getirelim.

Kuran, Allah'ın sözü ve mesajı, hak ve batılın ölçüsü, yaşam düsturu ve bütün dünyalılar için Hak'ın rahmetidir. Bütün öğrencilerin Kuran öğrenimine ilgi duymaları ve gelecekte Kuran'ı akıcı, güzel ve kurallarına uygun şekilde okuyabilmeleri , yavaş yavaş Allah'ın sözünün anlamını idrak edebilmeleri

---

[388]Bütün kitapların sonunda öğretmenin varlığına şükredilmekte ve öğrencileri eğittiği için kendisine teşekkür edilmektedir: "Ey saygıdeğer öğretmen ve özgür insan. Sana şükrediyorum. Ey dinin öğreticisi ve bileni ve ey hayat yolunu aydınlatan meşale sana şükrediyoruz, saygı duyuyoruz. Sana bize merhametli ve sevgi dolu olmanın yolunu gösterdiğin için ve bizi Allah'ın gücünün işaretleriyle tanıştırdığın için şükrediyoruz. Sana bizi peygamberlerin, İmamların ve büyük insanların hayatlarıyla tanıştırdığın ve onların davranışlarını hayatımızda örnek almamızı sağladığın için şükrediyoruz. Sana bize güzel Farsça dilini sabırla daha çok ve daha iyi öğrettiğin ve dünyanın ilerleyen bilimiyle bizi tanıştırdığın için şükrediyoruz. Bu geçtiğimiz yılda senin güzel sözlerinden iman etmeyi ve günahtan sakınmayı öğrendik. Senin iyi davranışlarından fedakarlığı ve başkalarını düşünmeyi öğrendik. Eğer senin faydalı sözlerin olmasaydı, nasıl Hakk'ın kelamıyla tanışırdık ve nasıl doğru yolu öğrenirdik? Eğer senin kılavuzluğun olmasaydı nasıl kardeşliği, beraberliği, yardımlaşmayı öğrenirdik? Şimdi eğitim yılının sona ermesiyle sana en iyi övgülerimizi sunuyoruz ve sana söz veriyoruz ki bize öğrettiklerini asla unutmayacağız ve Allah yolunda ve halkın hizmetinde kullanacağız."**Farsi Sevvom...(Farsça Üç...)**, s.140.

ve daima Allah'ın hidayetine sığınabilmeleri için eğitim ve öğretim idaresi düzenli bir program meydana getirmiştir . ...

Siz değerli velilerden beklentimiz,

1-Aziz çocuklarımız gerekli ve yerinde teşvik ve kılavuzlukla Kuran eğitiminin basitliğini hissetmeli ve bu yolda başarı elde etmek için Kuran öğrenimine olabildiğince çok ilgi duymalıdırlar. Onlar bizlerden Kuran'a saygıyı ve onu öğrenme yolunda çabalamayı öğrenmelidirler ve bizim ahlak ve davranışlarımızı gözleyerek hepimizin Allah'ın istediği şekilde olmayı arzuladığımızı anlamaları gerekir. Onlar Kuran'a ilgi duymayı, Allah'ı sevmeyi, halka karşı merhametli olmayı ve İslami ahlak ve davranışı ameli olarak büyüklerden öğrenmelidirler.

2-Çocuklarınızdan Kuran'dan okulda öğrendiklerini sizler için tekrarlamalarını isteyiniz; kısa sureleri, kasetin sesine uygun olarak size kitap üzerinden okumalarını ve göstermelerini isteyiniz. Eğer ilgi duyuyorsa Kuran'ı daha iyi öğrenme ve daha güzel okumada başarı elde etmesi için sınıflardaki eğitim kasetlerine benzer bir kaseti ona temin ediniz.

3-Ondan her dersin Kuran ayet ve cümlelerini kitap üzerinden size göstermelerini, bölüm bölüm ve tane tane sizin için okumalarını isteyiniz. ...

4-Eğer çocuğunuz kitaptaki sureleri ezberlemeye yönelik ilgisini gösterirse bunu yapması için onu teşvik ediniz. Bu olay onun okuldaki Kuran yarışmalarına katılması için gerekli ortamı da sağlayacaktır. ...

Çocuğunuzun gelecekte büyük bir insan, imanlı, Allah'ın halis kulu, halkın hizmetçisi ve hepimiz için geride bıraktığımız hayırlardan olmasını ümit ederiz."[389]

Ailenin işbirliğinin diğer kitaplarda değil de din bilgisi ve Kuran öğretimi kitaplarında talep edilmesiyle çocuğun dini eğitiminin başarısının yanı sıra çocuk üzerinden ailenin de eğitilmesi ve İslamileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çocuklar okulda sadece Kuran okumayı değil, din bilgisi kitapları aracılığıyla dini vecibelerin nasıl yerine getirileceğini de öğrenmekte ve okulda düzenlenen ibadet festivalleri[390] ve Kuran yarışmaları ile dinin gereklerini yerine getiren bir Müslüman birey olmaya özendirilmektedir. Bu dini vecibeler arasında en önemlisi namazdır.

---

[389] "Önsöz", **Amuzeş-i Kuran Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Kuran Öğretimi)**,Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004), s. a,b,c.

[390] İbadet festivali veya kutlaması 9 yaşındaki kız çocuklar ve 15 yaşındaki erkek çocuklar için İslam'a göre ibadet etmekle mükellef oldukları yaşın gelmesi nedeniyle yapılmaktadır. Üçüncü sınıf Farsça kitabında bu kutlamalardan biri şöyle anlatılmaktadır: "Son zilin çalmasına birkaç dakikadan fazla kalmamıştı. Okulun bütün öğrencileri, özellikle de 3. sınıf öğrencileri daha büyük bir zevk ve şevk içindeydiler. Çocukların gülen yüzleri neşe ve mutlulukla doluydu ve büyük bir sevgiyle öğretmen hanıma bakıyorlardı. Gönülleri öğretmenlerinin sonraki iki günün kutlamasını bir kere daha anlatmasını

"Sabah oldu.

Horozlar ötüyor.

Serçeler ötüyor.

Sen ne yapıyorsun?

Yoksa uyuyor musun?

Kalk.

Yüzünü yıka.

Sabah oldu.

Ne güzel bir sabah.

Sen de namaz kıl."[391]

"Öğlen oldu.

Güneş gökyüzünün ortasına geldi.

---

istiyordu. Mina elini kaldırdı ve dedi ki : "Öğretmenim yarın kutlama yapmıyor muyuz?" Öğretmen hanım gülümsedi ve dedi ki: "Kızım bu büyük ve gurur verici gün için acele etmekte haklısın ama daha önce de konuştuğumuz gibi kutlamayı meb'es gününde (Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği gün) yapacağız." O sırada zil çaldı ve çocuklar bağıra çağıra birbirleriyle konuşarak okulun bahçesine doğru yola düştüler. Her yerde ibadet festivali sözü vardı ve okulun bütün çalışanlarıyla öğrencileri bu günü kutlamayı unutmamak için çalışıyorlardı. Çocukların kendilerini bu günün kutlaması için hazırladıkları günlerden birinde Zehra öğretmen Hanım'a sordu : "Acaba erkek çocuklar da böyle bir kutlamaya katılabilirler mi?" Öğretmen hanım cevap verdi: "evet, dokuz yaşını bitirmiş kızlarla 15 yaşını bitirmiş erkekler bu kutlamaya katılmakla mükelleftirler. Çünkü büyümüş olurlar ve sevgili Allah'a ibadet edebilirler ve onunla sırlarını ve ihtiyaçlarını paylaşmaktan çok mutlu olurlar." Zehra yeniden sordu : "Öğretmenim, izin verirseniz Allah'a ibadet edebilenler olarak biz de bu konudaki görüşlerimizi yazalım ve kutlama gününde okuyalım." Öğretmen Hanım dedi ki: "Peki kızım. Hepiniz ibadet festivali ile ilgili ne istiyorsanız yazın ve o gün okuyun." Sonunda ibadet festivali günü geldi. Öğrenciler zevk ve şevkle ibadet festivali için çalışıyorlardı. Gülüşleri ve neşeli sesleri okulu doldurmuştu. Her grup ibadet festivalinin son işlerini yapıyordu. Okulun öğretmenleri de büyük bir mutlulukla öğrencilere lazım olan araçları hazırlıyorlar ve bazen de öğrencilerin yeni yaptıkları işlerle ilgili görüş bildiriyorlardı.Öğlen ezanı okunduğunda anneler de geldiler ve zilin sesiyle öğrenciler deste deste salona doldular.Gülsuyu kokusuna karışan taze gül kokusu salonu doldurdu. İbadet festivali grubu yani dokuz yaşını doldurmuş 3. sınıf öğrencilerinden oluşan grup salona vardı. Onların girişiyle çocuklar yüksek sesle Allahuekber diye bağırdılar. Önce cemaat namaz için ayağa kalktı ve namazdan sonra öğrenciler vahdet duasını (Allah'ın birliğinin işareti olan duadır ve Müslümanlar tarafından Allah'ın birliğine işaret etmek için okunur) okudular.Namazdan sonra festival programı Kuran'dan bir ayetin okunmasıyla başladı. Konuşmacı olarak davet edilen hanım konuştu ve ibadet festivali grubunun öğrencileriyle, öğretmenlerin ve annelerin bu büyük gününü tebrik etti. Şarkı söyleme ve gösteri gibi diğer programlar da yapıldı. Temiz ve özenli giysileri içinde ibadet festivali grubu bu büyük günle ilgili yazdıklarını salonda hazır bulunanlara okudular. Sonra her birine hediyeler verildi. Bu hediyelerin çoğu güzel bir yazıyla yazılmış ve sade bir kabı olan Kuran'dan ayetlerdi. Festivalin sonunda misafirlerden tatlı ve çiçek kabul edildi. Geçmiş yıllardaki kendi ibadet festivallerinin tatlı anılarını hatırlayan 4. ve 5. sınıf öğrencileri de zevkle hazırladıkları kendi el işlerini festival grubunun öğrencilerine hediye olarak verdiler ve onları tebrik ettiler." **Farsi Sevvom...(Farsça Üç...)**, s.119-120.

[391] **Hediye-yi Aseman Dovvum...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...)**,s.58.

Hava daha sıcak ve güneşli oldu.

Yeniden namaz vaktidir.

Güneşin batma zamanı,

Gökyüzü yavaş yavaş kararır.
Ay görünür.

Yıldızlar göz kırpar.

Başının üzerine bak.

Ne güzel bir gökyüzü!

Yine namaz kılabilirsin!"[392]

"Sabahtır , sabah

Allahuekber

Uykudan uyanma zamanı

Bir kere daha

Senden önce kalktı

Uykudan bülbül

Uykudan yüz çevirdi

Hem gonca hem de gül

Cik cik diyerek

Güzel serçeler

Senden önce

Allah'a şükrettiler

Sabah olmaktadır

Yüzde gülümseme

Namaz vaktidir

Fırla çocuk!"[393]

---

[392] **A.g.e.**, s.59.
[393] **A.g.e.**, s.60.

Şiirlerle namaz kılmaya özendirilen çocuk için evde de bir namaz kutlaması yapılmaktadır.

"Büyükannem benim için beyaz bir namaz çarşafı dikmiş. Büyükbabam da bana ve Mehdi'ye güzel namazlıklar verdi. Annem lezzetli yemekler pişirdi ve babam tatlılar aldı. Bu akşam bizim evde küçük bir kutlama var. Ben ve erkek kardeşim namaz kılmayı öğreneceğiz. Bu kutlama benim ve kardeşim için."[394]

Kitaplardaki anlatımlarda Müslüman bireyin dini ve ulusal değerleri edindiği mekan olan okul, yurttaşlar topluluğunun küçük bir örneği olarak yer almaktadır. Ülkenin siyasi rejimine ilişkin verilen bilgiler okul örneği üzerinden açıklanmaktadır.

Örneğin anayasanın gerekliliğinin anlatılması için okulda uyulması gereken kurallardan bahsedilmektedir. Neden bir din rehberine ihtiyaç olduğunun açıklanması için okul gezisi sırasında neden bir rehbere ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabına başvurulmaktadır:

"Okul sorumlularının sizin için kısa bir yolculuk düzenlediğini farzedin. Bu yolculuk için pek çok iş yapmak gerekir. Örneğin siz hangi araçları yanınızda götürmeniz gerektiğini bilmelisiniz. Hangi güzergahtan gideceksiniz, hangi ulaşım araçlarını kullanacaksınız, gruptaki herkes ne iş yapacak ve... .

Öyleyse bu yolculuk için bir rehbere ihtiyacınız var. Eğer gruptaki herkes kendi görüşüne uyulmasını isterse ne kazalar olur? Yolculuk programı hazırlandığında bütün öğrencilerin kabul ettiği bir kişi seçilir ve grubun programını uygulamak için hepsine rehberlik eder. Sizce bu kişinin özellikleri neler olmalıdır? Sınıfta bu konu üzerine tartışınız?"[395]

Bir sınıf temsilcisinin seçilmesi sırasında temsilciye ilişkin özellikler din rehberinin özellikleri ile neredeyse aynıdır.

"İbn-i Sina İlkokulunda her sınıftan öğrenciler sınıfın bazı gerekli işlerinin yapılması için bir aylığına temsilciler seçiyorlardı. Bu temsilciler aynı zamanda okulun düzeninin korunmasından da sorumluydu. Ayın birinci günüydü. O gün, üçüncü sınıfta yoğun bir faaliyet vardı. Öğrencilerin yeni temsilciler seçmesine karar verilmişti. Öğretmen sınıfa girdi. Öğrenciler yerlerini alınca dedi ki: "Bu gün yine arkadaşlarınızdan iki kişiyi seçmeniz gerekiyor. Gelin bir kere daha iyi bir temsilcinin özelliklerinin neler olması gerektiğine bakalım. Öğretmen, öğrencilerin görüşlerini yazması için Fatima'yı tahtaya çağırdı. Meryem dedi ki: "Temsilcinin adil ve dürüst olması gerekir." Zehra: "Temsilcinin çalışkan ve ciddi olması gerekir." Nesrin: "Temsilcinin başladığı işi sonuçlandırabilen ve uygun biri olması gerekir."Tahire: "Temsilci temiz ve düzenli olmalı ve sınıfın ve okulun temizliğine önem vermeli."

---

[394] **A.g.e.**, s.62.
[395] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.139.

Sınıfın arkalarından bir öğrenci dedi ki: "Temsilci diğer çocukların sevdiği biri olmalıdır." Fatima: "Temsilci sabırlı olmalıdır." Öğretmen: "çok güzel, siz sınıf temsilcinizin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini biliyorsunuz. Şimdi size göre bu özelliklere uyan iki kişinin ismini küçük bir kağıt parçasına yazın. Sonra oyları okuyacağız ve en çok oy alan iki kişiyi sınıfın temsilcisi olarak kabul edeceğiz."[396]

Aile ve okul işbirliği ile dini ve siyasal sosyalleşme sürecinden geçen çocuk için bir diğer sosyalleşme alanı camidir.

3.3.3 Bir Sosyalleşme Alanı Olarak Cami

Yüzyıllardır İran'ın siyasi ve sosyal yaşamında önemli bir yere sahip olan cami ders kitaplarında da yerini korumaktadır. Cami sadece ibadet edilen bir mekan değil, İslam toplumu üyelerinin buluştukları, birbirlerinden haberdar oldukları bir sosyalleşme alanı ve İran İslam Cumhuriyeti rejimini koruyacak olana yurttaşların rejimin esasları konusunda eğitildikleri bir yurttaşlık mekanıdır. Humeyni'ye göre cami siperdir ve siperleri doldurmak gerekir.[397]

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler kitabının camiyi tanıtan bölümü şöyledir:

"Halkın sosyal alanlarından bir diğeri camidir. Bütün köylerde ve şehirlerde cami bulunur. Bu camilerin bazıları hayırsever kişiler tarafından yapılmış ve halkın ihtiyacına sunulmuştur. Halk cemaatle birlikte namaz kılmak için camiye gider. Onlar imamın arkasında, namazdan önce kıbleye doğru düzenli bir sıraya geçerler. İmam mihrabta herkesten önde durur. Acaba camide hangi yere mihrab dendiğini biliyor musunuz? Halk camide Allah'a ibadet eder ve iyi ahlakla tanışır. Buna ek olarak cami, konuşma, dua, yas merasimlerinin ve mezhebin bayram kutlamalarının yapıldığı yerdir. Halk camide birbirini tanır, birbirinden haberdar olur ve mahallesinin sorunlarını tartışır. Cami, içinde Allah'a ibadet, yardımlaşma, düzen ve eğitimin olduğu İslam toplumunun küçük bir numunesidir."[398]

"Cami öğrenme yeridir. İmam, camide halka dini görevleri öğretir. Halk camide Kuran öğrenir. Camide okur yazar olmayanlara okuma yazma öğretmek için büyük bir salon teşkil edilir. Çocuklar ve gençler caminin besiç bölümünde yer alırlar ve İran İslam ülkesini korumaya hazırlanmak için askeri eğitim görürler. Bazı camilerde kütüphane vardır. Halk bu kütüphanelerde okur veya oradan kitap ödünç alır."[399]

Küçük bir erkek çocuğun ağzından anlatılan hikayede babasıyla camiye giden çocuk arkadaşının hastalığından camide haberdar olmaktadır.

---

[396] **Farsi Sevvom...(Farsça Üç...)**, s.23.
[397] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s.66.
[398] **Tealimat-i İctimai Çeharom...(Sosyal Bilgiler Dört...)**, s.117-118.
[399] **A.g.e.**, s.119.

"Camiden ezan sesini duydum ve babamla camiye gittim. Havuzun kenarında abdest aldım. Camiye girdiğimde cemaat oturmuştu. Dostum Rıza camide değildi. Babasını gördüm. Ona selam verdim ve neden Rıza'nın bugün gelmediğini sordum.Babası Rıza'nın hasta olduğunu söyledi. Ben ve babam Rıza'nın iyileşmesi için dua ettik. Namazdan sonra babamdan izin aldım ve Rıza'yı görmeye gittim."[400]

Babanın oğlunu camiye götürüşü parka, sinemaya götürür gibi gündelik bir sosyal aktivite sıradanlığında anlatılmaktadır.

Ders kitaplarında aile, okul ve cami anlatımlarının yanı sıra yurttaşlık bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı bölümler İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi rejimin esaslarının öğretildiği bölümlerdir.

3.3.4 Yerin ve Göğün Hakimi Allah

İran İslam Cumhuriyeti'nin ilan edilişine kadarki devrim süreci kitaplarda halkın İslam Cumhuriyeti'nin kurulması için mücadele ettiği, bağımsızlık ve özgürlük istediği bir süreç olarak anlatılmaktadır. Bu sürecin sonunda halkın oylarıyla kurulan İslam Cumhuriyeti İslami esaslara uygun olarak yönetilmektedir. İslam kanunlarının takip edilmesinin sonucu olarak İslam Cumhuriyeti'nde egemenlik kayıtsız şartsız Allah'a aittir.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabında İslam Cumhuriyeti dini ve kutsal olana referans yoluyla tanımlanmaktadır.

"İslam Devrimi'nin zaferinden sonra, 1358 yılının Ferverdin ayının 11. gününde halk oy vermek için sandıklara gitti ve onların %98 i İslam Cumhuriyeti Hükümeti'ne evet oyu verdiler. Sonunda İran Hükümeti 1358 yılının Ferverdin ayının 12. gününde İslam Cumhuriyeti'ne dönüştü. İslam Cumhuriyeti Allah'a iman basamağıdır. Allah, bütün varlıkların yaratıcısıdır ve insanların sadece ona itaat etmeleri gerekir. Allah'ın kanunları ve buyrukları insanlara peygamberler aracılığıyla ulaşır. Peygamber toplumun rehberidir ve ona itaat etmek Allah'a itaat etmektir. Peygamberden sonra İslam toplumunun rehberliği dini önderlerin sorumluluğundadır. Bizim zamanımızda İslam toplumunun rehberi bu vazifeyi yerine getirme sorumluluğuna sahiptir. İslam kanunlarına göre yönetilen ve rehberi İslam'ı çok iyi bilen biri olan hükümete İslam Cumhuriyeti Hükümeti denir."[401]

Egemenliğin kayıtsız şartsız Allah'a ait olduğu düşüncesi din bilgisi ve Kuran öğretimi kitaplarında Allah temasının geniş bir biçimde işlenmesi ile

---

[400] **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...)**, s.98.
[401] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.134-135.

desteklenmektedir.Beşinci sınıf din bilgisi kitabının bir bölümünün başlığı "Allah'ı Tanıma"dır.

"Allah Gözle Görülmez

Mahmut resim yapıyor. Bakın ne güzel bir güvercin çizmiş. Acaba Mahmut'un aklı ve fikri var mı? Acaba onun aklını ve fikrini görebilir misiniz? Acaba Mahmut'un aklını ve fikrini görmüyoruz diye onun aklı ve fikri yok diyebilir miyiz? Kesinlikle aklı ve fikri gözle göremeyiz diye cevap verdiniz; ama akıl ve fikrin eserlerini, belirtilerini gözle görebiliriz. Aynı belirtileri ve eserleri izleyerek onun aklı ve fikri olduğu sonucuna varırız.

Evet, cevabınız tamamen doğru. Akıl ve fikir gözle görülemez. Çünkü akıl ve fikir gözle görülebilir bir nesne değildir. Gözle görmediğimiz pek çok nesne vardır ama onların belirtilerini görürüz ve varlıklarını biliriz.

Allah da, cisim olmadığı için gözle görülemez ama azametli dünyanın yaratılışını inceleyerek ,ki onun gücünün belirtisidir, varlığının izini süreriz ve anlarız ki bu büyük dünyayı o yaratmıştır ve yönetmektedir."[402]

Kitaplardaki şiirler, okuma parçaları ve sureler aracılığıyla çocuklarda Allah'ın varlığına ve birliğine ilişkin inanç oluşturulması amaçlanmaktadır. Bütün masallar "bir varmış bir yokmuş, Allah'tan başka kimse yokmuş" diye başlamakta ve Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu vurgulanmaktadır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah insanın neye ihtiyacı olduğunu en iyi bilendir ve onun için ihtiyaç duyduğu her şeyi yaratmıştır.

"Gittim deniz kenarına

Dedim söyle Allah kim

Deniz dedi

Kimse Allah gibi değildir

Çünkü Allah sevgili ve iyidir

Temiz, büyük ve güzeldir

O dağların, ağaçların ve denizlerin yaratıcısıdır.

Çocukların babası değildir

Ama onlar için hem annenin hem de babanın yaratıcısıdır."[403]

---

[402] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s. 8.

[403] **Amuzeş-i Kuran Evvel-i Debistan (İlkokul Birinci Sınıf Kuran Öğretimi)**, Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004), s. 5.

"KELEBEKLERİN ALLAH'I"

Allah'ım güneş ve su sendendir

Yıldızlar, gökyüzü ve ay sendendir

Rengarenk goncaların Allah'ı

Güzel kelebeklerin Allah'ı

Sen sonsuz çölü yarattın

Onun içine bir deniz çizdin

Serçelere uçacak kanat verdin

Tavuklara güzel civcivler verdin

Baharlı ve yağmurlu bahçelerin Allah'ı

Çimenlerin ve nehirlerin Allah'ı

Yerin ve göğün sahibi

Sen hem esirgeyen hem de koruyansın."[404]

ALLAH'A YAKARMA

Ey Allah'ım! Ey temiz ve büyük olan Allah

Ey Allah'ım! Ey benzeri olmayan Allah

Ey gökyüzünün ve yer yüzünün ilahı

Ey dere ve denizin ilahı

Hareket etme gücü sendendir

Güzel kuşların tüy ve kanatlarının

Kuşun, ördeğin ve güvercinin

Her yerde, çeşit çeşit, renk renk

Benim cismim, kalbim, canım ve varlığım

Senin ilahlığının aydınlık bir eseridir

Bu yüzden, gece gündüz bütün çaba ve çalışmam

Hep seni tanıma yolundadır

Ben sadece senin kulun ve aşığınım

---

[404] **Hediye-yi Aseman Dovvum...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...),** s.25.

Ey kadir ve bilgili olan rabbim

Kendi lütuf ve merhamet yolundan

Sen bana doğru yolu göster

Yardım et, sen! Ey büyük rabbim

Kalbimin seni tanıması için

Kalbim senin merhametinden titresin

Ruhum senden başkasından ayrılsın

Mustafa Rahmandust"[405]

Her şeyi bilen ve gören Allah olduğuna göre insan ancak Allah'ın kanunlarının hakim olduğu bir yönetim altında yaşadığı zaman adil ve doğru bir hayat sürebilecektir. Allah'a iman basamağı olan İran İslam Cumhuriyeti'nde Allah kayıtsız şartsız egemendir. Egemenliğin kayıtsız şartsız Allah'a ait olması siyasi rejim ve yurttaş hak ve ödevleri açısından bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Halkın egemen olmadığı bu sistemde halka yol gösterecek bir din rehberine ihtiyaç vardır. Halk egemenliğin sahibi değil, kendisine çizilen sınırlar içinde bu egemenliğin sadece kullanıcısıdır.

Allah'ın buyrukları her şeyin üstünde olduğu için hayatın her alanının dini kurallara uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemelerin Allah'ın buyruklarına uygunluğunu denetleyecek olan dini esasları çok iyi bilen bir rehberdir. İran İslam Cumhuriyeti'nde halk egemenlik hakkını bu din rehberini belirleyecek olan Uzmanlar Meclisi'nin din adamı üyelerini seçmek için kullanmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti siyasi rejiminin temel esaslarının anlatıldığı beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabında halkın ülke yönetimine katılmaya hakkı olduğu belirtilmektedir; ancak bunun bir takım sınırları vardır.

"İslam Cumhuriyeti'nde halkın ülke yönetiminde payı vardır ve oylarıyla sorumlular seçebilir ve düşüncesini onlara söyleyebilir. Aynı şekilde eğer ülkenin bir sorumlusu görevini doğru yapmıyorsa halk onu eleştirmek hakkına sahiptir. İslam Cumhuriyeti'nde özgürlük vardır ama bu özgürlük herkesin her istediğini yapacağı anlamına gelmez. Her toplumun kuralları olması gerekir. Bizim toplumumuzun kanunu İslam'dır ve bizim halkımız İslam kanunlarını takip etmeyi kendine uygun görmektedir."[406]

---

[405] **Tealimat-i Dini Pencom…(Sosyal Bilgiler Beş…),** s.2.
[406] **A.g.e.**, s.134.

İran İslam Cumhuriyeti'nin kanunu İslam olduğu için yöneticilerin seçilmesi ve kararların tartışılması Allah'ın buyruklarının izin verdiği ölçülerde yapılabilmektedir. Bu görevi yerine getiren İran İslam Cumhuriyeti meclisinin varlığı Allah'ın buyruğunun bir sonucudur. Kitaptaki anlatıma göre Allah Kuran'da "işlerinizde başkalarına danışın"[407] diye buyurmuştur.

"İslam toplumunda halk birbiriyle birliktir ve birbirine güvenir. Onlar karar alırken birbirlerine danışırlar ve birbirlerinin fikirlerinin gücünden faydalanırlar. ...Bütün fertler düşüncelerini söyleyebilirler; bu şekilde o toplumun sorunlarının giderilmesi ve karar alınması için herkesin fikir gücünden faydalanılır ve böylece o toplum iyi idare edilir. Elbette bütün meseleler hakkında danışma yoluyla karar alınmaz. Eğer Allah'ın hükmünün Kuran'da beyan edildiği veya peygamber, imamlar veya İslam toplumunun rehberi tarafından bize emir ulaştırıldığı bir konuysa hepimiz o emre itaat ederiz."[408]

İran İslam Cumhuriyeti'nde İslam kanunlarının uygulanması için bir rehbere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu rehberin emirlerinin tartışılmaz oluşu onun rehberliğinin gerçek egemen olan Allah'ın buyruklarına uygunluğundan kaynaklanmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk rehberi Humeyni'dir.

3.3.5 Ulusun Önderi, Dinin Rehberi: Yarı Mehdi İmam Humeyni

Humeyni geleneksel Şii inancındaki "Kayıp İmam bekleyişi"ni Velayet-i Fakih düşüncesiyle dünyevileştirmiştir. İmam'ın yokluğunda toplumun rehbersiz yaşayamayacağı ve On ikinci İmam'ın gelişini hızlandıracak düzenlemeleri yapacak bir rehbere ihtiyaç olduğu düşüncesinden yola çıkılarak İmam'ın yokluğunda İmam'ın yetkileri bir fakihe devredilmiştir.

Şii inancında peygamber ve onun soyundan olan 12 İmam masum, yani günahsız olmaları nedeniyle kişiliklerinde bir üstünlük ve kutsallık barındırmaktadırlar. İmam'ın yokluğunda halkın rehberi olacak olan fakih, İmam'ın sahip olduğu bu üstünlüğe sahip olmamakla birlikte hükümet etme işlevi açısından İmam'la eşit konumdadır. Velayet-i Fakih ilkesinin geçerli olduğu İslam Devleti Humeyni'ye göre bir diktatörlük olamaz. Çünkü toplumu yöneten kendi istekleri doğrultusunda hareket eden bir yönetici değil, Allah'ın kanunlarına göre hareket eden bir rehberdir.[409]

---

[407] **A.g.e.**, s.150.
[408] **A.g.e.**, s.151.
[409] Sami Zubaida, "Preconditions for Khomeinis's doctrine", **Islam, The People and The State: Essays on Political Ideas and Movements in The Middle East**, Ed. Sami Zubaida, UK: Routledge, 1989, s.1-37, s.16-17.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler kitabında İslam toplumunun ihtiyaç duyduğu rehberin özellikleri şöyle belirtilmektedir:

"İslam toplumunun rehberi örnek bir dini bütün Müslüman olmalıdır. O alim ve adil olmalıdır. Bütün işlerde İslam'ın buyruklarını izlemelidir ve topluma en iyi şekilde rehberlik edebilmek için toplumun durumundan çok iyi haberdar olmalıdır. İran İslam Devrimi'nin ilk rehberi devrime öncülük eden ve onu zafere ulaştıran Hz. İmam Humeyni'dir. Bizim İslam Devrim'imiz Allah'a iman, İmam Humeyni ve halkın birliği sayesinde başarıya ulaşmıştır. İmam Humeyni'nin ölümünden sonra 1368 yılında Hz. Ayetullah Hamaney İran İslam Devrimi rehberliğine seçildi ve bizim İslam ülkemizin rehberliğini ele aldı."[410]

Humeyni'nin kitaplardaki anlatımı onun hem ulusun önderi hem de dinin rehberi olduğu yönündedir. Bir yandan kitaplar onun resmiyle başlamakta, resmi sosyal bilgiler kitaplarında İran bayrağı ve haritası ile birlikte yer almakta, bir yandan da beklenen Mehdi ile özdeşleştirilerek kendisine kutsal bir kişilik kazandırılmaktadır.

"DEVRİM KİTABI

Yeniden açıyorum

Devrim kitabını

Orada görüyorum

Yeniden güneşi

Onun mutlu hikayeleriyle

Kederlerden kurtuluyorum

İçim Allah sevgisiyle doluyor

Lale bahçelerinin goncaları

Onun sayfaları arasında

Bahar ve gülle dolu

Devrim kitabı

Onun sayfalarından

Bir gülü öpüyorum

Rehberimin yüzündeki bir gülü

[410] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...),** s.140.

Vatanımın üzerindeki bir gülü"[411]

Birinci sınıf Farsça okuma kitabında devrim anıları anlatılırken çiçekler saçan bir uçak resminin üzerinde "İmam geldi"[412] yazmakta ve ardından Humeyni'nin devrime nasıl önderlik ve rehberlik ettiği anlatılmaktadır.

"Behmen ayının 12. günüydü. Okulların sınıfları ve bahçeleri tören için hazırlanmıştı. Biz bahçede sıraya geçtik ve müdür inkılap günlerini anlattı. O diyordu ki: "Sizler o günlerde henüz dünyaya gelmemiştiniz. Halkımız İmam Humeyni'nin rehberliğinde caddelere çıktı ve yürüyüş yaptı.Onlar "Allah'u Ekber, Humeyni rehber" diye slogan atıyorlardı. Şah İmam'ı halktan uzaklaştırmıştı. Halk şahı istemiyordu. Çok geçmeden Şah İran'dan gitti. İmam Humeyni vatana döndü."[413]

İran'a dönen Humeyni'nin uçaktan inişinin gösterildiği bir başka resimde[414] "hak geldi batıl zail oldu. Kötü dev dışarı çıkınca melek gelir"[415] yazısı ile Şah batıl olarak nitelendirilirken Humeyni kutsallaştırılmaktadır. Onun varlığı sayesinde Allah'ın devrimin başarıya ulaşmasında İranlılara yardım ettiği düşünülmektedir.[416]Ona atfedilen kutsallık nedeniyle yönetiminin sorgulanamaz oluşu üçüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında çocuklara bir mektup üzerinden öğretilmektedir. Kitapta anlatıldığına göre bu mektup 1360(1982) yılında İran'ın bir köyündeki ilkokul çocukları tarafından yazılmıştır.

"Bismillahhirrahmanirahim

Sevgili, saygıdeğer, şefkatli Hz. İmam Humeyni'nin huzuruna,

Umarız bizim sıcak selamımızı kabul edersiniz ve bedeniniz her hürlü hastalıktan ve huzursuzluktan uzaktır. Biz size beşinci sınıf din ve ahlak bilgisi kitabındaki mektup[417] gibi bir mektup

---

[411] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...),** s.63.
[412] Bu resim için **bkz.** EK:14, s.173, **Farsi Bekhanim Evvel...(Farsça Okuma Bir...),** s.100.
[413] **A.g.e.**
[414] Bu resim için **bkz.** EK:15, s.174, **Amuzeş-i Kuran Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Kuran Öğretimi),** Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004), s.20.
[415] **A.g.e.,** s.20.
[416] **Bkz.** EK:16, s.175, Resmin üzerinde "Allah'ın yardımı yakındır" yazıyor. **A.g.e.,** s.75.
[417]Dokuzuncu İmam Cevad Muhammed Teki'nin Sistan hakimine yazdığı belirtilen bu mektubun beşinci sınıf din bilgisi kitabında yer alan tam metni şöyledir:
"Bismillahhirrahmanirahim,
Sana ve Allah'a yaraşır kullara selam olsun!
Ey Sistan'ın hakimi, güç ve iktidar Allah'ın kullarına hizmet etmek için senin kullanımında olan bir emanettir. Bu güçle kendi din kardeşlerine yardım etmen ve onların yardımlarına koşman gerekir. Sana yalnızca bu makamda din kardeşlerine yaptığın iyilikler ve yardımlar kalır. Şunu bil ki Allah kıyamet gününde bütün işlerini sorgulayacak ve en küçük bir iş bile Allah'tan gizli kalmayacak.
Muhammed Bin Ali El Cevad" **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...),** s.50-51.

yazmak istedik ve İmam Muhammed Taki Aleyhisselem'in Sistan hakimine öğüt verdiği gibi size öğüt vermek istedik ama anladık ki bu büyük bir hatadır ve günahtır çünkü siz kendiniz büyük bir şahsiyetsiniz, günahtan sakınan, haramdan kaçınan, dindar bir insansınız ve doğu ve batının güçlerine direniş gösterdiniz ve şeytanın güçleriyle savaştınız. Biz şu çocuk halimizle, hatta sağ elimizi sol elimizden ayıramazken nasıl size öğüt vermeye kalkarız. Bu nedenle yalnızca size sıcak selam ve arzularımızı iletmek üzere mektup yazmaya karar verdik. Büyük Allah'a dua ediyoruz ki sizi esirgesin. Bütün işlerinizde başarılı olmanız ve zafere ulaşmanız için sizi korusun ve bir an önce İslam askerleri Saddam güçleri ve Baas kafirlerine üstün gelip zafer kazansın.

Amin ya Rabbelalemin. Allah'ım Allah'ım Mehdi Humeyni'nin devrimini koru."[418]

İmam Humeyni bu mektuba yanıtında ise bir baba otoritesi ile çocuklardan isteklerde bulunmaktadır.

"Bismillahhirrahmanirahim,

İyi ve sevgili çocuklarım, görüşlerinizi yazmanız ne kadar iyi oldu. Hepimiz öğüde muhtacız ve siz sevgili çocukların öğütleri saf ve temiz kalplidir. Şimdi siz sevgili çocukların yaşlı babası olarak size öğüt veriyorum ki ilim öğrenmek ve bilginizi artırmak, iyi ve ahlaklı işler yapmak için çalışın. Çalışın ki büyük İslam ve sevgili vatanınız için faydalı birer fert olasınız. Allah sizi esirgesin ve sizinle olsun.

Ruhullah El Musa El Humeyni"[419]

Üçüncü sınıf sosyal bilgiler kitabında ülkeyi gezen Haşimi ailesinin başkent Tahran'a geldiklerinde ziyaret ettikleri ilk yer ulu önder ve rehber İmam Humeyni'nin ve şehitlerin mezarıdır. Bu ziyaretin anlatımında çocukların ulusun önderine saygı duymayı öğrenmesi amaçlanmakta ve okuma parçasının sonunda sorulan "sizce İmam Humeyni'nin çizgisi nasıl sürdürülür"[420]sorusu ile geleceğin yurttaşlarının zihninde siyasi rejimin özelliklerinin canlanması sağlanmaktadır.

"Perşembe günüydü. Haşimi Bey dedi ki: " Tahran'a gelmişken iyisi mi şimdi gidip Beheşt-i Zehra'yı ve İmam Humeyni'nin sade mezarıyla devrim şehitlerinin mezarlarını ziyaret edelim." Öğleden sonra saat beşte Zehra'nın Cennet'ine vardılar. İmam Humeyni'nin mezarı görkemliydi ve orayı ziyarete pek çok insan gelmişti. Hepsinin gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Haşimi Bey dedi ki: "Yazık ki İmam artık aramızda değil ama mutluyuz ki İran halkı Ayetullah Hamaney'in rehberliğinde İmam Humeyni'nin yolunda devam ediyor." Cevad Bey konuştu: "Ben İmam Humeyni'nin mezarını her ziyarete gelişimde 1358 yılının Behmen ayının 12. gününü hatırlarım. O gün İmam vatandan 15 yıl uzak kalışından sonra İran'a dönmüş ve önce Beheşt-i Zehra'ya gitmiş ve orada halka konuşma yapmıştı. İmam halktan zafere

---

[418] **Tealimat-i İçtimai Sevvom...(Sosyal Bilgiler Üç...),** s.69-70.
[419] **A.g.e.**, s.72.
[420] **A.g.e.**,s.36.

ulaşıncaya kadar hep birlikte mücadeleye devam etmelerini istedi. İmam o zaman şehitlerin ruhları için dua etti ve Fatiha okudu." Tayyibe Hanım konuştu: "Ben de o günü asla unutmuyorum. Ne kadar büyük bir kalabalık İmamı karşılamaya gelmişti!" İmam Humeyni'nin mezarını ziyaret ettikten sonra hep birlikte şehitlerin mezarlarına gittiler ve Fatiha okudular. Şehitlerin pek çoğunun mezarının üzerinde İran İslam Cumhuriyeti'nin bayrağı çekiliydi. İslam Devrimi için canlarını feda eden pasdar, besic ve asker kardeşlerin çoğunun resmi göze çarpıyordu. Tahire Hanım dedi ki: "Burayı gelin, İmam Humeyni ve şehitlere İslam'ı ve İran İslam Cumhuriyeti'ni koruyacağımıza söz verelim." Şehitlerin mezarının tarafında çok fazla insan görülüyordu. Ali oranın neresi olduğunu sordu. Cevad Bey cevap verdi: "Orası mazlum Şehit Ayetullah Beheşti[421] ve 72 yoldaşının mezarı. Cumhurbaşkanı Şehit Recai[422] ve başbakan Şehit Doktor Bahonar'ın[423] mezarları da orada." Hepsi oraya gittiler ve Fatiha okudular. Bir grup öğrenci de öğretmenleriyle birlikte Beheşt-i Zehra'yı ziyarete gelmişti. ... Serin bir rüzgar esiyor ve uzaktan Kuran sesi işitiliyordu. Dönüş yolunda Ali ve Meryem İmam'ın gecenin karanlığında ışıldayan mezarını seyrediyorlardı. Onlar kendi kendilerine İmam Humeyni'nin çizgisinin nasıl sürdürüleceğini düşünüyorlardı."[424]

Egemenliğin kayıtsız şartsız Allah'a ait olduğu ve onun kanunlarının uygulayıcısı din rehberinin emirlerine itaat edilen İran İslam Cumhuriyeti'nde İmam Humeyni'nin çizgisini sürdürecek olan yurttaşın sadakatinin hem millete hem de ümmete yönelik olması beklenmektedir.

3.3.6 İslam Cumhuriyeti'nden, İslam Ümmetinden: İran İslam Cumhuriyeti'nde Devletin ve Yurttaşın Görevleri

Millete ve ümmete olmak üzere iki türlü aidiyet taşıyan İranlı yurttaşın her iki aidiyet grubuna karşı görevleri vardır.

"Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bütün Müslümanlar, çok büyük bir ailenin üyesidirler. Bu çok büyük ailenin ismi İslam ümmetidir. Bu büyük ailenin nüfusu bir milyar kişiden fazladır. Dünyanın bütün Müslümanları ister beyaz derili olsun, ister siyah derili olsun, ister Türk ister Arap olsun hepsi İslam ümmetidir.Bütün Müslümanlar Allah'ın birliğine inanırlar. Onların peygamberi Hz. Muhammed ve kutsal kitapları Kuran'dır ve hepsi tek bir kıbleye dönerek namaz kılarlar. Müslümanların Allah'ı, peygamberi, kutsal kitabı ve kıblesi ortaktır. Eğer bütün dünyanın Müslümanları birlik olsalar, düşmanlar

---

[421] Şehit Ayetullah Beheşti İran İslam Devrimi'nin önde gelen isimlerinden biri ve 1981'de Yüksek Yargı Başkanı'dır. 28 Haziran 1981'de İslam Cumhuriyeti Parti Merkez binasının bombalanması sonucu arkadaşlarıyla birlikte öldürüldü.

[422] Şehit Recai 24 Temmuz 1981 yılında İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına getirildi. 30 Ağustos 1981 yılında başbakanlık binasında meydana gelen bombalı bir saldırıda Başbakan Bahonar'la birlikte öldürüldü.

[423] 1981 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin Başbakanı idi ve 30 Ağustos 1981 yılında meydana gelen saldırıda hayatını kaybetti.

[424] **A.g.e.**, s. 33.

onlara musallat olamaz. Müslüman İran'ın halkı İran milletinin bir parçası olmasına ek olarak İslam ümmetinin de bir parçasıdır ve diğer Müslüman ülkelerle bağlarının güçlü olması gerekir." [425]

İslam ümmetinin parçası olmak İranlı Müslüman yurttaşın İran sınırları dışındaki Müslüman kardeşlerinin yaşamlarına karşı da duyarlı olmasını gerektirmektedir. Haşimi ailesinin Meşhed Müzesi'ni ziyareti bu duyarlılığa işaret etmektedir.

"Haşimi Bey dedi ki: "çocuklar meydanın ortasındaki bu küçük kümbete bakın, Kudüs'teki Mescid-i Aksa hatırlanarak yapılmış. İnşallah bir gün bütün Müslümanların birleştiği ve Filistin'i özgürlüğüne kavuşturup Kudüs'ü İslam'ın düşmanlarının elinden kurtardığı zaman gelir."[426]

Dinin ulusal olanla ilişkilendirilmesi nedeniyle İran İslam Cumhuriyeti'nde devletin ve yurttaşların görevleri arasında en önemlisi din muhafızlığıdır.

"İran İslam Devrimi'nde halk İslam Cumhuriyeti yönetimini kurmak için çok fedakarlık yaptı. Onlar devrimi ve İslam Cumhuriyeti'ni korumak için hiçbir işten kaçınmıyorlardı. İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin bu fedakar halkın karşısında görevleri vardır. Bu derste hükümetin bu görevlerinden bazılarını tanıyalım.

İslam Muhafızlığı: İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin en önemli görevi İslam dininin ve İslam kanunlarının korunmasıdır. İran halkı İslam dinini korumak için devrim yaptı ve İslam'ın ve Kuran'ın buyruklarının uygulanması için canından vazgeçti.

Bağımsızlığın Korunması: İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin ülkeyi yabancıların tecavüzünden koruma görevi vardır. Hükümetin İslam düşmanlarının ülkemizin idaresine müdahale etmesine izin vermemesi gerekir."[427]

Hükümetin din muhafızlığı ve bağımsızlığın korunmasının ardından gelen görevleri halkın yaşamının iyileştirilmesi ve eğitim ve öğretim olanaklarının geliştirilmesidir.

İslam Cumhuriyeti yurttaşı her işinde Allah'a karşı sorumludur. Çünkü Allah her yerdedir ve onun yaptığı her şeyden haberdardır. Kendisinden beklenen dini ve vatanı için fedakarlıktan kaçınmamasıdır. İslam Cumhuriyeti yurttaşının sahip olması istenen fedakarlık duygusu kitaplarda ilk Müslümanların din uğrunda ölmeleri örnek gösterilerek işlenmekte, İran İslam Cumhuriyeti'nin rejiminin korunması için geleceğin yurttaşlarından aynı fedakarlık beklenmektedir.

"İslam'ın başlangıcında Müslümanların sayısı azdı. Onların da çoğu yoksullar, işçiler ve ezilenlerdi. Onlar gerçekten Allah'a ve Peygambere iman etmişlerdi. İslam dinine saygı duyuyorlar ve bu sevgili dini korumak için çalışıyorlardı. İslam'ın yayılması için canları pahasına direniyorlardı. Onlar

---

[425] **Tealimat-i İctimai Çeharom...(Sosyal Bilgiler Dört...),** s.131-132.
[426] **Tealimat-i İctimai Sevvom...(Sosyal Bilgiler Üç...),** s.56-57.
[427] **Tealimat-i İctimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...),** s.142.

amacı olan, doğru işli, dirençli ve fedakar bir halktı. Mekke'nin putperestleri ve zalimleri bu yeni Müslüman üyelerle dalga geçiyorlardı ve onlara küfür ediyorlardı. Onlara zorla işkence ediyorlardı. Onların bedenlerini demirden parçalarla örtüyor sonra dağda ve çölde sıcak ve yakıcı güneşin altında bırakıyorlardı. Bu zalim putperestler böyle işkenceler yaparak Müslümanların yeniden putperestliğe dönmelerini, İslam'dan vazgeçmelerini ve Muhammed'e küfür etmelerini istiyorlardı. O fedakar Müslümanlar ise zorlu işkencelere tahammül ediyorlardı; ama Allah'a iman etmekten ve Hz. Muhammed'in yolunu izlemekten vazgeçmiyorlardı. Onlar öylesine bir sabır ve direniş gösterdiler ki Mekke'nin inatçı putperestleri yoruldular, güçsüz ve perişan düştüler. Bu Müslümanların iman ve direnişinin gücü öyle yiğitçeydi ki İslam dinini yok olma tehlikesinden korudu. Ammar bu yiğit fedakarlardan biriydi. Kara kalpli putperestler, onu, babası Yaser'i ve annesi Samiyye'yi şehrin dışına gönderiyorlardı ve Mekke'nin çevresindeki sıcak ve yakıcı kumlarda, güneşin altında işkence ediyorlardı. Ammar'ın annesi-Allah'ın rahmeti ve selamımız üstüne olsun- İslam yolunda putperestlerin işkenceleri altında şehit olan ilk kadındı. Peygamber onların dertli işkencelerinden haberdar olduğu zaman, onlara teselli veriyor ve diyordu ki: "Bekleyin! Sabırlı olun!Direnin! İmanınızı ve akidenizi koruyun ki hepinizin ahiretteki yeri cennetin en yüksek makamıdır. Bilin ki sonunuz muzaffer olacak." Bilal bu yiğit fedakarlardan bir diğeriydi. O İslam dinini canından çok seviyor ve saygı duyuyordu. Acımasız zalimler onu yakıcı güneşin altında sıcak kumların üzerine atıyorlar, ağır ve büyük bir taşı göğsüne koyup onun İslam dininden vazgeçmesini ve putlara geri dönmesini istiyorlardı; ama o Allah'ı ve peygamberi inkar etmek ve putlara geri dönmek yerine yiğitçe diyordu ki: "Allah birdir. Allah güçlüdür." İslam fedakarları Peygamber zamanından şimdiye kadar zulüm ve işkence gördüler ve yine de İslam dinini korudular ve bize ulaştırdılar. Şimdi din yolunda cihat ve fedakarlık nöbeti bize geçmiştir. Bu büyük sorumluluğu yerine getirmenin bize yüklediği sorumluluklar nelerdir?"[428]

İslam'ın ilk yıllarından İran İslam Cumhuriyeti yurttaşlarına uzanan bir din muhafızlığı görevi vardır. Kitapta yukarıdaki okuma parçasının hemen ardından Humeyni'nin ilkokul çocuklarıyla yaptığı bir görüşme metnine yer verilmekte ve yukarıda bahsedilen fedakarlık ve İslam dinini koruma nöbetinin İran İslam Cumhuriyeti'nin gelecekteki yurttaşlarına geçtiği vurgulanmaktadır.

"Sevgili öğrenciler,

Bildiğiniz gibi İran İslam Devrimi Behmen ayının 22. günü 1357 yılında başarıya ulaşmıştır ve onu takiben İran halkı 1358 yılının Ferverdin ayında büyük bir halkoylamasına katılmış ve İran İslam Cumhuriyeti'ne oy vermiştir. O zaman öğrencilerin çoğu yaşları küçük olduğu için oylamaya katılamadıklarına üzülmüşlerdi. Onlardan bir grup İmam Humeyni ile yaptıkları bir görüşmede huzursuzluklarını İmam'a aktardılar. Aşağıda okuduğunuz parça İmam'ın bu öğrencilerle görüşmesinde yaptığı konuşmadan kısa bir özettir.

"Ben bu sebepten hem üzgünüm hem mutluyum. Size bu izni vermedikleri için üzgünüm lakin sevgili çocuklarım sizde bu bilinci, kendi toplumunuzun olaylarına ve İslam'ınıza duyduğunuz ilgiyi

[428] **Tealimat-i Dini Pencom...(Din Bilgisi Beş...)**, s.142.

görmekten mutluyum. Bu öyle bir görüş alma değil ki sevgili çocuklarım sizi dikkate almamak olsun. Siz bizim sevgili çocuklarımızsınız. Siz bu memleketin geleceğinin sermayesi, hazinesisiniz. Biz sizinle sosyal ve siyasal olaylar hakkında böyle bir bilince sahip olduğunuz için gurur duyuyoruz. Siz üzülmeyin, siz bu ayaklanmada pay sahibiydiniz, siz de kan verdiniz, siz de bu harekette tezahürat yaptınız, bağırdınız. Ben sizden umutluyum. Siz okullular benim ümidimsiniz. Ümidim sizdedir ki inşallah bundan sonra ülkemizin yazgısı sizin ellerinizde olacak ve siz bu ülkenin varisleri olacaksınız."[429]

Haşimi ailesinin Tahran'ı ziyaretleri sırasında katıldıkları Cuma namazı[430], yurttaşların bu din muhafızlığı görevini yerine getireceklerinin sözünü verdikleri haftalık bir halk oylaması şeklinde anlatılmaktadır.

"Tahran'da Cuma Namazı : Cuma günü sabah Cevad Bey dedi ki: "Bugün Cuma namazına gidiyoruz." Haşimi Bey ekledi: "Ben Tahran'ın Cuma namazının çok etkileyici olduğunu duydum." Onlar Cuma namazının kılındığı yere vardılar ve halkı kenarlarda ve içerde sessizce otururken gördüler.

Öğlene doğru İslam Devrimi'nin rehberi Ayetullah Hamaney Cuma namazı hutbesini okumaya başladı. Ayetullah Hameney dedi ki: "Şimdi artık İmam Humeyni aramızda değildir. Bizim İmam'ın fikirlerini ve yolunu daha çok ve daha iyi tanımamız, bilmemiz gerekir ve İmam'ın sözleriyle gelecek yolumuzu aydınlatmamız gerekir. İmam Humeyni İran'da Şah'ın zalim iktidarına son verdi ve İslam Devrimi'ni zafere ulaştırdı. Bizim Allah'a iman ederek ve birbirimizle dayanışarak İran İslam Cumhuriyeti'ni korumamız gerekir. Düşmanlarımız İran'ın ilerlemesini istemiyorlar. Bizim bilgili ve uyanık olmamız ve çok çalışarak, gayret ederek ülkemizi bayındır hale getirmemiz lazım. Öğrenciler de ülkenin gelecek umutlarıdır. Onların gelecekte İran İslam Cumhuriyeti'ne faydalı olabilmek için çok iyi ders çalışmaları gerekmektedir." Namaz sona erince halk evlerine doğru yola düştü. Akşam hepsi evdeydi. Televizyon Cuma namazı merasimini gösterdi."[431]

---

[429] **A.g.e.,** s.148.

[430] Cuma namazının İran İslam Cumhuriyeti'nde nasıl kılındığına ilişkin bilgi beşinci sınıf din bilgisi kitabında verilmektedir: "Cuma Namazı:Namaz bir Müslümanın en iyi ameli ve imanın işaretidir. Namaz kılmayan kişi imandan nasibini almamıştır. Namazda kıbleye doğru, yani Kabe'ye doğru dururuz ve yaratıcıya yakarırız. Sevgili Peygamber namaz kılmak için camiye gitmemizi ve namazımızı her zaman diğer namaz kılanlarla cemaat halinde kılmamızı istemiş ve tavsiye etmiştir çünkü onun sevabı, değeri, ödülü büyüktür. Cemaat namazı ferdi namazla kıyaslandığında deniz ve su tanesi gibidir. Tam, gerçek namaz camide cemaatle kılınan namazdır. Cemaat namazları içinde Cuma namazının önemli bir yeri vardır. Bu namazın kesinlikle merasim halinde, cemaatle özel bir şekilde kılınması gerekir. İslam toplumunun rehberi tarafından tayin edilen Cuma İmamı namaz sırasında düşmanlara Müslümanların her zaman İslam ülkesini korumaya hazır olduklarını ilan etmek için eline silah alır. Cuma imamı namaz kılmadan önce iki hutbe okur ve İslam ülkesinin genel durumunu açıklar. Sosyal sorunları ve faydalı çözüm yollarını gösterir ve namaz kılanları, güçlü ve doğru olmaya ve işbirliği yapmaya davet eder. Halk düzenli bir şekilde ardarda dizilerek namazda düzen, kardeşlik ve birliği sağlar, birliklerini ve tek parça halinde saf tutuşlarını düşmana gösterir. Namaz hutbeleri başlayıp Cuma İmamı sohbete başladığında bütün namaz kılanların sessiz ve sakin oturmaları gerekir ve namaz durumundaki gibi İmam'ın hutbesini dikkatle dinlemeleri gerekir. İslam Devrim'imizin sevgili rehberi Hz. İmam Humeyni şöyle söylemiştir: " Cuma namazı her şeyden daha görkemli icra edilmelidir." Dolayısıyla Cuma günü günlük planımızı Cuma namazında hazır bulunabilecek şekilde düzenlememiz ve Cuma namazını her şeyden görkemli icra etmemiz ne iyi olur."**A.g.e.,** s.68.

[431] **Tealimatı-i İçtimai Sevvom...(Sosyal Bilgiler Üç...),** s.37.

Haşimi ailesinin gezisi sırasında yurttaşların din muhafızlığı görevinin yanı sıra ülkenin milli varlıklarını ve değerlerini korumaları gerektiği anlaşılmaktadır. Haşimi ailesinin anne ve babası yolculuk boyunca çocuklarını İran'ın tarımı, sanayisi hakkında bilgilendirmektedir. Ormanların ve toprağın milli servet olduğunu, bu nedenle de bu servete sahip çıkılması, korunması gerektiğini anlatmaktadırlar. Bir kumaş dokuma fabrikasını gezerken çocuklara "bizim kendi ülkemizin ihtiyaçlarını kendimiz karşılamak için çok çalışmamızı gerekir ki başka ülkelere daha az muhtaç olalım"[432] denmektedir. Böylece Haşimi ailesinin gezisi aracılığıyla geleceğin yurttaşları üzerlerine düşen milli görevler hakkında bilgilendirilmekte ve yönlendirilmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti'nde geleceğin yurttaşlarının sahip olması gereken özellikler tahayyül edilen İslam toplumuna yaraşır sorumlu mümin bireyin özellikleridir.

3.3.7 Allah'ın ve Toplumun Nezdinde Örnek Birey

İran İslam Cumhuriyeti siyasi rejiminin tahayyülündeki İslam toplumunu yaratmasının bir aracı olan ders kitaplarında ideal İslam toplumunun özellikleri birlik, danışma, yardımlaşma, fedakarlık ve cömertliktir.

Allah'ın birliğine ve tek bir peygambere inanan bütün Müslümanların kitapları ortaktır ve birlik olmaları gerekir. Müslümanlar oruç tutar, namaz kılar, dini bayramları birlikte kutlar ve işlerinde birbirlerine danışır, birbirlerinin fikirlerinden faydalanırlar. İslam toplumu bir yardımlaşma ve işbirliği toplumudur.[433]

"Toplum fertlerinin birbirleriyle ilişkisi bedenin uzuvlarının birbiriyle ilişkisi gibidir. Eğer bedenin uzuvlarından birinin başına bir şey gelirse diğer uzuvlar çaresiz bu durumdan rahatsız olurlar. Toplumda da eğer bir ferdin başına bir şey gelirse diğerleri huzursuz olur ve ona üzüntüsünün geçmesi için yardım ederler. Allah'ı sevenler, halkı da severler ve Allah rızası için başkalarına yardım ederler. Harcamak, dağıtmak ve bağışlamak, toplumda yardımlaşma örnekleridir."[434]

Bu toplum içinde yaşayan bireylerin toplumun özellikleri ile uyumlu olmaları gerekmektedir.

Ders kitaplarında ideal mümin birey örnekleri peygamber ve İmamlardır. Onların hayatlarına ilişkin okuma parçalarında onların iyi ahlaklarından övgüyle söz edilmekte ve onların sahip oldukları insani değerler yüceltilmektedir.

---

[432] **A.g.e.**, s.31.
[433] **Tealimat-i İçtimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.147-155.
[434] **A.g.e.**, s.152.

Peygamber ve İmamların izinden giderek İranlı mümin bireyin her şeyden önce içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluk sahibi olması istenmektedir. Böyle bir birey toplumsal görevlerini asla ihmal etmez ve toplumsal fedakarlıklardan kaçınmaz.[435] Bu bireyin bulunabileceği fedakarlığın boyutu toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesinden vatan ve din uğrunda canını feda etmeye kadar uzanabilmektedir.

İranlı mümin birey kendini, evini ve çevresini temiz tutmalıdır. Bir Müslüman olarak temiz olmalıdır çünkü namaz kılmaktadır. Dini açıdan namaza başlamadan önce yapılması gereken şey beden temizliğidir. Beden temizliği İslam dininin kurallarına uygun bir şekilde abdest alınarak sağlanmalıdır. İkinci sınıf din bilgisi kitabında bir erkek çocuk abdest almanın aşamalarını anlatmaktadır:

"-Ne yapıyorsun?

-Abdest Alacağım

-Abdest almak nasıldır?

-Önce yüzümü yıkarım

-Sonra ellerimi

-Önce hangisini?

-Önce sağ elimi, sonra da sol

-Sonra başımı

-Son olarak ayaklarımı. Önce sağ sonra da sol ayak.

-Bu işler ne içindir?

-Namaz kılarken, Kuran okurken ve Allah'la konuşurken temiz olmak için

---

[435]Kitaplarda fedakarlık teması oldukça geniş bir biçimde işlenmektedir.Bu temanın işlendiği okuma parçalarının ortak noktası fedakarlık yapan bireyin bu fedakarlığı gösterebildiği için Allah'a şükretmesidir. Okuma parçalarından birinin tam metni şöyledir: "Fedakar Köylü: Soğuk sonbahar günlerinden bir günbatımıydı. Güneş Azerbaycan köylerinden birinde büyük dağların arkasında batıyordu. Köylülerin işi bitmişti. Ali de işten elini çekmiş ve köyüne dönüyordu. O soğuk ve karanlık gecede küçük bir fanus ışığı onun yolunu aydınlatıyordu. Ali'nin yaşadığı köy demiryoluna yakındı. Ali evine gitmek için her akşam demiryolunun kenarından geçiyordu. O gece dağdan korkutucu bir ses yükseldi. Dağdan bir sürü büyük taş ve kaya dökülmüş demiryolunu kapatmıştı. Ali birkaç dakika sonra yolcu treninin oraya varacağını biliyordu. Kendi kendine düşündü. Eğer tren taşlara çarparsa felaket olacaktı. Bunu düşününce çok kaygılandı. O kadar uzaktan makinisti nasıl uyaracağını bilmiyordu. Hemen o sırada trenin yaklaştığını belirten düdük sesi duyuldu. Ali treni seyretmeye gittiği günleri hatırladı. Gülen yolcuların tren uzaklaşırken ona el sallayışları aklına geldi. Biraz sonra gerçekleşecek tehlikeyi düşündükçe kalbi küt küt atıyordu. Yolcuların canlarını kurtarmak için bir çare arayışı içindeydi. Aniden aklına bir yol geldi. Yakıcı ve şiddetli soğuğa rağmen elbiselerini hızla çıkardı ve tahta bir çubuğa sardı. Fanusun yağını elbiselerin üzerine döktü ve onları tutuşturdu. Sonra da elindeki meşale ile trenin geldiği tarafa koşturmaya başladı. Meşaleyi gören makinist bir olay olduğunu anladı ve frene bastı. Tren şiddetli sallantılardan sonra durdu. Makinist ve yolcular aceleyle trenden dışarı çıktılar. Dağdan dökülen taşları ve elinde meşaleyle bedeninin üst tarafı çıplak Ali'yi görünce bu adamın fedakarlığının onları ne kadar büyük bir tehlikeden kurtardığını anladılar. Fedakar köylü Ali o anın mutluluğunu hiçbir zaman unutmayacaktı. Ali'nin o gece mutluluktan uykusu gelmedi ve bir sürü insanın hayatını kurtarabildiği için Allah'a şükretti." **Farsi Sevvom...(Farsça Üç...),** s.44-45.

-Büyükbabamdan duyduğuma göre insan istediği her zaman ve her yerde Allah'la konuşabilirmiş.

-Evet. Doğru. Ama Allah temiz insanları daha çok sever."[436]

Beden temizliğinin yanı sıra İranlı mümin birey namaz kılarken, Kuran okurken ve Allah'a dua ederken kalben de temiz olmalıdır. Yalan söylemez çünkü Allah'ın her zaman her yerde onu gözlediğini ve dini kuralları çiğnediğinde Allah'ın nezdinde suçlu olacağını, öteki dünyada işlediği günahlar için cezalandırılacağını bilir.

İranlı mümin birey hayırseverdir. Sahip olduklarının bir kısmıyla hayır işleri yaparak Müslüman kardeşlerine faydalı olmaktan mutluluk duyar.

"Müslüman bir fert sahip olduklarıyla ihtiyacı olanlara ve felaketzedelere yardım eder. O rahatlık, güvenlik ve iyi bir yaşamı yalnızca kendisi için istemez, sahip olduklarından diğerlerine de bağışlamak ister."[437]

İranlı mümin birey çalışkandır. Her zaman daha çok çalışmak ve İslam toplumu için faydalı işler yapmak ister.

İranlı mümin birey azimli ve sabırlıdır. Bu azim ve sabır gösterişinde örnek aldığı insanlar zalimlere karşı büyük bir direniş göstermiş Peygamber ve İmamlardır.

İranlı mümin birey başkalarının malına ve inancına saygılıdır. Haksız kazançtan uzak durur. Kendi kaynaklarını ve toplumun kaynaklarını asla israf etmez. Son derece tutumludur.

İranlı mümin birey her işine Allah'ın adını anarak başlar ve her fırsatta Allah'a dua eder. Bütün toplumsal sorumluluklarını yerine getiren, okulda, işyerinde, camide toplumsal kurallara uyan ve dini vecibelerini yerine getiren bu birey üçlü bir sadakat zinciri içinde yaşamaktadır. İranlı birey vatanını, dinini ve mezhebini sever ve üçü uğrunda da canını feda etmekten çekinmez.

" Ey İran Ey Yiğitlerin Memleketi

Ey İran, ey benim vatanım, seni seviyorum. Nehirlerinin çağıldamasını, lalelerinin güzelliğini, evlatlarının cesaretini, yiğitlerinin feryadını, esirlerinin direncini, hepsini ve hepsini seviyorum. Savaşçılarının heyecanının işareti olan nehirlerinin çağıldamasını seviyorum. Binlerce şehidin kanını hatırlatan lalelerinin güzelliğini seviyorum. Alçak namertlerin karşısında korkusuzca, yiğitçe, mertçe duran evlatlarının cesaretini seviyorum. Allahuekber çığlığı ile istibdat sarayını baş aşağı çeviren yiğitlerinin feryadını seviyorum. En vahşi işkenceler altında korkusuzca direnip, adalet zamanının nöbetini tutan esirlerinin mukavemetini seviyorum. Ey İran, ey vatanım, ey azametin ve heyecanın

---

[436] **Hediye-yi Aseman Dovvum...(Gökyüzünün Hediyeleri İki...)**, s.26-27.
[437] **Tealimat-i İçtimai Pencom...(Sosyal Bilgiler Beş...)**, s.153.

toprağı, ey feryadın ve şevkin memleketi, ey arabuluculuğun ve mertliğin doğum yeri, ey İslam'ın ve imanın tahtı, her şeyini seviyorum. Allah'ıma ahdederim ki nöbetteyim ve seni bütün hilelerden, entrikalardan, fesatlıklardan korurum. Ey yiğitlerin memleketi, ey İran, ey vatanım!"[438]

Ders kitaplarında geçmişe dönük olarak zaman ve mekan bağlantıları kurularak anlatılan İranlı mümin bireyi tanımlayan cümle "İran vatanım, İslam dinim, Şiilik mezhebim"dir.

[438] **Farsi Pencom...(Farsça Beş...)**, s.44.

SONUÇ

İran İslam Cumhuriyeti ilkokul ders kitaplarının din ve yurttaşlık ilişkisi açısından incelendiği bu çalışmada zaman ve mekan boyutu, ulusa ilişkin içsel ve dışsal unsurlar ve yurttaşlık bilinci olmak üzere üç ayrı grupta toplanan temalar İran İslam Cumhuriyeti'nin devrim sonrasında inşa etmek istediği yurttaşın dini bir ulus devletin ihtiyaç duyduğu yurttaşın özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrimden sonra İran'ın ulus devlet yapısında bir değişiklik olmamıştır. Modern merkezi devletin gerektirdiği zorunlu eğitim, zorunlu askerlik ve vergi toplanmasıyla ilgili işlevlerin tümü yeni siyasi rejim tarafından da sürdürülmüştür. Devrim öncesi dönemle arasındaki en büyük fark yeni siyasi rejimin meşruiyetini dini olana dayandırması ve rejimin sürdürülebilirliğini İslami bir milliyetçilik anlayışıyla sağlamaya çalışmasıdır. Rejime sadık yeni yurttaşların yetiştirilmesinde bu anlayış etkili olmuştur. Çünkü nelerin ulusal olana dahil edileceği ve nelerin ulusal olanın dışında bırakılacağının belirlenmesinde dini alana ait semboller ve mitler kullanılmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde sadık yurttaşın ve mümin bireyin şekillendiği üç önemli kurum aile, cami ve okuldur. Kitaplarda okul, tahayyül edilen yurttaşlar topluluğunun, cami de tahayyül edilen İslam toplumunun küçük bir örneğidir. Okul süreci yurttaşlık bilgilerinin edinildiği bir döneme işaret etmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin yönetim şekli, ülkenin sınırları ve kaynakları bu dönemde öğrenilmekte birey, bir yurttaş olarak haklarından ve ödevlerinden haberdar olmaktadır. Okulda geçirilen sürede İran ülkesinin İranlıların vatanı ve büyük evi olduğu ve bu evin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiği öğrenilmektedir. Bununla ilişkili olarak en yüceltilen değer ise fedakarlıktır. Cami, İran İslam Cumhuriyeti yurttaşının içinde yaşadığı İslam toplumunun özelliklerinden haberdar olduğu, ulusun yanı sıra ümmete de sadakatin geliştirildiği ve Allah'ın kanunlarının kayıtsız şartsız kabul edildiği yerdir. Toplumsallaşmanın ilk evresi olan aile ise kitaplarda baba otoritesinin sorgulanamaz olduğu ataerkil ailedir. Bu ailede baba ailenin reisidir, güçlü ve hakimdir. Aileden başlayarak otoriterliğin bu şekilde içselleştirilmesi mevcut siyasi yapının meşrulaştırılmasını sağlamaktadır.

Mevcut siyasi yapıda rehberlik kurumu ailede babaya gösterilen itaatin gösterilmesi gereken kurumdur. Rehberlik kurumunun varlığı Şii inançtaki Kayıp İmam bekleyişine dayanmakla birlikte Velayet-i Fakih ilkesi sayesinde Kayıp İmam olmaksızın bir İslam toplumu tahayyülü mümkün kılınabilmiştir. İran'ı dini bir ulus devlet yapan rehberlik kurumunun bu konumudur. Rehberlik kurumu dini, ulus devletin resmi ideolojisini şekillendiren bir unsur olarak öne çıkarmakta ve dini olarak bütün dünya Şiilerinin inandığı "Kayıp İmam" bekleyişini velayet-i fakih ilkesi yoluyla ulusallaştırmaktadır.

İncelenen ders kitapları pek çok alanda İran'da ulusal olana devrimden sonra dinsel bir içerik kazandırıldığını ve dini sembollerin ulusallaştırıldığını göstermektedir. Rejimin tahayyül ettiği yurttaş İranlı, Müslüman ve Şii yurttaştır. Yurttaşlığa ilişkin bu sadakat üçgeni kitaplarda Şii inanca ait Kerbela ve Kayıp İmam mitlerinin ayrıntılı bir şekilde işlenmesiyle oluşturulmaktadır. Ayrıca dini alana ait olan seçilmişlik miti ulusallaştırılarak İranlıların binlerce yıldır İslam'a hizmet etmeleri nedeniyle petrolle ödüllendirildiklerine işaret edilmektedir. İslam'ın ilk dönemlerine ait bir olay olan Kerbela da dini bir olay olarak değil ulusal tarihin bir parçası olarak anlatılmaktadır. Kerbela anlatımı üzerinden toplumsal fedakarlığın sınırlarının vatan ve din muhafızlığına kadar uzanabileceği gösterilmektedir. İranlıların binlerce yıldır haksızlıklarla mücadele ettikleri ve zalimlere karşı direndikleri hatta bu uğurda şehit oldukları vurgulanmaktadır. Kitaplardaki anlatımda şehitlik vatan ve din uğrunda ölmek yoluyla erişilen bir mertebedir ve hem ulusal açıdan hem de dini açıdan bu mertebeye çok büyük bir değer atfedilmektedir. Şahadet kültüyle beslenen İran milliyetçiliğinin etkili olduğu yurttaş inşası ve tahayyül edilen İslam toplumuna yaraşır mümin bireyin inşası kitaplarda birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde mümin yurttaş, laik yurttaşın aksine yapıp ettiklerinden Allah'a karşı sorumludur. Yerin ve göğün hakimi olan Allah mutlak egemendir. Gelecekteki yurttaşın hem iyi ve sadık bir yurttaş olması hem de dindar bir birey olması arzu edilmektedir. Aileden başlayarak baba otoritesine itaat eden birey, rehbere, mevcut siyasi yapıya ve Allah'a koşulsuz olarak itaat etmelidir.

Sorumluluk sahibi, itaatkar mümin bireyin, fedakar yurttaşın ve mevcut siyasi yapının düşmanları ise binlerce yıldır inananlara, haksızlığa boyun eğmeyenlere

zulmeden zalimlerdir. Bu düşmanlar temel olarak ülke içinde değildir. Çünkü İran ülkesi bütün İranlıların büyük evidir. Bu büyük ev içinde herkes birbirinin kardeşidir. Bu kardeşler her işlerinde birbirlerine danışır, birbirleriyle yardımlaşır ve düşmana karşı birlik içinde olurlar. Düşman, bu büyük evin dışındadır. Bu düşman başka ülke halkları değil bu halkları yöneten siyasi rejimlerdir. Çünkü bu siyasi rejimler İslam'a dayalı değildir ve İmam Humeyni rehberliğinde, halkın direniş ve fedakarlıkla gerçekleştirdiği İran İslam Devrimi'nin ortaya koyduğu irade ile kurulan ve halkın şahadeti ile yaşatılan İslami rejimi yıkmak istemektedirler.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

Abrahamian, Erwand. **Iran: Between Two Revolutions**, USA: Princeton University Press, 1983.

Abrahamian, Erwand. **Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler**, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul: Metis Yayınları, t.y.

Adelkhah, Fariba. **İran'da Modern Olmak**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Metis yayınları, Şubat 2001.

Ahavi, Şahruh. **İran'da Din ve Siyaset: Pehlevi Devrinde Ulema Devlet İlişkileri**, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, Mayıs 1990.

Akyüz, Hüseyin. **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma,** İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

Alkan, Türker. **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi**, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 1989.

Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, Ekim 1994.

Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,** Çev. İskender Savaşır, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 1995.

Ansari, Ali M. **Modern Iran Since 1921: The Pahlavis and After**, UK: Pearson Education Limited, 2003.

Aresteh, A. Reza. **Education and Social Awakening in Iran 1850-1968**, Netherlands: Leiden E.J.Brill Press, 1969.

Arjomand, Said. **The Turban For The Crown: The Islamic Revolution In Iran**, Oxford University Pres, 1988.

Baker, Catherine. **Zorunlu Eğitime Hayır!,** Çev. Ayşegül Sönmezay, 2.bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Nisan 1995.

Bashiriyeh, Hossein. **The State and The Revolution in Iran: 1962-1982**, Great Britain: St. Martin's Press, 1984.

Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitime Giriş**, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1996.

Bayat, Asef. **Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset**, Çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Carr, Edward Hallet. **Milliyetçilik ve Sonrası**, Çev. Osman Akınhay, 3.bs., İstanbul: İletişim Yayınları,1999.

Chatterjee, Partha. **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev.Sami Oğuz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Cottam, Richard W. **Nationalism in Iran**, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1964.

Davis,Nira Yuval. **Cinsiyet ve Millet**, Çev.Ayşin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Duverger, Maurice. **Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Ögeleri**, Çev. Şirin Tekeli, 5.bs., İstanbul: Varlık Yayınları,1998.

Ergil, Doğu.**Toplum ve İnsan: Toplumbilimin Temelleri**, Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1994, s.180.

Erözden, Ozan. **Ulus-Devlet**, Ankara: Dost Kitabevi, Aralık 1997.

Fischer, Michael M. **Iran: From Religious Dispute to Revolution**, USA: Harward University Press, 1980.

Gellner, Ernest. **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.

Gellner, Ernest. **Milliyetçiliğe Bakmak,** Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Gülümseyen İslam: Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim, Çev. Nazila H. Nejad, Yay.Haz.Sami Oğuz, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

Gümüş, Adnan, Gömleksiz, Müfit. **Din, Milliyetçilik ve Otoriteryenizm: Lise ve Üniversite Gençliği Üstüne 1945'lerden Günümüze Toplumlararası Karşılaştırmalı Bir Araştırma,** Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, 1999.

Gündüz, Mustafa, Gündüz, Ferhan. **Yurttaşlık Bilinci,** Ankara: Anı Yayıncılık, Eylül 2002.

Güney, Ayşegül Dora. **İran'da Devrim**, İstanbul: Haziran Yayınları, Ağustos 1979.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür**, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

Hayes, Carlton J.H. **Milliyetçilik Bir Din**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Hakyemez, Yusuf Şevki. **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü**, Ankara: Seçkin Yayınları, Mayıs 2004.

Halliday, Fred. **İslam ve Çatışma Miti**, Çev. Umut Özkırımlı, Gülberk Koç, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Mart 1998.

Hobsbawm, E.J. **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"**, Çev:Osman Akınhay, 2.bs, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Nisan 1995.

Illich, Ivan D. **Okulsuz Toplum**, Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Benseno Yayınları, Ekim 2002.

Jacobson, David. **Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship**, London: Johns Hopkins University Press,1997.

Kaplan, İsmail.**Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi,** İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Karagöz, Emel Öztürk. **Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Keddie, Nikki. **Roots Of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran**, USA: Yale University Press, 1981.

Khosrokhavar, Farhad, Roy, Olivier. **İran: Bir Devrimin Tükenişi**, Çev.İsmail Yerguz, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül, 2000.

Kinzer, Stephen. **Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri**, Çev.Selim Önal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Koçer, Hasan Ali. **Eğitim Tarihi (İlkçağ)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980.

. Limbert, John W. **Iran: At War with History**, USA: Westview Pres, 1987.

Marks, Anthony W. **Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism**, New York: Oxford University Press, 2003.

Menashri, David. **Education and The Making of Modern Iran**, USA: Cornell University Press, 1992.

Mottahedeh, Roy. **Peygamberin Hırkası: İran'da Din ve Politika Bilgi ve Güç**, Çev.Ruşen Sezer, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2003.

Mutahhari, Murtaza. **Kur'an'da İnsaniyet Mektebi**, İstanbul: Şura Yayınları, Şubat 1999.

Oğuz, Sami, Çakır,Ruşen. **Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Öğün, Süleyman Seyfi. **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Özkırımlı, Umut. **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Nisan 1999.

Öztürk, Hüseyin. **Belçika'da ve Türkiye'de Zorunlu Eğitim**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Ekim 2001.

Parlar, Suat. **Ortadoğu: Vaat Edilmiş Topraklar**, İstanbul: Bibliotek Yayınları, Aralık 1997.

Reboul, Olivier. **Eğitim Felsefesi**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Roy, Olivier. **Siyasal İslamın İflası,** Çev.Cüneyt Akalın, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Shaffer, Brenda. **Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity**, London: MIT Press, 2002.

Shayegan, Daryush. **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofren**, İstanbul: Metis Yayınları, 1991.

Smith, Anthony D. **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2002.

Smith, Anthony D. **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitabevi, Aralık 2002.

Şeriati, Ali. **Dine Karşı Din,** Çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İşaret Yayınları, Nisan 2003.

Şeriati, Ali. **İnsanın Dört Zindanı,** Çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İşaret Yayınları, Nisan 2003.

Tanilli, Server. **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?**, İstanbul: Amaç Yayınları, 1989.

Tekelioğlu, Orhan. **Michel Foucault ve Sosyolojisi: Toplumsal Öznenin Yokoluşu ve "Ben"in Kuruluşu,** İstanbul: Bağlam Yayınları, Mayıs 1999.

Tezcan, Mahmut. **Eğitim Sosyolojisi**, 11. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1997.

Turan, İlter. **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 3.bs., İstanbul: Der Yayınları, 1986.

Üstel, Füsun. **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Ankara: Dost Kitabevi, Temmuz 1999.

Üstel, Füsun. **"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Vergin, Nur. **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Mart 2003.

Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 3.bs., İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, Nisan 1993.

B. MAKALELER

Abrahamian, Ervand. "The Causes of the Constitutional Revolution in Iran", **International Journal of Middle East Studies**, Volume 10, Issue 3, Aug.1979, s.381-414.

Afary, Janet. "Shi'i Narratives of Karbala and Christian Rites of Penance: Michel Foucault and the Culture of the Iranian Revolution, 1978-1979", **Radical History Review**, Issue 86, Spring 2003, s.7-35.

Akhavi, Shahrough. "The Ideology and Praxis of Shi'ism in the Iranian Revolution", **Comparative Studies in Society and History**, Volume 25, Issue 2, April 1983, s.195-221.

Anderson, Benedict R. "The Goodness of Nations", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia,** Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.197-203.

Asad, Talal. "Religion,Nation-State,Secularism", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia,** Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999,s.178-196.

Ashtiani, Ali Mirsepassi. "The Crisis of Secular Politics and The Rise of Poltical İslam in Iran", **Social Text,** Volume 0, Issue 38, Spring 1994, s.51-84.

Atabaki, Touraj. "Başkasını Reddederek Kendini Yenilemek: Pan-Türkçülük ve İranMilliyetçiliği",**Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek**, Der. Willem Van Schendel, Erik J. Zürcher, Çev.Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 89-111.

Bennett, John Boli, Meyer, John W. "The Ideology of Childhood and the State: Rules Distinguishing Children in National Constitutions,1870-1970", **American Sociology Review,** Vol.43, No.6, Dec. 1978, s.797-812.

Benavot, Aoran. Riddle, Phyllis "The Expansion of Primary Education, 1870-1940: Trends and Issues", **Sociology of Education**, Vol.61, No.3, Jul. 1988, s.191-210.

Boineau, Jacques. "Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık", **Dersimiz Yurttaşlık,** Yay.Haz. Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998, s.109-143.

De Wenden, Catherine Wihtol. "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der.Jean Leca, Çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları Eylül 1998, s.39-48.

Der Veer, Peter Van, Lehmann, Harmut. "Introduction", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia,** Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.3-14.

Der Veer, Peter Van. "The Moral State: Religion, Nation, and Empire in Victorian Britain and British India", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia,** Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.30-34.

Farmayan,Hafez F. "Observations on Sources for the Study of Nineteenth-and Twentieth-Century Iranian History", **International Journal of Middle East Studies**, Volume 5, Issue 1, Jan. 1974, s.32-44.

Ferdows, Amir H. "Khomaini and Fadayan's Society and Politics", **International Journal of Middle East Studies**, Vol.15, No.2, May 1983, s.241-257.

Flatman, Richard E. "Liberal Versus Civic, Republican, Democratic, and Other Vocational Educations: Liberalism and Institutionalized Education", **Political Theory,** Vol.24, No.1, Feb. 1996, s.4-32.

Flor, Willem M. "The Revolutionary Character of the Iranian Ulama: Wishful Thinking or Reality?", **International Journal of Middle East Studies,** Volume 12, Issue 4, Dec. 1980, s.501-524.

Friedland, Roger. "Religious Nationalism and The Problem of Collective Representation", **Annual Review of Sociology**, Sayı:27, 2001, s.125-152.

Fogelman, Ken. "Citizenship Education in England", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J.Kennedy, London: Falmer Press, 1997, s.85-95.

Gellner, Ernest. "Foreword", **From Nationalism to Revolutionary Islam**, Ed. Said Amir Arjomand, Albany: State University of New York Pres, 1984.

Groot, Frans. "Papists and Beggars: National Festivals and Nation Building in the Netherlands During the Nineteenth Century", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia,** Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.161-177.

Hanson, Brad. ""The Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, Al-e Ahmad and Shariati", **International Journal of Middle East Studies**, Vol.15, No.1, Feb.1983, 1-23.

Hogan, David, "The Logic of Protection: Citizenship, Justice and Political Community", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J.Kennedy, London: Falmer Press, 1997, s.27-53.

Iran, Ed. Herbert H. Vreeland, USA: Human Relations Area Files, 1957, s.12-22.

Jadi, Haris Md. "Values and Citizenship Education in Malaysia", **Citizenship, Education and the Modern State**, Ed. Kerry J.Kennedy, London: Falmer Press, 1997,s.96-106.

Janowitz, Morris. "Observations on the Sociology of Citizenship: Obligations and Rights", **Social Forces**, Vol. 59, No.1, Sep.1980, s.1-24.

Kymlicka, Will, Norman,Wayne. "Return of the Citizen: A Survey of Recent Works on Citizenship Theory", **Ethics,** Vol.104, No.2, Jan., 1994, s. 352-381.

Leca, Jean. "Neden Söz Ediyoruz?",**Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der.Jean Leca, Çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 1998, s.11-19.

Martin, Vanessa. "Religion and State in Khumaini's "Kashf al asrar", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol.56, No.1, 1993, s.34-45.

McLeod, Hugh. "Protestanism and British National İdentity, 1815-1945", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia**, Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999,s.44-70.

Matheson, David, Wells, Peter. "What is Education?", **An Introduction to the Study of Education,** Ed. David Matheson, Ian Grosvenor, London: David Fulton Publishers, 1999.

Metcalf, Barbara D. "Nationalism, Modernity, and Muslim Identity in India before 1947", **Nation and Religion: Perspectives on Europe and Asia**, Ed. Peter Van Der Veer, Harmut Lehmann, Princeton: Princeton University Pres, 1999, s.129-143.

Meyer, John W., Ramirez, Francisco O., Soysal,Yasemin Nuhoğlu. "World Expansion of Mass Education, 1870-1980", **Sociology of Education**, Vol.65, No.2, Apr. 1992, s.128-149.

Moaddel, Mansoor. "Ideology as Episodic Discourse: The Case of the Iranian Revolution", **American Sociological Review**, Vol.57, No.3, Jun., 1992, s.353-379.

Moaddel, Mansoor "The Shii Ulema and the State in Iran", **Theory and Society**, Vol.15, No.4, Jul.,1986, s.519-556.

Moallem, Minoo. "Cultural Nationalism and Islamic Fundamentalism: The Case of Iran", **Antinomies of Modernity**, Ed. Vasant Kaiwar, Sucheta Mazumdar, USA: Duke University Press, 2003, s.196-222.

Najmabadi, Afsaneh, "The Erotic Vatan (Homeland) as Beloved and Mother: To Love, to Possess and to Protect", **Comparative Studies in Societ and History**, Vol.39, No.3, Jul.1997, s.442-467.

Norval, Aletta J. "Toplumsal Belirsizlik ve Apartheid'in Krizi", **Siyasal Kimliklerin Oluşumu**, Yay.Haz., Ernesto Laclau, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Sarmal Yayınevi, Aralık 1995, s.149-176.

Nugent, David. "Building the State,Making the Nation: The Basis and Limits of State Centralization in "Modern Peru", **American Antropologist**, Vol.96, No.2, Jun.,1994, s.333-369.

Onat, Hasan. "20. Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul: İslami Araştırmalar Vakfı, 1993.

Pandey,Gyanendra. "Can a Muslim Be an Indian?", **Comparative Studies in Society and History**, Vol.41, No:4, Oct.,1999, s.608-629.

Perlman, Fredy. "Milliyetçiliğin Bitmeyen Çekiciliği", **Birikim**, Sayı:128, Aralık 1998, s.103-120.

Pertsch,C. Frederick. "The Public School: The Common Denominator", **Journal of Educational Sociology,** Vol.21, No.8, Apr. 1948, s.433-441.

Pfaff, Richard H. "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran", **The Western Political Quarterly**, Vol.16, No.1, Mar.1963, s.79-98.

Power, Edward J. "Persistent Myths in the History of Education", **History of Education Quarterly**, Vol.2, No.3, Sep., 1962, s.140-151.

Ramirez,Francisco O., Meyer, John W. "Comparative Education: The Social Construction of the Modern World System", **Annual Review of Sociology**, Vol.6, 1980, s.369-399.

Ramirez, Francisco O., Boli, John. "The Political Construction of Mass Schooling: European Origins and Worldwide Institutionalization", **Sociology of Education,** Vol.60, January 1987, s.2-17.

Roche, Maurice. "Citizenship, Social Theory, and Social Change", **Theory and Society**, Vol.16, No.3, May, 1987, s.363-399.

Schnapper, Dominique. "Yurttaşlar Cemaati", **Dersimiz Yurttaşlık**, Yay.Haz. Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998, s.145-156.

Soysal,Yasemin Nuhoğlu, Strang, David. "Construction of the Mass Education Systems in Nineteenth – Century Europe", **Sociology of Education,** Vol.62, No.4, Oct.1989, s.277-288.

Targhi, Mohamad Tavakoli. "From Patriotism to Matriotism: A Tropological Study of Iranian Nationalism,1870-1909", **International Journal of Middle East Studies**, Volume:34, 2002, s.217-238.

Thiebaut, Azadeh Kian."Political and Social Transformations in Post Islamist Iran", **Middle East Report**, No.212, Autumn 1999, s.12-16.

Turner, Bryan. "Contemporary Problems in The Theory of Citizenship", **Citizenship and Social Theory**, Ed. Bryan Turner, 2.bs, London: Sage Publications, 1994, s.1-18.

Waters,Tony, LeBlanc, Kim. "Refugees and Education: Mass Public Schooling without a Nation – State", **Comparative Education Review**, Vol.49, No.2, May 2005, s.129-147.

Wiborg, Susanne. "Political and Cultural Nationalism in Education:The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", **Comparative Education**, May 2000, Volume.36, No.2, s.235-243.

Zubaida, Sami. "Preconditions for Khomeinis's Doctrine", **Islam, The People and The State: Essays on Political Ideas and Movements in The Middle East**, Ed. Sami Zubaida, UK: Routledge, 1989, s.1-37.

C. TEZLER

Emami, Ehssanollah. **"A Governance Model For Jundi-Shapoor University With Implication for Higher Education in Iran"**, University of Wyoming Department of Educational Administration and The Graduate School Yayınlanmamış Doktora Tezi, May 1980.

Farhangi, Ali Akbar. **"An Investigation of The Ideological Foundation and Administrative Structure of Higher Education in Iran: From Islamic Madressahs to Western Style Universities"**, Ohio University Faculty of the School of Applied Behavioral Sciences and Educational Leadership Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1980.

Gökçe, Feyyat. **"Eğitim Sistemlerinin Amaçları İle Devletin Siyasi, İdeolojik, Ekonomik Güçleri Arasındaki İlişki"**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.

Hemami, Safavi, Reyhan, Sayed. **"An Historical Perspective of The Cultural Influences on Curriculum In Iranian Education With Emphasis On The Period 1900-1980"**, Vanderbilt University George Peabody College for Teachers The Faculty of Philosopy Yayınlanmamış Doktora Tezi, May 1980.

Hosseini-Fauladi, Fereydon. **"A Study of Educational Policy Formulation in Iran 1962-1977: Establishment of Education Corps and Educational Revolution Decree"**, Faculty of the School of Education of Catholic University of America Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1979.

Kouhestani, Hossein Ali. **"The Ministry of Education in İran: Structural and Organizational Behaviour At The Elementary Level in The Rural Area"**, United States International University Graduate Faculty of The School of Human Behaviour Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1979.

Khosrovani, Parvin. **"The Purpose and Character of Higher Education in Iran From 1966 Until 1976"**, Graduate Division of Wayne State University Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982.

Mehran, Golnar. **"The Socialization of Schoolchildren in the Islamic Republic of Iran: A Study of the Revolution in Values in Iranian Education"**, Department of Philosophy in Education University of California Yayınlanmamış Doktora Tezi,1988.

Moussavi, Fahreddin. **"Social Studies Programs In Iranian Elementary And Secondary Schools"**, Standford University School Of Education Yayınlanmamış Doktora Tezi, June 1980.

Öktem, Mahmut C. **"Ders Kitapları ve Siyasal Toplumsallaşma (1940-1960)",**İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Rashedi, Nahid. **"History of Iranian Education: Influence of Islam and West"**, University of Michigan Department of Philosophy Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1984.

Rakhshani, Abbas Ali. **"A Developmental Model For The Preparation and Continuing Education of Secondary School Principals in Iran",**Department of Educational Administration and Graduate School of the University of Wyaming Yayınlanmamış doktora tezi, 1980.

Rizapur, Hasan Sabuncu. **"İran'da Dinin Sosyal Etkisi"**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1970.

Uludağ, Mehmet Bülent. **"Avrasya'nın Uluslararası Sisteme Açılmasına Etkisi Yönüyle Sovyetler Birliği ve Sonrası Dönemde Kafkasya'daki Ulusçu-Ayrılıkçı Akımlar"**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.

D. RAPORLAR

Education In Islamic Republic of Iran, Iran: Ministry of Education The Bureau of International Scientific Cooperation, 2003.

E. INTERNET

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası,

http:// www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000 .html#I000, 15 Nisan 2006.

Sabahi, Sayed Farian. "The Literacy Corps In Pahlavi Iran (1963-1979): Political, Social and Literary Implications",

http://www.Ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/textes31/sabahi.pdf, 3 Mayıs 2006, s.1-10.

Ministry of Education, www.medu.ir, 1 Mayıs 2006.

F.İLKOKUL DERS KİTAPLARI

Amuzeş-i Kuran (İlkokul Birinci Sınıf Kuran Öğretimi), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004).

Amuzeş-i Kuran Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Kuran Öğretimi), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382 (2004).

Amuzeş-i Kuran Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Kuran Öğretimi),Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004).

Amuzeş-i Kuran Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Kuran Öğretimi), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382 (2004).

Farsi Bekhanim Evvel-i Debistan, (İlkokul Birinci Sınıf Farsça Okuma), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004).

Farsi Bekhanim Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Farsça Okuma), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Farsi Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Farsça), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Farsi Benevisim Evvel-i Debistan (İlkokul Birinci Sınıf Farsça Yazma), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Farsi Benevisim Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Farsça Yazma), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Farsi Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Farsça), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Farsi Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Farsça), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Hediye-yi Aseman Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Hediye-yi Aseman Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Hediye-yi Aseman Kitab-ı Kar Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Din Bilgisi Gökyüzünün Hediyeleri Alıştırma), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004).

İlim ve Tecrebe Evvel-i Debistan (İlkokul Birinci Sınıf Bilim ve Deney), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

İlim ve Tecrebe Dovvum-i Debistan (İlkokul İkinci Sınıf Bilim ve Deney), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Riyazi Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Matematik), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Riyazi Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Matematik), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004).

Tealimat-i Dini Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Din Bilgisi), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Tealimat-i Dini Pencom-i Debistan (Beşinci Sınıf Din Bilgisi), Yay. Haz. Ders Kitapları Programlama ve Yazım Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Tealimat-i İctimai Sevvom-i Debistan (İlkokul Üçüncü Sınıf Sosyal Bilgiler), Yay. Haz. Sosyal Bilgiler Grubu Ders Kitapları Programlaması ve Yazımı Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Tealimat-i İctimai Çeharom-i Debistan (İlkokul Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler), Yay. Haz. Sosyal Bilgiler Grubu Ders Kitapları Programlaması ve Yazımı Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi,1382(2004).

Tealimat-i İctimai Pencom-i Debistan (İlkokul Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler), Yay. Haz. Sosyal Bilgiler Grubu Ders Kitapları Programlaması ve Yazımı Bürosu, İran: Ders Kitapları Basım ve Dağıtım İdaresi, 1382(2004).

EKLER

EK : 1

1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Farsi Benevisim (Farsça Yazma)	Hediye-yi Aseman(Gökyüzünün Hediyeleri)(Din Bilgisi)	Hediye-yi Aseman(Gökyüzünün Hediyeleri)(Din Bilgisi)	Tealimat-i İctimai (Sosyal Bilgiler)	Tealimat-i İctimai (Sosyal Bilgiler)
Farsi Bekhanim (Farsça okuma)	Hediye-yi Aseman Ketab-i Kar (Gökyüzünün Hediyeleri Alıştırma)	Hediye-yi Aseman Ketab-i Kar (Gökyüzünün Hediyeleri Alıştırma)	Tealimat-i Dini (Din Bilgisi)	Tealimat-i Dini (Din Bilgisi)
Amuzeş-i Kuran (Kuran Öğretimi)	Farsi Bekhanim (Farsça Okuma)	Farsi (Farsça)	Farsi (Farsça)	Farsi (Farsça)
İlim ve Tecrebe (Bilim ve Deney)	Farsi Benevisim (Farsça Yazma)	Tealimat-i İctimai (Sosyal Bilgiler)	İlim ve Tecrebe (Bilim ve Deney)	İlim ve Tecrebe (Bilim ve Deney)
Riyazi (Matematik)	Amuzeş-i Kuran (Kuran Öğretimi)	Amuzeş-i Kuran (Kuran Öğretimi)	Amuzeş-i Kuran (Kuran Öğretimi)	Amuzeş-i Kuran (Kuran Öğretimi)
	İlim ve Tecrebe (Bilim ve Deney)	İlim ve Tecrebe (Bilim ve Deney)	Riyazi (Matematik)	Riyazi (Matematik)
	Riyazi (Matematik)	Riyazi (Matematik)		

EK : 2

Dinler

Şii Müslüman: % 89

Sünni Müslüman: % 10

Zerdüşti, Yahudi ve Hristiyan : %1

Etnik Gruplar

Fars % 51, Azeri % 24, Gileki ve Mazanderani % 8, Kürt % 7, Arap % 3, Lur % 2, Beluci % 2, Türkmen % 2, diğer % 1.

Konuşulan Diller

Resmi Dil: Farsça

Farsça ve şiveleri % 58, Azerice ve şiveleri % 26, Kürtçe % 9, Lor dili % 2, Beluci Dili %1, Arapça % 1, Türkçe % 1, diğer % 2.*

*Din, dil ve etnik gruplara ilişkin bilgiler aşağıdaki kaynaktan alınmıştır.

Sami Oğuz, Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.25.

EK : 3

İran İslam Cumhuriyeti Devlet Kurumları Yetki ve Görevleri

Dini Rehberlik: İran İslam Cumhuriyeti Dini Rehberi tüm askeri kurumların komutanlarını, komutan yardımcılarını, genelkurmay başkanlarını ve yardımcılarını, hava, kara ve deniz kuvvetleri komutanlarını, dini ve ticari vakıfların başkanlarını, İran Radyo ve Televizyon Kurumu Başkanı'nı atama ve ordu, Devrim Muhafızları, Güvenlik Kuvvetleri, Üniversiteler, vakıflar ve resmi kuruluşlar üzerinde denetim yetkisine sahiptir.

Meclis: 290 üyeli İslami Danışma Meclisi'nin çıkardığı yasalar yürürlüğe girmeden önce Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından incelenir ve Anayasa ve şeriata uygunlukları onaylandıktan sonra yürürlüğe sokulur.

Anayasayı Koruyucular Konseyi: Yasaların Anayasa ve şeriata uygunluklarını denetler. 12 üyeden oluşur. 6 din adamı üyesi Dini Lider tarafından doğrudan atanır.Din adamı olmayan diğer 6 üyesi Yargı Erki Başkanı'nın önerdiği adaylar arasından Meclis tarafından seçilir.

Uzmanlar Meclisi: Yılda bir kez toplanır. Üyeleri sekiz yıllık dönem için seçilir.Görevi Dini Rehberi seçmek ve Dini Rehberlik makamını denetlemektir.

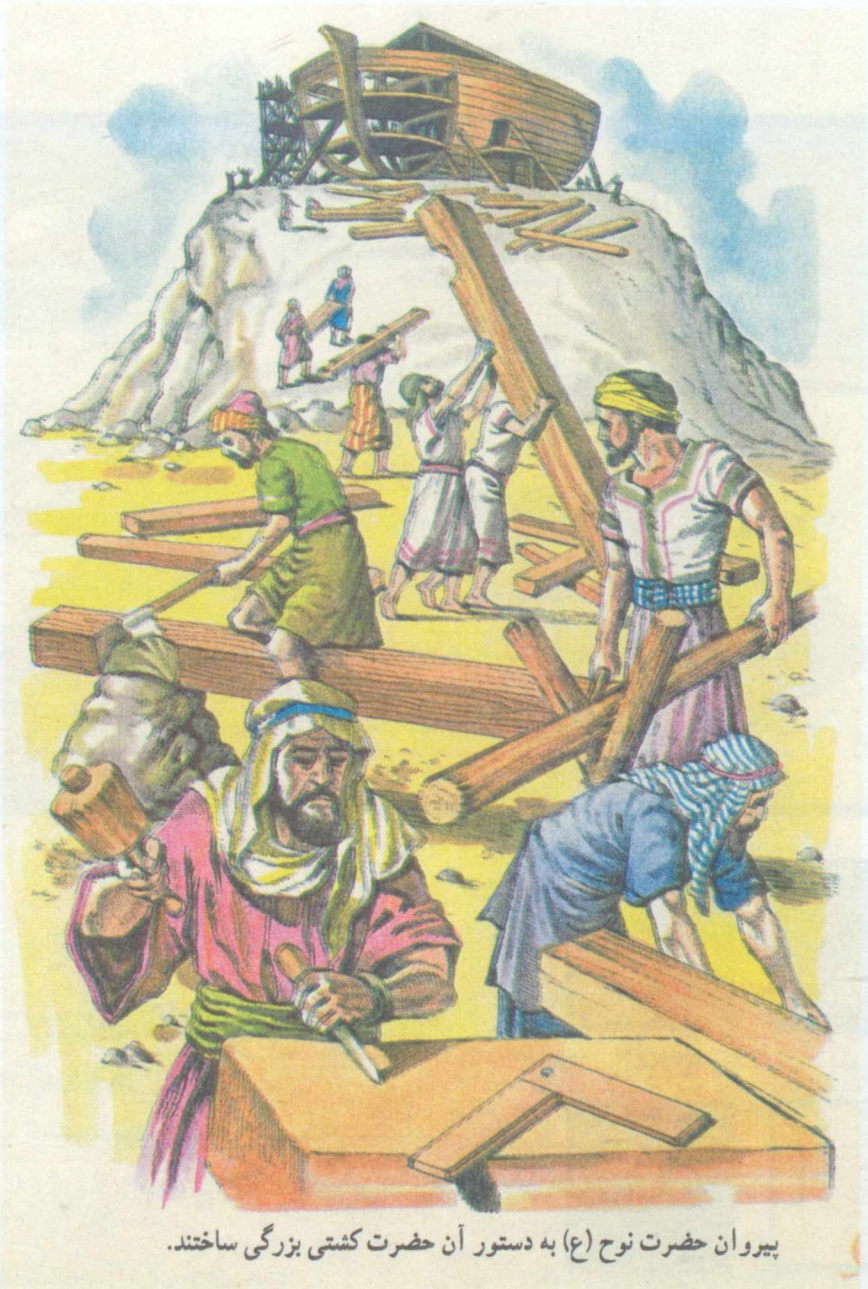
Düzenin Yararını Teşhis Heyeti: Anayasa ve yasaların şeriata uygunluğu konusunda Meclis ile Anayasayı Koruyucular Konseyi arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıklarda çözüm mercii olarak görev yapar.

Yargı Erki: Doğrudan Dini Rehber tarafından atanır.

Yürütme Erki: Dini Rehber, Cumhurbaşkanı ve hükümetten oluşur.*

*Sami Oğuz, Ruşen Çakır, **Hatemi'nin İran'ı,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.36-42.

EK : 4

پیروان حضرت نوح (ع) به دستور آن حضرت کشتی بزرگی ساختند.

EK : 6

سَرباز

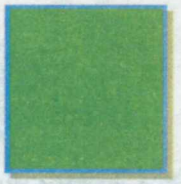
سَرباز

تیراَنداز

زَرد

سَبز

ایران ایران پایَنده

با سَربازِ رَزمَنده

EK : 7

● مردم ایران، مانند افراد یک خانواده، در یک خانه‌ی بزرگ زندگی می‌کنند. نام این خانه‌ی بزرگ کشور ایران و نام این خانواده‌ی بزرگ، ملّت ایران است.

● ملّت ایران دارای قانون اساسی مشترک، پرچم مشترک، سرود ملّی مشترک و تقویم مشترک‌اند.

EK : 8

ایران

ایران

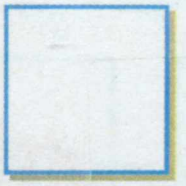
آمین

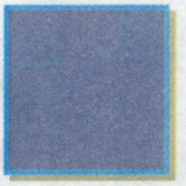
ایرانی

آبی

سفید

سُرمه‌ای

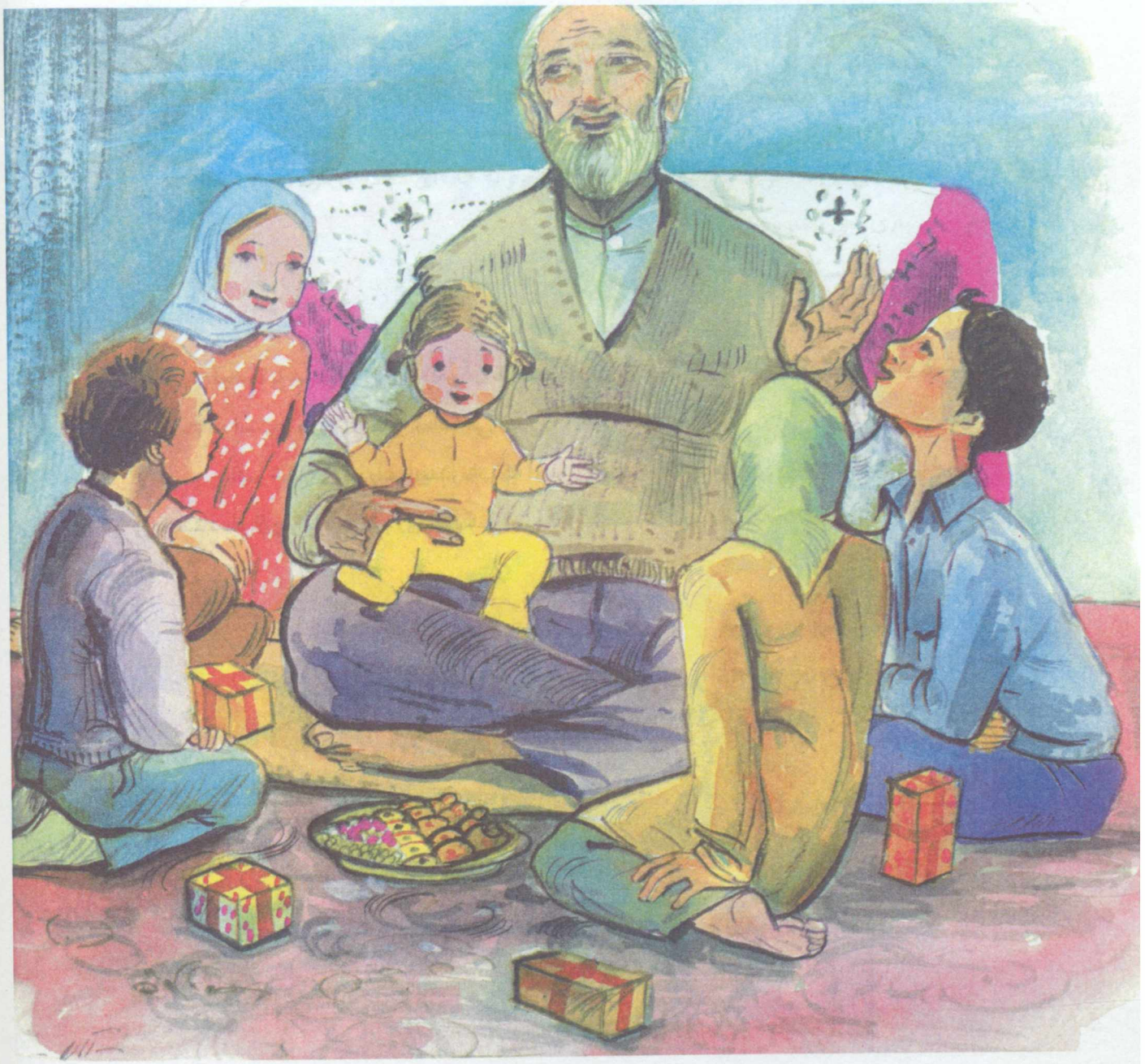
آباد آباد

ایران آباد

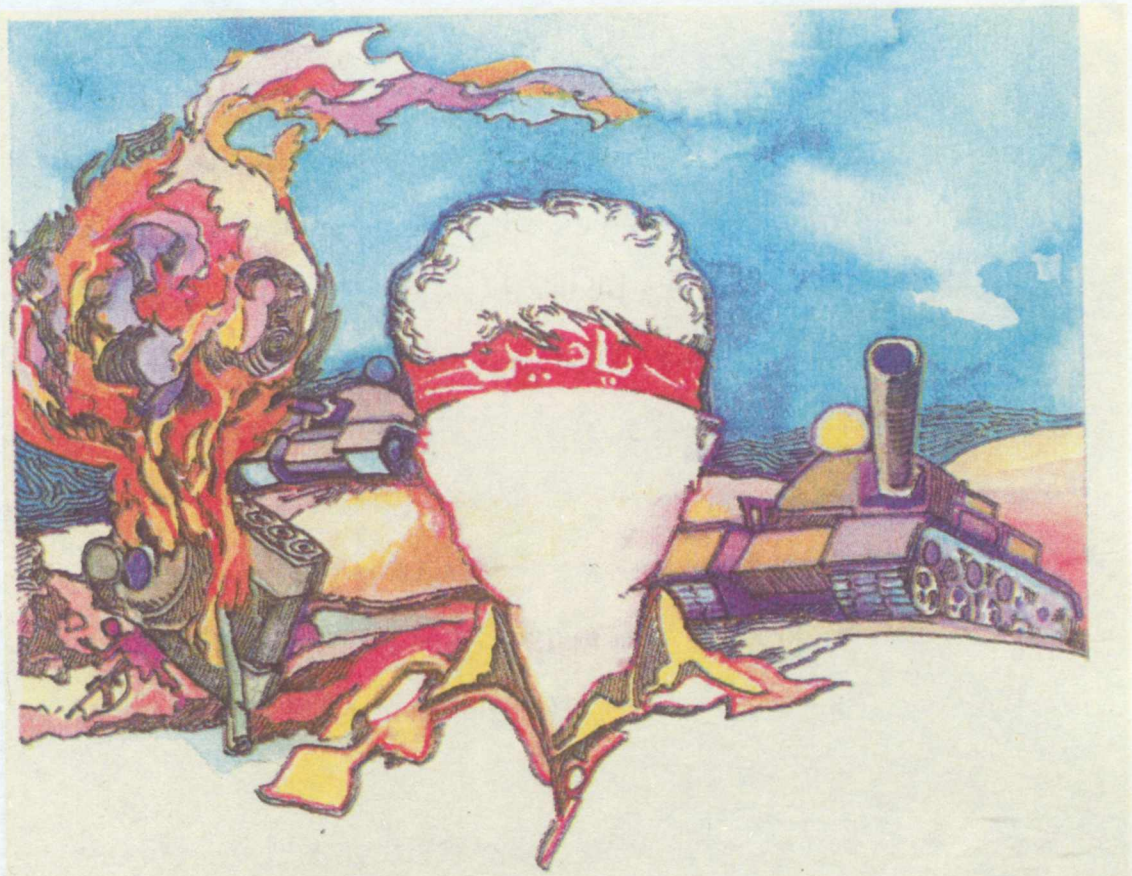
بیدار بیدار

ایرانی بیدار

EK : 1O

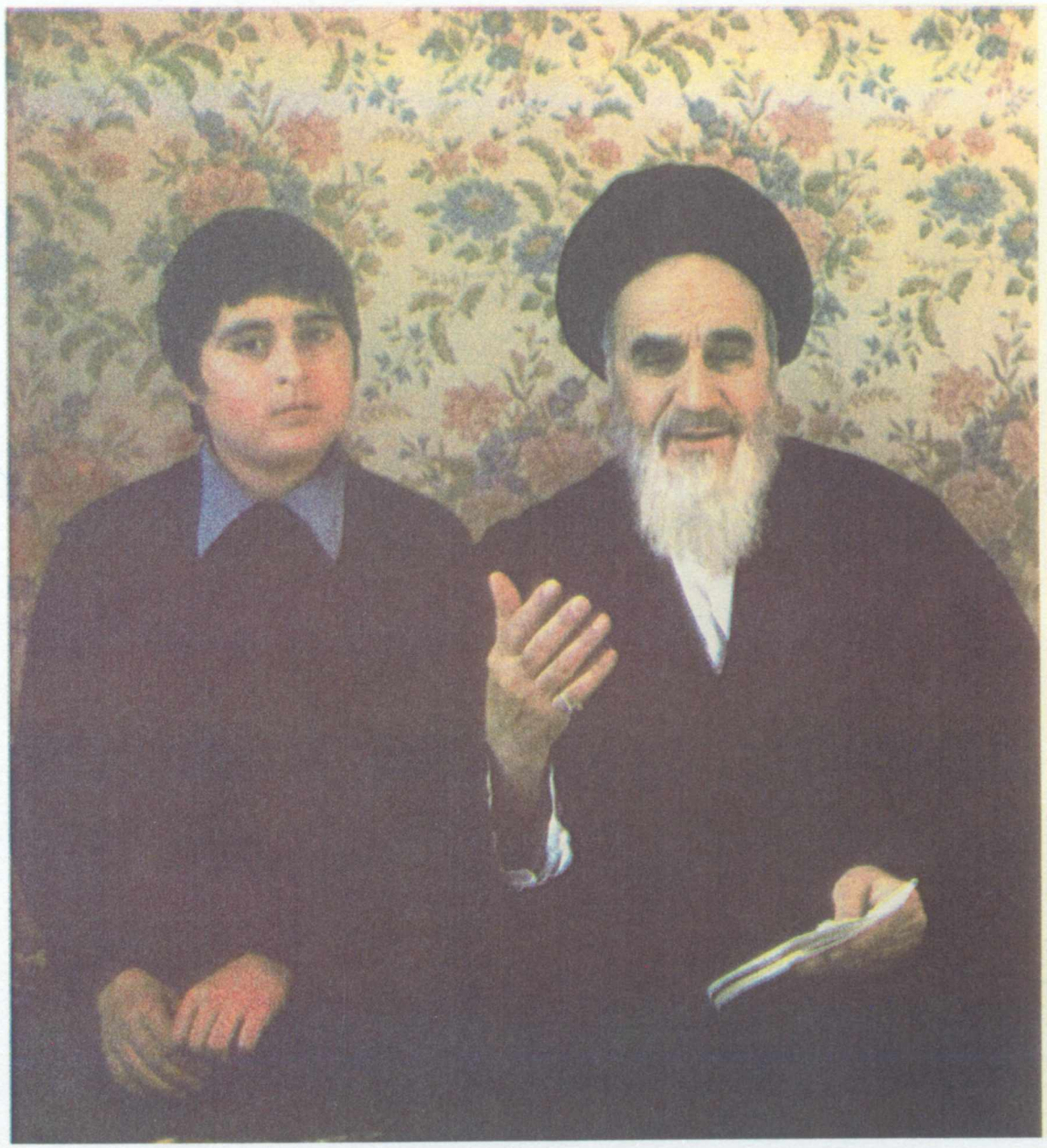

EK : 11

نوجوان بسیجی

EK : 12

EK : 13

EK : 14

EK : 15

حق آمد و باطل نابود شد.

دیو چو بیرون رود، فرشته درآید

EK : 16

پیام قرآنی

اَلا اِنَّ نَصرَ اللّٰهِ قَریبٌ

بدانید که قطعًا یاری خدا نزدیک است.

نَصر :　　نَصرَ اللّٰهِ :　　قَریب :

EK : 5

İran Güneş Takvimi'nin Ayları

Ferverdin	:	21 Mart – 20 Nisan
Ordibeheşt	:	21 Nisan – 21 Mayıs
Hordad	:	22 Mayıs – 21 Haziran
Tir	:	22 Haziran – 20 Temmuz
Mordad	:	23 Temmuz – 22 Ağustos
Şehriver	:	23 Ağustos – 22 Eylül
Mehr	:	23 Eylül – 22 Ekim
Aban	:	23 Ekim – 21 Kasım
Azer	:	22 Kasım – 21 Aralık
Dey	:	22 Aralık – 20 Ocak
Behmen	:	21 Ocak – 19 Şubat
Esfend	:	20 Şubat – 20 Mart

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı : Güliz Kendirci

Doğum Tarihi : 24 Ekim 1975

Doğum Yeri : Istanbul / TÜRKIYE

Eğitim

2003 - :Yildiz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Tezli Yüksek Lisans Programı

1992- 1997 : Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yabancı Diller

İngilizce :İyi

Farsça :Orta